

**Samen werken aan
participatiemogelijkheden
in de archeologie
Eindrapport**

Samen werken aan
participatiemogelijkheden
in de archeologie
Eindrapport

AWN – Nederlandse Archeologievereniging

MET BIJDRAGEN VAN: Ruud Hemelaar, marjolijn kok, Machteld Linssen,
Annemarie Luksen-Ijtsma, Tijn Pieren, Martijn van Poecke, Johan Verspray,
Anneleen van de Water, Jobbe Wijnen en Marjolein Woltering

De uitgave werd financieel mede mogelijk gemaakt door de Subsidie-regeling Uitvoeringsagenda Faro.

Deze uitgave kwam tot stand als samenwerking tussen de coalitiegenoten:

AWN – Nederlandse Archeologievereniging

Bureau Archeologie en Toekomst, Rotterdam

**Bureau
Archeologie
en
Toekomst**

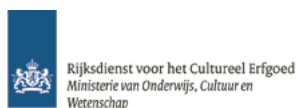
DOMunder, Utrecht

Jobbe Wijnen Erfgoed en Archeologie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Saxion Hogeschool

Universiteit van Amsterdam

© 2025 de auteurs, p/a AWN – Nederlandse Archeologievereniging

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze zonder voorafgaande toestemming van AWN – Nederlandse Archeologievereniging.

Inhoud

1	De route naar een wegwijzer	5
2	Knelpunten voor burgerparticipatie en oplossingsrichtingen	8
3	Vier proeftuinen	15
4	Conclusie	23
5	Bijlagen	24
	A. Annemarie Luksen-Ijtsma, <i>Wetten en regels over archeologisch onderzoek door vrijwilligers en belangstellenden. Wie doet wat? Wie mag wat? En wat mag er niet?</i> , 2025	
	B. marjolijn kok en Jobbe Wijnen, <i>Vondsten uit Wyldemerck; Faro-verkenning van knelpunten bij deponeren van vondsten uit een burger-opgraving</i> , 2025	
	C. Johan Verspray en Ruud Hemelaar, <i>Verkenning naar de ontwikkeling van een instrumentarium voor eigen archeologisch onderzoek door erfgoedvrijwilligers</i> , 2025	
	D. Tijn Pieren, <i>Rapportage Proeftuin Paleis Lofen</i> , 2025	
	E. Jobbe Wijnen, <i>Deelhebben aan archeologie. Hoe kan de burger zelf opgraven? Arboretumlaan 1a</i> , 2025	

1 De route naar een wegwijzer

Inleiding

Steeds vaker worden vragen gesteld bij de mogelijkheden voor vrijwilligers in de archeologie, gemeenschappen en burgerinitiatieven om invulling te geven aan hun interesse voor en betrokkenheid bij het archeologisch erfgoed. Het gaat dan onder meer om zelf te kunnen aangeven wat belangrijk is en welke vragen er zijn over het bodemarchief. Maar vooral ook om zelf te kunnen deelnemen aan archeologisch onderzoek, zelf kennis in te kunnen brengen, of je te kunnen professionaliseren in archeologische onderzoeksvaardigheden. Binnen de huidige wet- en regelgeving wordt de ruimte hiervoor soms als te krap te ervaren.

Een brede coalitie van betrokkenen in de archeologie heeft in het kader van het project 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie' in gezamenlijkheid onderzocht hoe wet- en regelgeving in de praktijk uitwerken op de mogelijkheden voor vrijwilligers in de archeologie, gemeenschappen en burgerinitiatieven om deel uit te maken van de archeologische erfgoedzorg: wat kan er in theorie en wat in de praktijk? En is dat voldoende of kunnen randvoorwaarden en/of regelgeving worden aangepast, zonder daarbij afbreuk te doen aan de doelstellingen van de Erfgoedwet, zoals behoud in situ en een zorgvuldige omgang met de informatiewaarde van vindplaatsen?

De doelstellingen van het project waren:

1. Duidelijkheid krijgen over de bestaande mogelijkheden tot participatie in de archeologische erfgoedzorg op basis van huidige wet- en regelgeving: wat mogen vrijwilligers in de archeologie, gemeenschappen en

burgerinitiatieven aan archeologisch onderzoek verrichten, onder welke voorwaarden en wat mag niet?

2. Inzicht krijgen in:
 - a. De ervaren knelpunten die optreden bij de uitvoering van eigen initiatief voor en participatie in niet-gravend en/of gravend archeologisch onderzoek.
 - b. De wensen voor verruiming van de mogelijkheden die er nu al zijn.
3. Een praktijktoets binnen vier projecten (proeftuinen), waarbij knelpunten werden opgespoord en mogelijke oplossingsrichtingen op haalbaarheid worden getoetst en/of verkend.
4. Uitwisselen van informatie binnen de coalitie over de achterliggende ambities en (on)mogelijkheden.
5. Verzamelen van bouwstenen voor de toekomst. Bouwstenen die kunnen bij dragen aan mogelijke oplossingsrichtingen om zo nodig meer ruimte te creëren voor participatie in de archeologische erfgoedzorg.

Het initiatief sloot aan op de drie kernwaarden zoals opgenomen in de *Faro Uitvoeringsagenda – deel 1*. In de eerste plaats ging het om participatie in de volle breedte door zich te richten op vrijwilligers in de archeologie, gemeenschappen en burgerinitiatieven, dus eigenlijk iedereen die iets met archeologie zou willen doen. Daarbij was er een open houding voor andere erfgoedopvattingen. De coalitie was zich ervan bewust dat niet iedereen hetzelfde onder 'archeologisch erfgoed' en 'archeologisch onderzoek' verstaat, en binnen het initiatief is onderzocht hoe ruim deze definities kunnen zijn. Door naar meer ruimte voor participatie in de archeologische erfgoedzorg te streven, zullen meer men-

Wat wilt u gaan doen?

Een wegwijzer is een schema waarbij via alternatieven en keuzes een vertakking ontstaat. Door de juiste of gewenste keuzes te maken bij de knopen die men tegenkomt, volgt de gebruiker een route door de vertakte boomstructuur. De wegwijzer voor participatie in de archeologie begint met de vraag 'Wat wilt u gaan doen?' Van daaruit krijgt men de keuze uit 'informatie zoeken', 'vondsten onderzoeken' en 'onderzoek doen op een plek zelf, waar je denkt iets te kunnen vinden'. Voor 'informatie zoeken' is het antwoord eenvoudig: 'Doen', gevolgd door enige suggesties met betrekking tot de mogelijkheden.

Bij het 'vondsten onderzoeken' en 'onderzoek doen op een plek zelf' zijn er meer keuzes te maken, bijvoorbeeld over de vraag waar vondsten zich bevinden of op welk soort terrein men wil gaan zoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan allerlei aspecten en factoren die een rol kunnen spelen, maar ook aan risico's. Zo mag een archeologische vereniging onder bepaalde omstandigheden zelfstandig onderzoek doen op een locatie, maar is het belangrijk afspraken te maken om discussie over de kosten te voorkomen. Conservering van vondsten kan duur zijn, evenals vertraging in de ontwikkeling van een terrein. ■

sen zich betrokken voelen en komt dit erfgoed midden in de samenleving te staan.

Hoe deze participatie er binnen de huidige wet- en regelgeving uitziet is vastgelegd in een notitie en vervolgens vertaald naar een stroomschema of wegwijzer dat op een later moment op de website van RCE wordt geplaatst. In aanvulling hierop wil *AWN Nederlandse Archeologievereniging* deze wegwijzer vertalen naar een publieksvriendelijk grafisch product dat onder meer onder haar ruim 2.200 leden wordt verspreid. Daarmee wordt laagdrempelig voor deze vrijwillige archeologen zichtbaar welke mogelijkheden tot participatie in de archeologische erfgoedzorg op basis van de huidige wet- en regelgeving er zijn.

Draagvlak vanuit de samenleving voor archeologie is van groot belang voor de archeologische erfgoedzorg. Niet alleen krijgt archeologisch onderzoek pas betekenis in relatie tot het publiek, maar betrokkenheid van de samenleving draagt bij aan een betere representatie in het uitvoeren en uitwerken van archeologisch onderzoek. Die betrokkenheid draagt bij aan begrip voor de uitgangspunten en kosten van de archeologische erfgoedzorg. Cultureel erfgoed is immers van en voor iedereen. Ook de Raad voor Cultuur adviseert in haar advies *Archeologie bij de Tijd* (februari 2022) participatie van het publiek als serieus onderdeel van een archeologisch onderzoekstraject te beschouwen.

Binnen de vier praktijkprojecten/proeftuinen van ons initiatief participeerde het publiek niet alleen, maar was het tevens onderdeel van het archeologische onderzoekstraject.

- *Proeftuin 1*: Binnen het project Wyldemerck werd liever niet van vrijwilligers gesproken, maar van deel-

nemers. De Molukse deelnemers werden gevraagd naar hun mening en wensen over hun erfgoed en het beheer ervan. Dit alles gerelateerd aan het traject om tot deponering te komen van het door hen teruggevonden archeologisch erfgoed.

- *Proeftuin 2*: Bij het onderzoek naar een te ontwikkelen digitale infrastructuur inzake vondstbeschrijvingen en -rubricering zijn vrijwilligers gevraagd input te leveren. Dit alles tijdens verkennende bijeenkomsten over welke bestaande eigen systemen er zijn, waar behoefte aan is en wat daarvoor nodig is.
- *Proeftuin 3*: Bij de proeftuin over Paleis Lofen in Utrecht nam de Paleis Lofen-community deel, die bestaat uit omstreeks 150 vaste vrijwilligers. Omstreeks twintig van hen meldden zich aan om onderzoek te doen naar de met grond volgestorte kelder van het voormalige paleis. Er zijn nog veel vragen die de community verder wil onderzoeken, letterlijk en figuurlijk, liefst samen met andere vrijwilligers.
- *Proeftuin 4*: Deze proeftuin bestaat uit een publieksveldonderzoek uitgevoerd in een zandbak op het schoolplein van een Wageningse basisschool. De proeftuin wordt zo opgezet dat er geen bekende vindplaatsen worden verstoord. Een klein en methodisch experiment waardoor een casus ontstaat aan de hand waarvan je de vraag kan stellen 'is dit archeologie'? De coalitiegenoten werden uitgenodigd zich over deze vraag te buigen met als doel de knelpunten in de bestaande regelgeving te kunnen identificeren.

Het Faro-platform werd binnen de coalitie actief gebruikt om bevindingen en verschillen in inzicht te delen, en in gesprek te gaan met de andere leden op het platform. Het project 'Participatie in de Archeologie' is een

Beach Archeology

Naast de deelnemers van de proeftuinen heeft ook Beach Archeology aan de gesprekken deelgenomen en haar ervaringen gedeeld. Met het citizen science-project Beach Archaeology (strandarcheologie) willen de deelnemers aan dit project de bestaande collecties (Romeinse) strandvondsten gaan inventariseren en bestuderen. Ook wordt gezocht naar manieren om de vondsten die ook nu nog steeds aanspoelen te verzamelen en te documenteren. De deelnemers aan het project Beach Archaeology hechten grote waarde aan het beter begrijpen, onderzoeken, bekendmaken en beleven van het Romeinse verleden. Hoewel belangrijke sites, zoals Aardenburg en Colijnsplaat, in Nederland nog enigszins bekend zijn, blijft veel van het Romeinse verleden onbekend of onderbelicht. ■

initiatief van de coalitiegenoten AWN, Saxion, UvA, Jobbe Wijnen Erfgoed en Archeologie, Bureau Archeologie en Toekomst, DOMunder en RCE.

Naast de coalitiegenoten namen ook andere geïnteresseerden deel aan de gesprekken. Wij danken de volgende mensen voor hun inbreng en hopen hierbij niemand vergeten te zijn: Robert Bange (AWN), Jeroen Bouwmeester (RCE), Channa Cohen Stuart (AWN), Jan van Doesburg (RCE), Norbert Eeltink (AWN), Marjolein Kerkhof (OCW), marjolijn kok (Bureau Archeologie en Toekomst), Hetty Laverman (AWN), Machteld Linssen (RCE), Annemarie Luksen-IJtsma (RCE), Toine Maas (AWN), Liselore Muis (RCE), Tijn Pieren (DOMunder), Martijn van Poecke (Erfgoed Zeeland), Harold Scholten (Saxion), Ludo Sniijders (Provincie Zeeland), Harmen Spreen (AWN), Femke Tomas (Saxion), Johan Verspay (zelfstandig onderzoeker), Nathalie Vossen (Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed), Anneleen van de Water (projectondersteuning), Jobbe Wijnen (zelfstandig onderzoeker), Neelson Witte (RCE), Marjolein Woltering (RCE) en Wilko van Zijverden (Saxion).

De route naar een wegwijzer

Vanaf het begin van het project 'Participatie in de archeologie' was het de bedoeling publieksvriendelijke voorlichtingsproducten te maken. Een hiervan is een zogenoemde wegwijzer. De basis hiervoor vormde een notitie, samengesteld onder redactie van Annemarie Luksen-IJtsma.* Dit document beschrijft de wet- en regelgeving aangaande archeologisch onderzoek en omgang met archeologische vondsten in Nederland (het Caraïbisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden is hier niet in meegenomen). Het geeft inzicht in de (on)mogelijkheden en voorwaarden van archeologisch onderzoek door belangstellenden en vrijwilligers. In dit document wordt uitgegaan van de juridische definities van cultureel erfgoed en archeologisch onderzoek zoals beschreven in de Erfgoedwet en Omgevingswet. De coalitiegenoten hebben op dit document gereageerd en vervolgens is een werkgroep gevormd om de notitie om te vormen naar een product dat aansluit bij de doelgroep. Deze werkgroep koos voor de ontwikkeling van een pagina op de website van de RCE met als belangrijkste onderdeel een wegwijzer met als thema 'Hoe mag het wel?' voor archeologisch onderzoek door vrijwilligers en burgerinitiatieven. Deze wegwijzer, ook wel beslisboom genoemd, is inmiddels gereed. Op de website kan daarnaast nog meer informatie worden opgenomen, zoals een FAQ (veel gestelde vragen), receptenboeken (goede voorbeelden), de notitie die aan de wegwijzer ten grondslag ligt en een infographic die een visuele weergave vormt van de wegwijzer. Vindbaarheid en zichtbaarheid van de informatie zijn hierbij een belangrijk aandachtspunt.

De wegwijzer laat zien dat er enerzijds veel regels en beperkingen zijn, zowel om het erfgoed te beschermen als om de veiligheid te waarborgen. Maar ook zijn er voor wie onderzoek wil doen veel – wellicht onverwachte – mogelijkheden. Verder worden alternatieven genoemd die de moeite waard kunnen zijn: 'Wat kan wel?' In de wegwijzer zijn ook verwijzingen opgenomen naar digitale informatie over onderwerpen als vondsten melden en bronnen en kaarten voor onderzoek.

* Annemarie Luksen-IJtsma, i.s.m. Ruben Abeling, Jeroen Bouwmeester, Norbert Eeltink, Marjolein Kerkhof, marjolijn kok, Hetty Laverman, Machteld Linssen, Liselore Muis, Tijn Pieren, Harmen Spreen, Femke Tomas, Anneleen Van de Water, Channa Cohen Stuart, Nathalie Vossen, Jan van Doesburg, Johan Verspay en Jobbe Wijnen, *Wetten en regels over archeologisch onderzoek door vrijwilligers en belangstellenden. Wie doet wat? Wie mag wat? En wat mag er niet?* (Werkdocument Project Malta en Faro. Samen werken aan participatie in de archeologie), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2024

2 Knelpunten voor burgerparticipatie en oplossingsrichtingen

Wanneer erfgoedgemeenschappen buiten de reguliere Archeologische Monumentenzorg-cyclus om archeologisch onderzoek willen uitvoeren bij ruimtelijke ontwikkelingen, stuiten zij vaak op problemen. Zo onderscheiden zij grote verschillen in overheidsbeleid (ook wel ervaren als willekeur), onduidelijkheid over de kwaliteitseisen, verschil in opvatting over de vraag wat erfgoed is en het ontbreken van kennis of een netwerk dat over kennis beschikt.

De grote verschillen in het overheidsbeleid met betrekking tot participatie door vrijwilligers en geïnteresseerden blijkt bijvoorbeeld uit de inzet van gemeenten op dit gebied. Sommige gemeenten doen hier heel actief hun best voor, terwijl andere helemaal niet willen dat vrijwillige archeologen en burgerinitiatieven komen tot opgravingen. Ook stuit men op het probleem dat sommige provinciale archeologische depots vondsten aannemen maar andere niet. Bepalingen in het Besluit Erfgoedwet Archeologie roepen vragen op en leiden tot zeer uiteenlopende interpretaties. Zo ontstaat onduidelijkheid over wat er kan en mag, en dit werkt verlamrend voor alle betrokken partijen.

Ook onzekerheid over de kwaliteitseisen werkt niet bemoedigend. Waar ligt de lat? Aan welke kwaliteitseisen moeten voorbereiding, uitvoering en resultaat voldoen? Is dit de KNA, een wetenschappelijke norm of nog iets anders? Uiteraard is het dan ook van belang te weten wat erfgoed is, hoe we daarmee omgaan en wie dat bepaalt. Overheidsdoelstelling is behoud in situ van archeologie en wetenschappelijke ontwikkeling. Maar blijft dit zo, in het licht van bijvoorbeeld klimaatverandering? En is dit bij elk onderzoek zo?

Veel betrokken partijen, zowel in het bedrijfsleven, bij de overheid als in de erfgoedgemeenschappen, weten niet precies wat er wel of niet mag, wel of niet kan, onder welke voorwaarden en wie bepaalt. Men weet de weg niet naar de juiste loketten, als die er al zijn. Hierdoor lukt het niet altijd op het juiste moment de juiste mensen in te schakelen.

Zoals hierboven al gesteld, werkt deze onduidelijkheid verlamrend. En kan dit ook later in het traject tot problemen leiden.

Knelpunten in de participatie: voorbereiding

Tijdens het project zijn knelpunten geïnventariseerd die hieronder zullen worden opgesomd. Niet iedere deelnemer ervaart alle knelpunten in gelijke mate, maar het geheel geeft wel aan dat participatieprojecten in de praktische uitvoering een grote uitdaging zijn.

Wat gaat er mis in de voorbereiding van participatieprojecten?

Onbekendheid met de regels en met de voorzieningen/criteria in het omgevingsplan

Weet de initiatiefnemer wat de mogelijkheden zijn? Wat als de initiatiefnemer een burger is? Hoe weten inwoners dat iets niet mag, of dat ondersteuning mogelijk is? Als je niet weet dat je een vraag hebt of dat iets mag, ga je ook niet op zoek naar een antwoord of hulp. Een oplossing is hier: al in contact zijn, zichtbaar zijn. Voor een goede samenwerking tussen overheden en

samenleving is het van belang dat er regelmatig contact is, dat de overheid al in beeld is. Dit kan worden bevorderd door al in een vroeg stadium – liefst al bij het opstellen van erfgoedbeleid, uitvoeringsagenda's en onderzoeksagenda's – gemeenschappen en andere inwoners te betrekken in de planvorming. Dan ben je als overheid benaderbaar en beschikbaar voor vragen van burgers. Hier ligt een rol voor omgevingsdiensten, gemeentelijke en provinciale archeologen, steunpunten en erfgoedhuizen.

Initiatiefnemers worden van het kastje naar de muur gestuurd

De antwoorden op verschillende vragen liggen bij verschillende overheden: diverse afdelingen van de gemeente, het archeologisch depot, de provincie, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Er moet altijd een loket benaderd worden. Bij elk loket is er een risico dat het niet lukt:

- Welk loket: bevoegd gezag, wethouder, archeologisch depot;
- Grote onderlinge verschillen: zowel hoe het systeem binnen verschillende regio's is georganiseerd als in de uitleg van de regelgeving;
- Omgevings sensitiviteit: worden de mogelijkheden om het bodemarchief te onderzoeken wel voldoende benut;

Het zou helpen als het bevoegd gezag niet alleen de wet- en regelgeving als uitgangspunt neemt maar ook erkent dat burgerparticipatie en publieksvoorlichting deel uitmaken van het takenpakket. Dit alles bij voorkeur aangemoedigd door de verantwoordelijk wethouder die in de regel beseft dat de publieke toetsing van het erfgoedbeleid ertoe doet. Daarbij helpt het voor vrijwillige archeologen of participanten dat er één oriëntatiepunt en één aanspreekpunt binnen de overheid is, of alle overheden beantwoorden alle vragen namens iedereen (één overheid is ook uitgangspunt van het rijksbrede programma Open Overheid).

Verschillen in opvatting over wat van waarde is

De samenleving vindt soms andere zaken waardevol dan de wetenschap (bijvoorbeeld jongere tijdslagen zoals de Tweede Wereldoorlog) en maakt geen onderscheid in soorten erfgoed. Waardering vanuit de samenleving vertrekt vanuit een vraag, een verhaal of betekenis en pakt alles samen: archeologie, gebouwd erfgoed, losse bodemvondsten, *oral history*, museale collecties, immaterieel erfgoed, particuliere erfgoedverzamelingen enzovoort. Om dit aan te pakken helpt meer oog voor wat inwoners en vrijwilligers belangrijk vinden en een meer integrale benadering.

Financiële obstakels

Archeologisch onderzoek kan erg duur zijn en de kosten zijn slecht van tevoren in te schatten. Vooral (conserveerings)kosten voor deponering zijn moeilijk voorspelbaar. Ook de betrokkenheid van een certificaathouder drijft de kosten op. Materiaalkosten zijn vooral groot als je voor een afzonderlijk project alles in een keer moet aanschaffen. Verder kan de hoofdelijke aansprakelijkheid van bestuursleden van een stichting of vereniging een te grote verantwoordelijkheid zijn.

Participatie ontbreekt in de taakopvatting professionele archeologen

De professionele archeologie is gericht op de KNA-archeologie. Burgers krijgen vaak niet eens antwoord. Dat zou mede kunnen samenhangen met de vrees voor extra tijdsbeslag en kosten, of andere hierboven genoemde obstakels. Ook hier zou het bevoegd gezag bemiddelend kunnen optreden.

Materialen en gereedschappen ontbreken

Het is vaak te kostbaar om voor één project alles aan te schaffen, zoals schoppen, troffels, emmers, zeven en metaaldetectoren. Een mogelijkheid om benodigdheden te lenen zou een oplossing kunnen zijn, bijvoorbeeld bij een afdeling van AWN of een ArcheoHotspot.

De toegankelijkheid van inhoudelijke informatie is onvoldoende

Archis is niet toegankelijk voor particulieren, terwijl het gebruik ervan wel wettelijk verplicht is. De doorzoekbaarheid van e-depots is matig.

Knelpunten in de participatie: uitvoering van onderzoek

Wat gaat er mis tijdens de uitvoering – het veldwerk – van participatieprojecten?

Certificaathouders werken niet mee

Certificaathouders vinden het vaak een te groot risico om mee te werken aan burgerinitiatieven van onderop of willen burgers niet betrekken bij een commercieel onderzoek. Ze zijn bang hun certificaat kwijt te raken of in de problemen te komen met hun opdrachtgever. Praktische bezwaren zijn bijvoorbeeld het ontbreken van kennis bij de deelnemers, tijd, risico's ten aanzien van de veiligheid/arbo-regels, leeftijd (75+) en de opvatting dat een groep geïnteresseerden moeilijk is aan te sturen.

Opdrachtgevers werken niet mee

Inzet van vrijwilligers bij regulier onderzoek vergt extra documentatie (Plan van Aanpak, reglement) en toezicht en begeleiding door beroepsarcheologen tijdens de uitvoering, wat uiteindelijk door de opdrachtgever wordt betaald. Het komt regelmatig voor dat de opdrachtgever dit niet wil. Wanneer de gemeente niet in het Programma van Eisen heeft laten opnemen dat de inzet van vrijwilligers noodzakelijk is, blijft de deur voor vrijwilligers in de regel dicht.

Onduidelijkheid over voorwaarden onderzoek op gedeselecteerde terreinen

Over de voorwaarden voor onderzoek op gedeselecteerde terreinen bestaat veel onduidelijkheid:

- Waaraan moet het besluit van een overheid voldoen willen partijen als het bevoegd gezag, de provinciale archeologische depots en andere professionele partijen in de keten aanvaarden dat het geen illegale opgraving is?
- Onder welke voorwaarden mogen anderen dan de AWN op een gedeselecteerd terrein onderzoek doen. Mag het als je een certificaathouder betreft?
- Moet je meteen volgens KNA-richtlijnen werken op een gedeselecteerd terrein als je het een archeologisch onderzoek noemt? Of kun je volstaan met vondstmeldingen?
- Wanneer is iets een archeologisch onderzoek en mag je het ook zo noemen?
- Als je geen certificaathouder betreft, wat is dan nog de toegang tot de voorzieningen? Waar kun je jouw rapport inleveren en wat is de relatie met het depot?

Moet je als initiatiefnemer dan eerst alles conserveren en deponeren? Een depot mag daarna niet meer deselecteren.

- Aan de slag op een vrijgegeven terrein: men is niet strak gebonden om de KNA te volgen, maar er zijn wel handreikingen en faciliteiten nodig, zodat de verzamelde data gebruikt kunnen worden om wel degelijk synthetiserend te kunnen denken over het gebied.
- De aanwezigheid van een omgevingsvergunning is noodzakelijk (staat als voorwaarde in het Besluit Erfgoedwet archeologie [BEA]). Dit betreft dus altijd terreinen waarvoor een ontwikkeling gepland is. Het belang van de ontwikkelaar en de wens van de vrijwilligers gaan vaak niet samen.
- Als er geen ontwikkeling gepland is, mag er dus niet door vrijwilligers gegraven worden. In theorie zou een gemeente een omgevingsvergunning kunnen afgeven voor de activiteiten van vrijwilligers en daarbij aangeven dat regulier onderzoek niet noodzakelijk is, maar de vraag is of dat juridisch houdbaar is.

Systeem mist de ruimte voor maatwerk

In de huidige Nederlandse archeologie is alles precies voorgeschreven; er is geen ruimte voor eigen inzicht en afwijken van regels. Dat is voor sommige mensen prettig. Het is ook star en voelt als wantrouwen. Bij de implementatie van Malta en het inrichten van het Kwaliteits-systeem Nederlandse Archeologie [KNA] en bijhorende protocollen zijn veel vrijwilligers afgehaakt omdat het ingevoerde stelsel als wantrouwend werd ervaren, en omdat er simpelweg geen ruimte meer overbleef voor

◀ Groepsfoto van de deelnemers aan de veldinspectie bij Wylde-merck. Foto: marjolijn kok.

vrijwillige archeologen om deel te nemen aan archeologisch onderzoek. Voor participatie door vrijwilligers en belangstellenden in de archeologie in de geest van Faro is er maatwerk nodig: doe de dingen wel op de juiste manier, maar ook op een wijze die bij jullie situatie past (waarbij de eindrapportage niet per se binnen twee jaar kan worden opgeleverd). Hier is overigens wel een infrastructuur, passende basiskennis en bijbehorende deskundigheidsbevordering voor nodig.

Doel van archeologische monumentenzorg is behoud voor wetenschap

Dit staat haaks op participatie en legt de kwaliteitseis voor omgang met archeologie te hoog. En de vraag is of dit het doel blijft? Erfgoed als middel voor welzijnsbevordering en sociale cohesie is mogelijk even waardevol. Het kwetsbare karakter van archeologie en het gegeven dat erfgoed 'van iedereen' is, maken dat er wel een kader nodig is. Maar dit kader hoeft niet uitsluitend wetenschappelijk te zijn.

Booronderzoek mag niet

In de huidige wetgeving is booronderzoek te verrichten met een archeologisch oogmerk uitsluitend met certificaat toegestaan. Booronderzoek verstoort de bodem echter maar in zeer, zeer geringe mate (minder dan 0,00388 procent van het boorgrid). Hierdoor lijkt de conclusie voor de hand te liggen dat boren hoort bij de categorie niet-invasief onderzoek en zou daarmee voor iedereen vrij moeten zijn.

Behoud van archeologie is vereist als statutaire doelstelling

De eis om behoud van archeologie als statutaire doelstelling te hebben is te streng. Er zijn ook anderen die archeologisch onderzoek op gedeselecteerde terreinen kunnen uitvoeren en begeleiden.

Onwillige grondeigenaren

Niet elke grondeigenaar laat vrijwillige archeologen toe op zijn terrein. Maar als erfgoed van ons allemaal is, zou onderzoek dan niet mogelijk moeten zijn?

Kosten

Archeologisch onderzoek is kostbaar; met name de conservering van de gevonden en te deponeren voorwerpen kan leiden tot een financieel grote last. Niet alle erfgoed-gemeenschappen willen deze verantwoordelijkheid op zich nemen.

Netwerk ontbreekt: je kent niet de juiste mensen

Een goed netwerk is noodzakelijk, anders kom je niet in beeld bij het bevoegd gezag en kom je daardoor niet in het Programma van Eisen [PvE] uit te schrijven voor een toekomstig archeologisch onderzoek. Daarmee hangt participatie dan af van hoe vertrouwd je bent met individuele personen die beslisbevoegdheid hebben in de archeologische keten.

Participatie wordt niet vanaf het begin van een project meegenomen

Wanneer participatie niet vanaf het allereerste begin wordt meegenomen, sneuvelt deze verderop in het traject door alles wat hier vermeld is. Monitoren/mee-kijken met de aanbesteding is al noodzakelijk, anders verdwijnt mogelijk de inzet van vrijwilligers. Het totaalbeeld en de context van het project ontbreekt vaak, waardoor je geen diversiteit in kwaliteit van de vrijwilligers kunt aanbieden.

De regels zijn te streng/de definities te strikt

In het systeem van nu is er geen ruimte voor maatwerk. Is een oproep om actief naar archeologische vondsten te zoeken, zonder bodemverstoring, op een terrein waarvan bekend is dat er materiaal aanwezig is, een archeologisch onderzoek? Een terrein waar vondsten aanwezig zijn is volgens de definities blijkbaar een 'monument', en verwijdering van een deel van een monument (dus de vondsten zelf) is niet toegestaan.

De gedachte dat een terrein een 'monument' is, enkel omdat er archeologisch materiaal aanwezig is, komt nogal absurd over in een land dat volledig door mensen is gemaakt. Als er vuurstenen artefacten uit het middenpaleolithicum en mesolithicum, en aardewerk, bouwkeramiek en glas uit late ijzertijd, Romeinse tijd en middeleeuwen op een strand worden gevonden, is het dan een monument? Mogen om die reden badgasten dan dus geen kuilen meer graven? Ook is er meteen begripsverwarring: de term 'monument' wordt ervaren als 'beschermd monument'.

Knelpunten in de participatie: uitwerking en analyse

Wat gaat er mis tijdens de uitwerking van participatieprojecten?

Termijn rapportage en deponering te kort

Voor participatief onderzoek is de termijn van twee jaar vaak te kort. Het werk wordt door vrijwilligers in hun vrije tijd uitgevoerd. Daarnaast is er mogelijk overleg met gespecialiseerde deskundigen nodig.

Structuur rapportage sluit niet aan bij doelen participatie

De gebruikelijke structuur van de archeologische rapportage is niet geënt op publieksdoelen, alleen wetenschappelijk ingestoken. Participatie is juist bij uitstek wel op een breder publiek gericht.

De KNA-meetlat verhoudt zich niet tot participatie

Er is maar één meetlat om te bepalen of je het goed doet, die van de Kwaliteitsnorm Archeologie. Die KNA-meetlat verhoudt zich niet tot participatie. Er zou dus een andere meetlat moeten komen voor participatieve projecten buiten de KNA-archeologie. Niet per definitie lager, maar wel anders.

Desinteresse professionals

Soms wordt door vrijwilligers en participatie-archeologen desinteresse ervaren van professionals uit de archeologische keten. Dit is uiteraard teleurstellend voor participanten. Die desinteresse uit zich bijvoorbeeld doordat professionals het onderzoek van vrijwilligers niet gebruiken.

Onderzoeksprogramma's en budgetten niet toegankelijk voor burgers en vrijwilligers

Wetenschappers bepalen wat onderzocht wordt. Maar hun onderzoeksprogramma's en budgetten zijn niet toegankelijk voor burgers en vrijwilligers. Onderzoeksvragen van burgers en vrijwilligers worden niet belangrijk gevonden. Betrokkenheid van burgerexperts en erfgoedvrijwilligers bij onderzoek biedt echter een belangrijke meerwaarde voor wetenschappelijk onderzoek. Zij brengen vaak andere perspectieven in en beschikken soms over meer of andere expertise dan beroepsarcheologen. Betrokkenheid leidt tot ervaren leren in de interactie tussen professional en burger-expert of erfgoedvrijwilliger. Belangrijk is dan wel dat burgerexperts ook vindbaar moeten zijn.

Knelpunten in de participatie: rapportage

Wat gaat er mis tijdens het schrijven van de rapportage van participatieprojecten?

De eindrapportage geschreven vanuit het doel van het project

Inzet in het veld en bij de uitwerking/rapportage staat of valt met een Programma van Eisen. Daarin staat immers de doelstelling van het project omschreven. Die doelstelling bepaalt op welke wijze de archeologie uitvoering krijgt en hoe de inzet van vrijwilligers daarbinnen past. Langs deze lijn kan een beoordeling van het project gemaakt worden:

- Wat zou de output van de archeologie moeten zijn? Is dat een wetenschappelijk rapport of is dat het samenzijn en de onderlinge uitwisseling (sociaal-maatschappelijk)?
- Het recht om fouten te maken geldt voor iedereen dus ook voor vrijwilligers (en professionals) in de archeologie. Hoe erg is het als het fout gaat en er data of vondsten of sporen verloren gaan?
- Delen van de rapportage met vrijwilligers is belangrijk. Krijgt iedereen een exemplaar als het rapport af is?
- De rol van de vrijwilliger dient te worden beschreven en/of de namen te worden benoemd van de vrijwilligers die hebben meegewerkt.
- De rapportage kan ook worden ingezet voor een duurzame relatie met de omgeving: bijvoorbeeld omwonenden.

Knelpunten in de participatie: deponering en nazorg

Wat gaat er mis bij de afronding (deponering) van participatieprojecten?

Onbekende depoteisen

Aan het eind kunnen er ineens onbekende depoteisen opduiken, wat problemen geeft in de deponering en extra inzet, deskundigheid of geld kost.

Verschillen in opvatting over wat van waarde is

Bij regulier onderzoek wordt door de betrokken instanties (bevoegd gezag, certificaathouder) bepaald welke vondsten worden gedocumenteerd en gedeponerd. Vervolgens gaan de vondsten naar het depot van de provincie. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de wens vanuit de gemeenschap met betrekking tot de selectie van vondsten en het behoud van de vondsten ter plaatse. De vragen van omwonenden, burgers of vrijwilligers hebben een ander karakter dan de vragen van wetenschappers. De samenleving vindt andere zaken waardevol dan de wetenschap (bijvoorbeeld jongere tijdslagen met recente en daarmee herkenbare vondsten) en maakt geen onderscheid in soorten erfgoed. Ook zonder participatie bij de opgraving zou die vraagstelling breder kunnen. De vragen 'Wie bepaalt wat cultureel erfgoed is' en 'Van wie is dit erfgoed' komen hierbij naar boven.

Decentraal/onderlinge verschillen in beleid depots

Wat te doen met vondsten van vrijgegeven terreinen? Het ene depot wil ze wel, het andere niet. Hier bestaat dus landelijk gezien geen eenduidige aanpak en ervaren initiatiefnemers onduidelijkheid in het beleid.

Toegankelijkheid Archis om project af te melden

Invoeren in Archis vereist bepaalde kennis die vaak niet aanwezig is. Bovendien hebben lang niet alle erfgoedgemeenschappen toegang tot Archis.

Toegankelijkheid vondsten

Het depot op zich is een knelpunt: vondsten worden opgeslagen en zijn daarmee onzichtbaar en ontoegankelijk voor publiek. Het gevoel ontstaat bij vrijwilligers dat er erfgoed is veiliggesteld voor de gemeenschap, maar dat diezelfde gemeenschap vervolgens nooit meer gelegenheid krijgt die vondsten te zien.

Oplossingsrichtingen: volwaardige ruimte voor participatie in de archeologie

In het voorgaande zijn tijdens de bijeenkomsten van de coalitiepartners en in de proeftuinen de verschillende knelpunten bij participatieprojecten geïnventariseerd, waarbij de verschillende fasen van een onderzoek zijn belicht. Daarbij is vooral gekeken vanuit het perspectief van de vrijwilliger archeoloog of burger die onderzoek wil doen. Ook zijn al diverse oplossingen gesuggereerd. In de gesprekken die zijn gevoerd over de mogelijkheden voor participatie in de archeologie en de knelpunten die worden ervaren zijn oplossingsrichtingen in twee afzonderlijke sporen uitgewerkt: binnen en buiten de Malta-archeologie. Hier worden beide sporen puntsgewijs weergegeven.

Oplossingsrichtingen binnen de Malta-archeologie

- *Opstellen van lokale onderzoeksagenda's*: In samenwerking met historische en archeologische burgerorganisaties en andere belangstellenden kan gekomen worden tot lokale onderzoeksagenda's. Lokale interesses en onderzoeksvragen van inwoners kunnen daarmee een plek krijgen in de PvE's voor commerciële opgravingen en uitkomsten kunnen worden gedeeld met lokale belangstellenden. Nu nog worden PvE's vaak opgesteld op basis van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA). Deze onderzoeksagenda biedt veelal onvoldoende houvast voor lokale interesses en vragen. Lokale vragen hebben vaak betrekking op jongere tijdlagen die men in de wetenschap ongemoeid laat. Daar kan langs deze weg wel aandacht aan worden geschonken. Aandachtspunt is wel dat wellicht niet in alle gevallen verwacht mag worden dat de verstoorder alle bijkomende kosten voor zijn rekening neemt (proportionaliteitsbeginsel).
- *Onderzoeken of publieksarcheologie in het PvE kan worden opgenomen*: Bij het opstellen van een PvE zou een verplichte afweging gemaakt moeten worden of en

hoe vrijwilligers in de archeologie en andere belangstellenden betrokken kunnen worden bij commercieel archeologisch onderzoek en hoe aan publieksbereik kan worden gedaan. Indien de gemeente van oordeel is dat hiertoe mogelijkheden bestaan, kan dit in de uitvraag worden meegenomen. Omdat er sprake is van prijsconcurrentie, is het wel zaak om de mogelijkheden goed te omschrijven en aan te geven op welke wijze dit aspect meetelt in de beoordeling van de offertes.

- *Scholing van vrijwilligers in de archeologie voor specifieke vaardigheden*: Met een certificaat na het met goed gevolg afleggen van een cursus kunnen vrijwilligers aantonen dat zij specifieke archeologische vaardigheden beheersen, of bijvoorbeeld in staat zijn een groep vrijwilligers te begeleiden. Daarbij kan gedacht worden aan een basale cursus en een vervolgcursus die een zekere verdieping biedt. De verwachting is dat dit drempels wegneemt bij opgravingsbedrijven om vrijwilligers te laten participeren in het onderzoek. Voorwaarde daarbij is dat deze opleiding voor vrijwilligers in samenspraak met de erkende opgravingsbedrijven wordt ontwikkeld en dat het bevoegd gezag het certificaat zal erkennen.
- *Leidraad voor archeologisch onderzoek door vrijwilligers of burgers*: In aanvulling hierop kan een handreiking, richtlijn of zelfs vrijwilligersprotocol in sterk vereenvoudigde KNA-systematiek ontwikkeld worden. Dit in navolging van de 'best practises' zoals gepresenteerd bij Beach Archaeology en CARE, wat gebruikt kan worden voor vrijwilligersonderzoek. Hierin wordt vastgelegd wat de verantwoordelijkheden, voorwaarden en eisen zijn waaraan archeologisch onderzoek door vrijwilligers of burgers moet voldoen.

Ingebrachte ideeën buiten de Malta-archeologie

- *Publieksvoorlichting*: Helderheid over wat er wel/niet is toegestaan in het huidige stelsel (wegwijzer, infographic, juridische notitie delen). Betere duiding van begrippen als archeologisch waardevol en betere ontsluiting van waardekaarten en lokale regels over wat wel/niet is toegestaan.
- *Inventarisatie bestaande mogelijkheden*: Betere uitwerking van de mogelijkheden voor AWN en andere archeologische verenigingen en burgerinitiatieven om op gedeselecteerde terreinen zelfstandig onderzoek te doen waarbij de bodem wordt geroerd. Met name de deponering van de vondsten middels de pakbon roept vragen op en leidt niet zelden achteraf tot aanvullende eisen aan de opgraving, zoals het inschakelen van een gecertificeerd archeoloog en het volgen van KNA-richtlijnen. Dit beperkt de ruimte die de wet

juist beoogt te geven en daarmee wordt eigen onderzoek bovendien te kostbaar of te risicovol voor archeologische verenigingen en burgerinitiatieven. In aanvulling hierop zou een heldere en eenduidige taakopvatting van depots ook al kunnen helpen hier duidelijkheid te verschaffen.

- *Deponering vereenvoudigen:* In de praktijk wordt al op verschillende manieren geprobeerd het proces van deponering te vergemakkelijken. Zo heeft Brabants depot een vereenvoudigde pakbon opgesteld, wordt bij projecten soms voorafgaand aan deponering het vondstmateriaal deels gedeselecteerd zodat niet alles hoeft te worden gedeponerd, en worden bij sommige projecten de vondsten door vrijwilligers zelf geconserveerd.
- *Financiering conservering:* Onderzoeken of fondsvorming mogelijk is om (buitensporige) kosten voor conservering van vondsten te bekostigen.
- *Deselecteren locatie:* Onderzoeken hoe initiatiefnemers met een eenvoudige procedure een aanvraag tot deselectie kunnen indienen. Op dit moment is niet duidelijk hoe een dergelijk besluit er uit ziet en waaraan het inhoudelijk moet voldoen. Daarnaast onderzoeken of in de afweging tot deselectie naast de wetenschappelijke informatiewaarde ook andere maatschappelijke belangen meegewogen kunnen worden, zoals de wenselijkheid van erfgoedparticipatie. Dit vraagt om aanpassing van de BEA, artikel 2.3.1. In lijn daarmee zou dan gesproken kunnen worden over een vrijgeven in plaats van een gedeselecteerd terrein.
- *Verslaglegging op het juiste, passende niveau:* Komen tot beter hanteerbare structuren voor archeologische verenigingen met formats voor onderzoek, vondstnotering en dergelijke, passend bij de doelgroep. Dus niet simpelweg verwijzen naar ingewikkelde KNA-richtlijnen met te veel extra context.

◀ Op de publieksdag was iedereen met interesse in de geschiedenis van Wyldemerck welkom om te komen kijken. Foto: marjolijn kok.

- *Inventarisatie nieuwe mogelijkheden:* De inventarisatie en uitwerking van mogelijkheden voor erfgoedgemeenschappen om onderzoek te doen op terreinen waar archeologische vondsten eroderen door natuurlijke oorzaken of alledaags gebruik. Doordat op deze terreinen geen 'verstoorder betaalt' aanwezig is, vindt over het algemeen geen onderzoek plaats en verdwijnen informatie en vondsten. Erfgoedgemeenschappen en overheden zouden voor dergelijke terreinen een Faro-monumentenzorg kunnen ontwikkelen waarin een rol is voor detectorzoekers, karteerders en mogelijk ook ruimte is voor prospectie middels grondboren, radar, lidar, proefputjes, etc.
- *Toestaan van kleinschalig onderzoek:* Onder voorwaarden toestaan van kleinschalige onderzoekshandelingen waarbij de bodem wordt geroerd om aan de hand van onderzoeksvragen gericht informatie te verzamelen, net als onder water. Dit kan niet op beschermde monumenten. De onderzoekshandelingen moeten zich beperken tot bijvoorbeeld guts- of booronderzoek en vierkante meter putjes. Kleinschalig onderzoek door archeologische verenigingen draagt bij aan signalering van tot dan toe onbekende vindplaatsen en bevordert het verwezenlijken van lokale onderzoeksagenda's. Om dergelijk lokaal onderzoek te stimuleren kan een beperkte subsidieregeling stimulerend werken.
- *Samenbrengen onderzoeksgegevens:* Samenwerking met wetenschappelijke archeologen aan uitwerking van synthetiserend onderzoek.
- *Uitbreiden juridische status:* Onderzoeken of de verplichting om statutair een archeologische vereniging te zijn om voor vrijstelling in aanmerking te komen, kan worden verbreed naar bijvoorbeeld culturele instellingen zoals musea.
- *Meer meldingsmogelijkheden:* Uitbreiding van PAN voor vondstmeldingen met keramisch, bot-, textiel-, bewerkte natuurlijke en andere materialen kan een stimulans betekenen voor vrijwillige archeologen om te participeren in het onderzoek naar ons archeologisch verleden.
- *Meer duiding en uitleg:* Magneetvissen mag niet; het betreft echter een verbod zonder onderbouwing. Het is wenselijk dat gekomen wordt tot duiding en uitleg onder welke voorwaarden magneetvissen wel is toegestaan. Daar is nog niet uitgebreid over nagedacht.

3 Vier proeftuinen

De vier proeftuinen waren projecten waarbij participatiepraktijken en oplossingsrichtingen voor specifieke knelpunten op haalbaarheid werden getoetst en/of verkend. In Proeftuin 1, 'Project Wyldemerck', stond de problematiek van het deponeren van vondsten uit niet KNA-conforme opgravingen centraal, evenals de vraag van wie de vondsten zijn. Proeftuin 2 betreft een verkenning voor het ontwikkelen van een digitale infrastructuur voor vrijwilligers, lokale gemeenschappen en burgerinitiatieven. Met proeftuin 3, 'Verder zoeken naar Paleis Lofen', worden knelpunten bij participatief graven en de mogelijke verbinding tussen Malta en Faro onderzocht. Proeftuin 4 bracht de coalitiegenoten met elkaar in discussie over de vraag of een publieksofgraving echt zomaar vanuit het niets is te organiseren of dat wetten en praktische bezwaren hier spelbreker zijn.

“Regionale en lokale verschillen zorgen voor onduidelijkheid, maar bieden ook ruimte voor maatwerk. Het is maar hoe je het bekijkt.”

Aanvankelijk was er ook een proeftuin gepland met de titel 'Publieksveldonderzoek van het tijdelijk Frans militair kamp te Austerlitz'. Deze moest door omstandigheden helaas vervallen. Een alternatief project in Wijk bij Duurstede waarin RCE en AWN samenwerken is nog in voorbereiding.

Hier geven we in kort bestek de opzet en conclusies van de vier proeftuinen; volledige rapportages van de projecten zijn als bijlagen bijgevoegd.

Proeftuin 1: Project Wyldemerck – deponeren

In 2022 won het 'Project Wyldemerck' de Grote Prijs der Nederlandse publieksarcheologie voor zijn samenwerking met de Molukse gemeenschap en het onderzoek naar een voormalig Moluks woonoord. Het project was uitgevoerd door Wijnen Cultuurhistorisch Onderzoek onder leiding van Jobbe Wijnen en Bureau Archeologie en Toekomst onder leiding van marjolijn kok.

Vanaf het moment dat duidelijk was dat er proefsleuven zouden worden graven, was er één grote zorg: de vondsten. Het projectteam wilde zich uiteraard houden aan de meldingsplicht, maar wist uit eerste hand dat verplichtingen bij deponering een project ook kunnen breken. Dan gaat het bijvoorbeeld om de zogeheten pakbon voor het deponeren van vondsten die uitgaat van KNA-conforme processen. Of de kosten die gemoeid zijn met de verplichte conservering van alle vondsten die zijn opgegraven. En omdat je vondsten niet kunt voorspellen, vormen ze een risico. Deponering van vondstmateriaal is daarmee een van de grote knelpunten in de regelgeving, waar participatieve archeologie mee te maken heeft. Tegelijk is deze problematiek zelden aan de hand van een casus onderzocht en gepubliceerd. Bij dit project kwamen dan ook vragen aan de orde als:

- Hoe gaan we om met archeologische vondsten en gegevens uit niet KNA-conforme opgravingen?
- Hoe waarderen we verschillende vormen van kennis?
- Van wie zijn de vondsten als er naast een wetenschappelijke ook een maatschappelijke belanghebbende is die zich met het erfgoed identificeert?

▲ In 2022 heeft het project ‘Wyldemerck, samen zoeken naar barakken in de bossen’ de Grote Archeologieprijs gewonnen. Foto: Jobbe Wijnen.

In deze proeftuin werd de deponering van de vondsten uit Project Wyldemerck gebruikt als middel om knelpunten te inventariseren. Er was een vondstmelding gedaan, zoals gevraagd, en vervolgens is men in gesprek gegaan met dephouder/beheerder over werkelijke, en mogelijke consequenties van deponering in dit project. Er is bijgehouden op welke punten de regelgeving behulpzaam was, of juist knelde in de context van een opgraving met vrijwilligers, en er is geanalyseerd of er behoefte is aan verandering.

Daarenboven wordt in het rapport ingegaan op de vraag over het moreel eigendom van de vondsten, afgezet tegen het juridisch eigendom. Faro beoogt een stap te zetten van deelnemen naar deelhebben in de archeologie. Wat betekent dit voor het moreel eigendom van vondstmateriaal, waarvan de erfgenamen (mogelijk) vinden dat het niet de Nederlandse Staat toebehoort, maar (in dit geval) de Molukse gemeenschap, en welke lessen kunnen we daaruit trekken? Eenzelfde gevoel eigenaarschap kan ook spelen bij lokale of regionale erfgoedgemeenschappen. Wat in de proeftuin daarnaast aan het licht kwam, is dat voor de gemeenschappen alle vondsten samen een verhaal vertellen. Of deze nu zijn opgeraapt of opgegraven. Omdat in dit geval het depot alleen opgegraven vondsten opneemt, wordt het verhaal uit elkaar getrokken. Het Moluks Historisch Museum zou daarentegen alle vondsten opnemen en zelf conserveren. Een opmerkelijke bevinding in deze proeftuin was tot slot dat de aandacht die een gemeenschapsproject kan genereren voor tot dan toe door de wetenschap niet erkend cultureel erfgoed, ongewenste consequenties kan hebben. Als het betreffende erfgoed wordt opgenomen in het wetenschappelijk discours, heeft de gemeenschap geen zeggenschap meer over het eigen erfgoed.

Het projectteam van deze proeftuin trekt ten aanzien van de knelpunten voor Faro in relatie tot samenwerking in de archeologie de volgende conclusies:

1. De Erfgoedwet en daaruit voortkomende regelgeving zijn niet afgestemd op vrijwilligers en zijn voor burgers ondoorzichtig.
2. Of je jouw erfgoed kunt deponeren, hangt af van je netwerk en politieke slagkracht.
3. Als je nieuw erfgoed aandraagt, ontzegt de Erfgoedwet je direct de toegang.
4. Het bestel hanteert een beperkende, enkelvoudige definitie van waardevolle kennis, waarin belevings- en maatschappelijke waarde nauwelijks een rol speelt.

Het projectteam stelt aan het slot van zijn rapportage dat mensen op een eenvoudige manier zouden moeten kunnen meedoen aan het beleven en onderzoeken van hun eigen erfgoed, inclusief archeologisch erfgoed. De gemeente zou hierbij het eerste aanspreekpunt kunnen zijn. Zij zou als bevoegd gezag in staat moeten zijn om ruimte aan de burgers te laten, waarbij monumenten toch hun bescherming houden. Archeologische depots zouden meer open kunnen staan voor meerdere routes van aanbidding, waarbij ook niet-KNA-conforme vondsten en documentatie kunnen worden aangeleverd. De pakbon zou geen probleem van de burger moeten zijn, maar van het depot zelf. Het team pleit dan ook voor een publieksvriendelijk stappenplan voor het deponeren uit dergelijke opgravingen en een gelijke werkwijze van alle depots.

“Bestaande databases voor veldwerk zijn te ingewikkeld en afgeschermd door licenties.”

Een andere conclusie is dat een herwaardering zou moeten komen voor verschillende soorten kennis van en omgaan met erfgoed. De opgraving in Wyldemerck heeft laten zien dat het laten meedoen van de erfgoedgemeenschap van grote toegevoegde waarde is. De materiële cultuur hielp hier bij het oproepen van herinneringen en kennis. De archeologie van het recente verleden is hier uitermate geschikt voor, terwijl deze waarschijnlijk vaak maar minimale ingrepen in de bodem nodig maakt. In de discussie na de presentatie van de proeftuin werden verschillende oplossingen aangedragen om het knelpunt van deponering te verlichten. Zo kunnen in overleg conserveringswerkzaamheden ook door vrijwilligers worden uitgevoerd, zou de eenvoudige pakbon van het Brabants depot landelijk

ingevoerd kunnen worden, zou regelgeving kunnen worden aangepast om eerst te selecteren en daarna te deponeren, of zou niet alles voor de eeuwigheid bewaard hoeven worden. Daar hoorden ook weer kritische kanttekeningen bij. Een goede conservering is in het belang van alle vondsten in het depot en pas op dat je niet de deur opent voor politieke ontzamelopdrachten.

Proeftuin 2: Verkenning ontwikkelen digitale infrastructuur

Er zijn al veel vrijwilligers, gemeenschappen en burgerinitiatieven actief bezig met archeologie en/of archeologisch onderzoek. Door het ontbreken van een veldwerkdatabase, een centrale digitale infrastructuur waarmee deze archeologie-beoefenaars op een toegankelijke manier zelf hun onderzoeken en vondstdeterminaties kunnen administreren, dreigt er een wildgroei aan eigen systemen. Daardoor zijn de onderzoeksgegevens niet toegankelijk voor anderen en is er onderling geen uitwisseling met bijvoorbeeld een dorp verderop. Vanuit de erfgoedverenigingen die samenwerken binnen het project CARE wordt gevraagd om een passende administratieve vorm. Huidige datasystemen van beroepsarcheologen zijn doorgaans te uitgebreid voor de toepassingen voor deze doelgroep en daardoor te ingewikkeld. Licentiebeperkingen maken daarnaast dat deze niet voor iedereen toegankelijk zijn. De Landelijk Werkgroep Steentijd van de AWN ontwikkelt momenteel een database op een OpenAccess platform. Deze concentreert zich vooralsnog alleen op de determinatie van vuursteen. Daarnaast is er nog geen harmonisatie met Archis of de depots.

Om burgerparticipatie en burgerinitiatieven te faciliteren, wordt binnen deze proeftuin het belang gezien om een toolbox te ontwikkelen met onder andere een digitale infrastructuur waarmee vrijwillige archeologen en erfgoedvrijwilligers op een toegankelijke manier zelf hun onderzoeken en vondstdeterminaties kunnen administreren in een systeem dat aansluit op de bestaande systemen van Archis en de depots.

Met deze proeftuin wordt de eerste stap gezet om te komen tot een bruikbare digitale infrastructuur door bij de verschillende vrijwilligers, erfgoedverenigingen en burgerinitiatieven te verkennen welke bestaande eigen systemen er zijn, waar behoefte aan is en wat daarvoor nodig is. Hiervoor zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van heemkundekringen en archeologische werkgroepen.

Uit praktische overwegingen is er in deze fase voor gekozen deze gesprekken voor nu te beperken tot erfgoedverenigingen die samenwerken binnen het CARE-

initiatief. De gesprekken leverden randvoorwaarden op waaraan een digitale infrastructuur vanuit gebruikersperspectief moet voldoen. Tegelijkertijd werd de wens uitgesproken om zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande initiatieven en systemen. Daarom is gesproken met ArcheoHotspot Boxtel, Portable Antiquities of the Netherlands (PAN), Het provinciaal depot voor Bodemvondsten Noord-Brabant en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). De uitkomsten van deze overleggen zijn gebruikt om te komen tot aanbevelingen die een toegankelijke en duurzame digitale infrastructuur voor vrijwilligers mogelijk maken.

De verkenning bracht binnen erfgoedverenigingen en vrijwillige archeologen een grote variatie in registratievormen van archeologische gegevens aan het licht. Dit bemoeilijkt de uitwisseling van gegevens en onderlinge samenwerking. Erfgoedvrijwilligers onderkennen daarom de wenselijkheid van een uniforme velddatabase die aansluit op Archis en depotstandaarden. De huidige datasystemen van beroepsarcheologen zijn ongeschikt voor vrijwilligers vanwege de complexiteit en/of de kosten. PAN biedt weliswaar een beproefd alternatief met deskundige ondersteuning, maar beperkt zich tot de registratie van losse vondsten en heeft geen mogelijkheden voor de registratie van andere onderzoeksgegevens.

Vanuit de beleidsambitie van de RCE om burgerparticipatie en -initiatieven te stimuleren en te faciliteren, en gezien de praktische noodzaak om een digitale infrastructuur actueel en duurzaam compatibel met Archis te houden, ligt volgens het projectteam van de proeftuin de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling en het

▲ Binnen het project CARE (Community Archaeology in Rural Environments) gingen archeologen samen met bewoners van de regio op zoek naar de geschiedenis van dorpen in Het Groene Woud. Foto: CARE.

beheer hiervan logischerwijs bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Verschillende bouwstenen zijn al beschikbaar, zoals formulieren en thesauri, maar deze vormen nog geen samenhangend geheel en missen duidelijke handleidingen. Niettemin bieden deze het startpunt voor verdere ontwikkeling van een gereedschapskist waarmee vrijwillige archeologen en erfgoedvrijwilligers op een toegankelijke manier zelf hun onderzoeken en vondstdeterminaties kunnen administreren.

De belangrijkste aanbevelingen uit deze proeftuin zijn:

- Ontwikkel een toegankelijke velddatabase voor erfgoedvrijwilligers;
- Bouw voort op bestaande initiatieven;
- Bevorder samenwerking;
- Centraliseer beheer;
- Betrek de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in dit traject;
- Stimuleer standaardisatie.

In de discussie na de presentatie werd nog aangedragen dat de fieldschools van erfgoedopleidingen en de AWN elkaar kunnen versterken in hun wens tot verdere harmonisatie. Als tip werd meegegeven ook naar de databeheersystemen van de opgravingsbedrijven te kijken. Aandacht werd gevraagd voor de duurzaamheid van een eigen wereldwerkdatabank als de RCE niet het voortouw neemt. Wie gaat de kosten dragen voor onderhoud, beheer en beveiliging? Daarnaast was een aandachtspunt dat er ook ruimte moet zijn om een eigen invulling te geven aan de vraag wat er moet worden vastgelegd en op welke manier. Kunnen er bijvoorbeeld ook interviews en filmpjes in zo'n database?

Proeftuin 3: Verder zoeken naar Paleis Lofen – knelpunten bij participatief graven en de mogelijke verbinding tussen Malta en Faro

In 2022 opende de nieuwste historische attractie van Utrecht: Paleis Lofen. Stichting DOMunder heeft samen met de Paleis Lofen-community van betrokken Utrechters en erfgoedvrijwilligers de plek waar Utrecht stad werd voor iedereen toegankelijk gemaakt. Het verborgen keizerlijk Paleis Lofen – waarvan de rijksmonumentale resten zich bevinden in kelders tussen de Vismarkt en het Domplein in Utrecht – is de plek waar Utrecht op 2 juni 1122 uit handen van keizer Hendrik V stadsrechten kreeg.

De Paleis Lofen-community heeft zich, naast de ontwikkeling van de historische attractie (hoe en op welke manier willen we het verhaal van Utrecht vertellen?), ingezet om onderzoek te doen naar het vergeten paleis

“We wilden meer te weten komen over de geschiedenis van onze plek. Maar voor ons was ook de teambuilding belangrijk.”

en wat er op die plek allemaal is gebeurd, ook na de vernietigende stadsbrand in 1253, waarbij het paleis ernstig beschadigd raakte. Het voormalige souterrain van het keizerlijk Paleis Lofen is opgegaan in kelders met ‘nieuwe’ tussenmuren en ophogingen. Het eerste onderzoeksresultaat is gebundeld in het bij de opening uitgebrachte *Paleis Lofen Magazine* en te beleven via de dagelijkse ‘Tijdreis Paleis Lofen’-tour. Het vergeten keizerlijk Paleis is daarmee weer zichtbaar en beleefbaar.

Tegelijkertijd waren er nog heel veel vragen en de community wilde verder zoeken, letterlijk en figuurlijk. Tijdens de ontwikkeling en het onderzoek naar Paleis Lofen bleek namelijk dat er in 1936 door A.E. van Giffen opgravingen waren uitgevoerd in de kelders. Het onderzoek toen was gericht op het zoeken naar de resten van het Romeinse fort *Traiectum*, dat ook op deze plek lag. Los van enkele vlaktekeningen in schets en onuitgewerkte notities, zijn er geen rapportages van deze opgravingen.

De community vroeg zich af: welke informatie lag er in de opgravingen nog meer verborgen over het keizerlijk Paleis? Kon het onderzoek geherinterpreteerd worden? Het liefst – net als bij DOMunder – werd er binnen de contouren van de oorspronkelijke opgraving, een heropgraving gedaan waarbij de wens bestond deze permanent zichtbaar te maken. En kon/mocht de com-

▲ Vrijwilligers wassen vondstmateriaal van Paleis Lofen. Foto: Stichting Ondergronds Domplein.

munity dit zelf doen? Dit alles het liefst met allerlei geïnteresseerde deelnemers (AWN, vrijwilligers, publiek), wetende dat deze heropgraving valt binnen de contouren van het archeologische rijksmonument Domplein, sinds 2021 ook nog eens UNESCO Werelderfgoed als onderdeel van de limes én het rijksmonument Paleis Lofen?

De alles omvattende vraag was welke verbinding tussen Malta en Faro er mogelijk was? En welke (wettelijke) begeleiding en/of bevoegd gezag was daarbij nodig? Tot slot, hoe om te gaan met de eventuele gedane vondsten? Waar dienen deze gedeponeerd en beschreven te worden en wie wordt eigenaar van de collectie? De opgravingen op het Domplein van stichting DOMunder waren namelijk tot dan uitgevoerd door de Afdeling Erfgoed van de Gemeente Utrecht en gedane vondsten vormden daarmee onderdeel van de collectie van de Gemeente Utrecht. Stichting DOMunder is geen collectie-beherende instelling zodat deze vraag moest worden toegevoegd aan dit brede scala aan deelvragen.

De proeftuin wilde antwoorden vinden op al deze vragen/knelpunten en wilde daarvoor een Plan van Aanpak (PvA) opstellen over hoe participatief verder te zoeken in Paleis Lofen. Om de antwoorden te vinden en te komen tot een gedegen PvA werd in deze proeftuin gestart met het uitwerken van een reeds gedane kleine opgraving uit 2022. Uiteraard naast de gezamenlijke zoektocht, samenwerking en kennisopbouw in het overkoepelende project. De kleine opgraving in 2022 (VISo3) was nodig om het vloerniveau tussen twee kelders gelijk te krijgen en daarmee überhaupt bezoekers te kunnen ontvangen in Paleis Lofen. In overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zijn in opdracht van de stichting door de Gemeente Utrecht twee proefsleuven van 1 m³ gemaakt en volledig onderzocht. De overige 20 m³ is uitgegraven en opgeslagen in het perceel. Uit de proefsleuven bleek dat het bleek te gaan om geroerde grond of stort en daarmee formeel van 'geen waarde'. De community zag hierin de kans om de bovenstaande vragen/knelpunten proefondervindelijk te testen in een intensieve campagneperiode van enkele maanden, waarbij iedereen die wilde kon meedoen en kon deelnemen aan het transport, het zeven, wassen, sorteren en determineren van de vondsten.

De voor de Proeftuin te onderzoeken grond van VISo3 lag opgeslagen in bigbags in het perceel van Paleis Lofen. De werkzaamheden – het zeven, wassen en splitsen – vonden plaats bij de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht. Via dagrapportages registreerden de coördinatoren de werkzaamheden op een campagnedag. De coördinatoren vormden het aanspreekpunt van deelnemende communityleden én voor de medewerkers van de afdeling Erfgoed, zowel praktisch als inhoudelijk.

Uiteindelijk zijn tijdens de campagnedagen bijna drie van de dertien aanwezige bigbags gezeefd, gewassen en gesplitst. Van de gehele campagne is verslag gedaan door een archeoreporter uit de Ondergronds Domplein-community via de serie 'ArcheoLofen' op de sociale media van de stichting Ondergronds Domplein.

De Proeftuin Paleis Lofen heeft met betrekking tot archeologieparticipatie een aantal inzichten opgeleverd voor stichting Ondergronds Domplein en de afdeling Erfgoed van de Gemeente Utrecht. Voornamelijk door de obstakels, knelpunten en dilemma's die vooraf en tijdens de proeftuin naar voren kwamen. Hiermee is getracht ook (het begin van een) antwoord te vinden voor de onderzoeksvragen.

1. *Is de grond van VISo3 gedeselecteerd?*

Om verschillende redenen was en is het rapport VISo3 nog niet afgerond. Onder meer het evaluatierapport was na anderhalf jaar nog niet getekend door de Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed en daarmee was formeel de opgeslagen grond nog niet gedeselecteerd. De deselectie was voorwaardelijk voor de start van de proeftuin om zonder juridische beperkingen daadwerkelijk een proeftuin uit te voeren. Letterlijk een dag voordat de vrijwilligers aan de slag gingen was de formele brief vanuit RCE beschikbaar waarin was vastgelegd dat het gedeselecteerde grond betrof. De afstemming in planning tussen Malta-archeologie en burgerinitiatieven is een punt van aandacht. Als burgerinitiatieven te lang in de wacht staan, kan het enthousiasme weglekken.

2. *Wie of wat is eigenaar van gedeselecteerde grond en de daarin gedane vondsten?*

In het geval van VISo3 had de stichting aan de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht opdracht gegeven tot de opgraving. Formeel was gedurende de opgraving de uitvoerende partij, in dit geval afdeling Erfgoed, de eigenaar van de grond en de vondsten. Pas nadat het evaluatierapport van VISo3 en het daarbij gedane verzoek tot deselectie van de overige grond getekend waren, werd de grond eigendom van de stichting. Eventuele vondsten zijn daarmee dan ook eigendom van de stichting. De vondsten kunnen gemeld worden bij de gemeente dan wel provincie, maar deze hebben geen verplichting tot aanname. Het is interessant om te onderzoeken hoe die dialoog verdergaat als de gemeente deze niet wil aannemen.

3. *Is het onderzoeken van gedeselecteerde grond een archeologisch onderzoek?*

Hoewel het een zeer integrerende vraag is, besloot het projectteam van de Proeftuin Paleis Lofen dit knelpunt niet op te lossen. Gezien de inbedding van de Proeftuin binnen een project met onder meer de

RCE, terwijl het project zelf zich afspeelt binnen de muren van de Afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht, gaf alle deelnemers een duidelijk gevoel dat hier een archeologisch onderzoek werd uitgevoerd. Dat archeologisch onderzoek binnen dit project mischien formeel juridisch dit label niet mag dragen, was dit qua belevingswaarde en uitvoering in alles een archeologisch onderzoek.

4. *Heeft gedeselecteerde grond onderzoeken meerwaarde?*
De uitgewerkte vierkante meters van VISO3 zijn in principe representatief voor de overige grond (stort) en op basis daarvan kunnen de onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen worden beantwoord. De determinatie van de vondsten met specialisten heeft inmiddels plaatsgevonden waarbij de eerste indruk is dat het resultaat van de Proeftuin het resultaat van VISO3 bevestigt als het gaat om informatiewaarde. De meerwaarde van het onderzoek/de Proeftuin bevindt zich vooral op het enthousiasmeren van archeologieparticipatie, het inzicht creëren in hoe je met ongetrainde vrijwilligers een onderzoek kan uitvoeren en alle facilitaire randvoorwaarden en zaken daaromheen.
5. *Is zeven, wassen en splitsen 'genoeg'?*
Voor de start waren er twijfels en vraagtekens, onder meer bij de archeologen, of voor de deelnemers aan de campagnedagen het 'genoeg' was om alleen te zeven, wassen en splitsen, zeker omdat het om geselecteerde grond ging. Naast het feit dat het leuk is om met een ploeg aan de slag te gaan, is de vraag wat dit nog meer kan opleveren. De deelnemers aan de campagnedagen waren uiteindelijk zonder uitzondering enthousiast: van de simpelste klus – het vervoeren van de grond – tot aan het splitsen en determineren van de vondsten op 25 februari jongstleden. Naast de succesvolle startbijeenkomst van 19 november, was een belangrijke omstandigheid voor een succesvolle uitvoering dat de kaders van de Proeftuin voor de deelnemers duidelijk waren geschetst. Ook het enthousiasme van de archeologen die langskwamen in de spoelen splitsruimte, heeft hieraan ook in belangrijke mate bijgedragen. Dit enthousiasme werd versterkt door wat zij bij de deelnemers zagen: de 'vonk' van iemand die voor het eerst in aanraking komt met archeologie.

Proeftuin 4: Deelhebben aan archeologie. Hoe kan de burger zelf opgraven? Arboretumlaan 1a

In dit project heeft Jobbe Wijnen de stelling 'Er is voldoende ruimte in de wet voor burgers om archeologisch onderzoek te doen' aan de praktijk getoetst. Naar zijn

idee zou die ruimte veel beperkter zijn dan de meeste archeologen denken. Met een praktisch experiment wilde hij toetsen of het klopt dat de werking van het bestel tot dusverre de burgers hun archeologische deelname ontzegt. Het experiment:

- Hij zou proberen op legale wijze de regels te overtreden, dan wel op een illegale manier iets legals te doen, afhankelijk van hoe je het bekijkt.
- Het bestel mocht reageren: mag het nou wel, of mag het niet?
- Ondertussen wilde hij wel kwalitatief goed onderzoek leveren.

De plek van dit onderzoek werd de speelplaats van een school aan de Arboretumlaan 1a in Wageningen. Wijnen omschrijft het project als volgt: 'Het onderzoek had ten doel archeologische vondsten te doen, sporen te documenteren, te genieten van dat proces, de eigen nieuwsgierigheid te volgen, te praten met omwonenden, bezocht te worden door vrienden, tegengas te geven aan eenieder die er de meerwaarde niet van zou inzien en meer te weten te komen over de biografie en betekenis van de plek. Dit laatste was ook de vraagstelling van het onderzoek: wat zeggen de vondsten over de biografie van de plek en over gelijksoortige plaatsen elders?'

“Door dit aan te gaan en de schuring die optrad, hebben we veel geleerd.”

De metavraag achter het onderzoek ging over de 'ruimte' in de wet. Om het project afdoende te laten schuren met de regelgeving, heeft Wijnen het volgende gedaan:

- een locatie uitgekozen met een hoge archeologische verwachting op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Wageningen, met een hoge verwachting op het aantreffen van sporen van steentijd tot heden, en met een hoge onderzoeksverplichting op de archeologische beleidskaart,
- en daarin een proefput gegraven van 1 bij 1 meter oppervlak en bijna 1 meter diep, zodat het vlak ruim onder de vrijstellingsgrens van 30 centimeter onder het maaiveld viel; en deze put vervolgens volledig archeologisch geregistreerd,
- zich ervan vergewist niet te beschikken over een certificaat of actorregistratie als (veld)archeoloog, of een van de andere certificaten,
- noch gewerkt onder de certificering van een archeologisch opgravingsbedrijf of de ontheffing van een universiteit,

Wat is erfgoed?

Overigens speelde voor Wijnen ook de vraag mee wat nu eigenlijk erfgoed is. Hij onderwierp de zandbakvulling met de gevonden voorwerpen aan een zorgvuldig archeologisch onderzoek om daarmee de vraag op te roepen wat nu eigenlijk erfgoed is. Hier liepen de reacties sterk uiteen. Sommige archeologen schoot de aanpak in het verkeerde keelgat en kregen het gevoel dat de archeologie belachelijk werd gemaakt: 'De gekozen provocatieve aanpak en normatieve toon ondermijnen een constructieve dialoog die je zegt te bevorderen.' Anderen waarden het streven om absurde consequenties van de huidige Erfgoedwet aan de orde te stellen. Ook zien zij in het zandbak

verhaal een pleidooi voor meer mogelijkheden om juist ook onderzoek naar recentere perioden te doen: 'Wat mij betreft kan archeologisch onderzoek in de brede zin door allerlei mensen goed uitgevoerd worden, vooral als het om locaties uit de recente tijd gaat. Op dat moment hebben zij ook inhoudelijke kennis van de materiële cultuur die aangetroffen wordt. Archeologie kan ervoor zorgen dat mensen net iets anders naar hun omgeving gaan kijken. Kleinschalige archeologische (opgravings-) projecten zouden dan ook plaats moeten kunnen vinden met toestemming van de gemeente.' ■

- noch onder de vlag van een vereniging met een statutair bekrachtigde archeologische doelstelling,
- geen PvE's, PvA's of andere instrumenten voor formele kwaliteitsbewaking gebruikt.

Daarentegen heeft hij wel:

- voor aanvang van het onderzoek de gemeente Wageningen – eigenaar van het perceel en tevens bevoegd gezag archeologie – per e-mail globaal geïnformeerd over het plan,
- de gebruikers van de school toestemming gevraagd voor betreding,
- ernaar gestreefd zo exact mogelijk de werkwijze zoals gebruikelijk in professioneel onderzoek te volgen, op de manier zoals hij die ook bij een archeologisch adviesbureau heeft leren uitvoeren, volgens de KNA,
- en ervoor gezorgd dat iedereen die hem – anoniem – heeft geholpen een leuke dag had maar niemand met naam vermeld in het rapport om hun privacy te waarborgen.

De opgraving vond plaats in de zandbak van een kleuterschool. Wijnen wilde een interventie plegen die voor de wet, de professional en de burger onomstotelijk archeologisch onderzoek is, op een wijze waar geen speld tussen was te krijgen, en zien of het toch, binnen de grenzen van de wet, mogelijk is zelf gravend onderzoek te doen. Voor een verkenning naar welke ruimte Faro biedt, is het van belang of het hier (potentieel) erfgoed van een gemeenschap betreft. Het verdrag richt zich immers op de toegang voor erfgoedgemeenschappen, niet op alles wat een individu maar interessant kan vinden. Het onderzoek is wel hoofdzakelijk solistisch

uitgevoerd, mede vanwege de kans op scherpe reacties. Om een respons van het systeem uit te lokken, gaf Wijnen zichzelf na afloop van het graafwerk aan bij de Erfgoedinspectie.

Wijnen legde de resultaten van zijn onderzoek voor aan verschillende professionele en vrijwillige archeologen. De opgraving in de zandbak riep uiteenlopende reacties op. In de eerste plaats was er het antwoord van de Erfgoedinspectie, die stelde: 'Voor de Inspectie is het bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed. Op grond van het geringe risico doet de Inspectie daar geen verder onderzoek naar.' Hoewel hier niet verder op wordt ingegaan, speelde wellicht een rol dat alleen in een zandbakvulling was gegraven, en de zandbak zoals gebruikelijk een bodem had. De Inspectie beperkte zich tot de wetshandhaving en liet zich niet uit over theoretische of beleidsvragen. Voor Wijnen was dit echter een veelzeggend antwoord. Het betekent namelijk dat er ook juridisch dus verschil zit tussen archeologisch erfgoed, en beschermd archeologisch erfgoed en dus is er mogelijk enige ruimte voor burgers om op te graven zonder in overtreding te zijn van het opgravingsverbod.

Volgens de AWN stond de gekozen aanpak van Wijnen op gespannen voet met haar Ethische Code. De vereniging raadt leden en anderen sterk af om via dergelijk 'onschuldig onderzoek' de Erfgoedwet (mogelijk) te overtreden. Men wil liever via voorstellen en in goed overleg tot meer mogelijkheden voor eigenstandig onderzoek voor de leden komen. Wijnen op zijn beurt vindt het lovenswaardig dat de AWN hier een grens trekt en dit advies wil meegeven aan haar leden. Het is zeker onder Faro de bedoeling, en een recht, dat een

vereniging voor amateurarcheologen haar eigen cultuur en ethische code vooropzet. Het laat zien – en zo hoort het ook – dat geen enkele vereniging geschikt is voor iedereen, en dat het bestel ook op verenigingsvlak gebaat is bij hoge diversiteit. Echter, omdat de wet zo performatief is, oftewel een bepaalde vorm van denken over het archeologisch experiment voorschrijft, ligt diversiteit onder de Erfgoedwet wel ingewikkeld. Dat is een Faro-knelpunt op zich.

De proeftuin, de soms felle reacties en discussies die

alle kanten uitgingen en soms meer vragen opriepen dan beantwoord werden, maakten voor Wijnen duidelijk dat er weliswaar in de wet mogelijkheden worden geboden voor erfgoedgemeenschappen om eigen onderzoek te doen, maar dat de praktische uitwerking daarvan niet doordacht lijkt. En dat interpretatie van wat er mag, verschilt van persoon tot persoon. Hij verwoordde dit gevoel in een vlog op het Faro-platform: <https://faro.cultureelerfgoed.nl/thoughts/2786>. Ook deze vlog riep weer discussie op.

4 Conclusie

In het project 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie' heeft een brede coalitie van betrokkenen in de archeologie onderzocht en bediscussieerd welke mogelijkheden er zijn voor vrijwilligers en andere geïnteresseerden om deel te nemen aan archeologisch onderzoek en om zelfstandig onderzoek uit te voeren. Ook zijn verbeteringen en uitbreidingen van die mogelijkheden onderzocht.

Een belangrijke eerste stap was de ontwikkeling van een wegwijzer, die het voor betrokkenen en geïnteresseerden mogelijk maakt op eenvoudige wijze vast te stellen wat op dit moment wel en niet mag. Deze wegwijzer moet een gemakkelijk vindbare plaats op de website van RCE krijgen, en vereist uiteraard onderhoud zodat deze actueel blijft. Om te garanderen dat deze kennis een brede verspreiding zal krijgen wordt deze wegwijzer door middel van een papieren product onder de directe doelgroep verspreid.

Daarnaast is een verkenning uitgevoerd naar de ervaren knelpunten die optreden bij de uitvoering van eigen initiatief voor en participatie in niet-gravend en/of gravend archeologisch onderzoek. Mogelijke oplossingsrichtingen zijn in twee sporen gebundeld, vanuit de Malta-archeologie en daarbuiten.

De aanbevelingen binnen de Malta-archeologie betreffen onder meer het betrekken van archeologische

burgerorganisaties en andere bij onderzoeksagenda's, scholing en certificering van vrijwilligers en het opstellen van een handreiking of protocol voor vrijwilligersonderzoek. Buiten de Malta-archeologie is in de eerste plaats meer helderheid en duidelijkheid gewenst over wat er wel en niet mag. Ook worden ruimere mogelijkheden bepleit voor kleinschalige ingrepen zoals boringen. Toegang tot archeologische digitale systemen voor archeologische vrijwilligersorganisaties is eveneens een belangrijk punt, met bijvoorbeeld op vrijwilligers afgestemde formats voor vondstregistratie en een eenvoudige veldwerkdatabase. Verder worden onder meer een uitbreiding van PAN met andere vondstcategorieën, samenwerking van vrijwilligers en professionals bij synthetiserend onderzoek en een verbreding van de vrijstelling voor statutair archeologische verenigingen naar bijvoorbeeld ook museale instellingen genoemd. Ook worden verschillende oplossingen aangedragen voor knelpunten bij deponering van niet KNA-conforme opgravingen.

Aansluitend laten de samenvattingen van de vier proeftuinen zien met welke beleidsmatige, juridische en praktische omstandigheden vrijwillige archeologen en erfgoedvrijwilligers worden geconfronteerd mochten zij het bodemarchief archeologisch willen onderzoeken; de volledige rapporten van deze proeftuinen zijn als bijlagen aan dit eindrapport toegevoegd.

5 Bijlagen

A.

Annemarie Luksen-Ijtsma, *Wetten en regels over archeologisch onderzoek door vrijwilligers en belangstellenden. Wie doet wat? Wie mag wat? En wat mag er niet?*, 2025

B.

marjolijn kok en Jobbe Wijnen, *Vondsten uit Wyldemerck; Faro-verkenning van knelpunten bij deponeren van vondsten uit een burger-opgraving*, 2025

C.

Johan Verspray en Ruud Hemelaar, *Verkenning naar de ontwikkeling van een instrumentarium voor eigen archeologisch onderzoek door erfgoedvrijwilligers*, 2025

D.

Tijn Pieren, *Rapportage Proeftuin Paleis Lofen*, 2025

E.

Jobbe Wijnen, *Deelhebben aan archeologie. Hoe kan de burger zelf opgraven? Arboretumlaan 1a*, 2025

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

UITVOERINGSAGENDA FARO

WERKDOCUMENT PROJECT SAMEN WERKEN
AAN PARTICIPATIE IN DE ARCHEOLOGIE

Participatie en archeologisch onderzoek

WIE DOET WAT? WIE MAG WAT?
EN WAT MAG ER NIET?

februari 2025

Inhoud

Hand-out	5
Toelichting	7
Relevante verdragen en wetten	8
Onderzoek aan het bureau	9
Onderzoek in het laboratorium	10
Onderzoek onder water	11
Onderzoek in het veld	12
Opgravingsverbod en verplichte certificering	12
Archeologisch onderzoek in het veld waarbij de bodem intact blijft	12
Regulier archeologisch onderzoek	12
Uitzondering opgravingsverbod	12
Uitzondering opgravingsverbod archeologisch onderzoek met een metaaldetector	13
Uitzondering opgravingsverbod archeologisch onderzoek op terreinen waarvan het bevoegd gezag heeft vastgesteld dat archeologisch onderzoek niet nodig is	13
Eigendom van de vondsten	14
Bijlage 1 Juridische begrippenlijst	15

Hand-out

Archeologisch onderzoek: Wie mag wat?

Onderzoek aan het bureau

Wat? Analyse van (hoogte-, historische) kaarten, satellietbeelden, (lucht)fotografie, archeologische rapporten, archeologische informatiesystemen

Door wie? Iedereen

Voorwaarden? Geen

Onderzoek in het laboratorium

Wat? Vondstverwerking, vondstdeterminatie, monsterverwerking, monsteranalyse, conservering, restauratie

Door wie? Iedereen

Voorwaarden?

- Hiervoor is altijd toestemming nodig van de beheerder van de vondsten. De beheerder bepaalt wie, wat en hoe;
- Bij lopende onderzoeken/opgravingen is de beheerder een gecertificeerd opgravingsbedrijf of opleidingsinstituut;
- Bij vondstmateriaal dat al in een depot ligt bepaalt het depot wie, wat en hoe;
- Eigen vondstmateriaal onderzoeken? Neem dan contact op met het laboratorium.

Onderzoek onder water

Wat? Kleine onderzoekshandelingen onder water

Door wie? Verenigingen van vrijwilligers in de maritieme archeologie, die het behouden en beoefenen van archeologie als statutair doel hebben

Voorwaarden?

- Hiervoor moet een ontheffing worden aangevraagd. Om deze te krijgen moet vooraf een plan van aanpak ter goedkeuring worden voorgelegd aan de RCE;
- Het mag niet op het wrak van een oorlogsschip of militair vliegtuig, op gemeentelijke, provinciale of rijksmonumenten, of bij opgraving door een certificaathouder of universiteit;
- Op andere locaties kan de ontheffing van het opgravingsverbod alleen worden verleend voor:
 - a. het meenemen van een archeologische vondst die acuut wordt bedreigd door natuurlijke processen;
 - b. het meenemen van een archeologische vondst die dient ter identificatie van het archeologisch monument (= de vindplaats); of
 - c. het verrichten van kleinschalige onderzoekshandelingen met zeer beperkte gevolgen voor de archeologische waarde.

Wat? Magneetvissen of zoeken met een metaaldetector onder water

Door wie? Niemand! Het is volgens de Erfgoedwet verboden om onder water archeologische vondsten te verplaatsen of te verwijderen

Voorwaarden? Er zijn geen uitzonderingen op dit verbod

Wat? (regulier) Archeologisch onderzoek onder water

Door wie? Certificaathouder archeologie protocol waterbodems

Voorwaarden?

- Op professionele wijze opgraven, uitwerken en conserveren: Conform SIKB BRL 4000 Archeologie;
- Onderzoek melden in Archis: bij aanvang en binnen twee weken na afronding de eerste bevindingen;
- Na twee jaar vondsten, documentatie en rapportage opleveren aan bevoegde instanties;
- Voor iedereen die meeduikt geldt Arbo-wetgeving: een professioneel duikcertificaat en beroeps medische keuring; Voor studenten is een uitzonderingsregeling voor lichte onderzoekshandelingen: geen professioneel duikcertificaat nodig, wel beroeps medische keuring.

Onderzoek in het veld

Waarbij de bodem intact blijft

Wat? Veldkartering, remote sensing-onderzoek zoals grondradar, magnetometer, sonar etc.

Door wie? Iedereen

Voorwaarden?

- Betredingstoestemming van de eigenaar van de grond is noodzakelijk,
- Meldingsplicht van archeologische vondsten en sporen:
Bij de RCE: <https://formulier.cultureelerfgoed.nl/archis/vondstmeldingsformulier>

Waarbij de bodem wordt geroerd

Wat? Zoeken met een metaaldetector

Door wie? Iedereen

Voorwaarden?

Metaaldetectie mag niet:

- op een gemeentelijk, provinciaal of rijksmonument;
- in gebieden waar de gemeente een metaaldetectieverbod heeft ingesteld (vastgelegd in een APV of Omgevingsplan);
- tijdens een opgraving door certificaathouder of universiteit;
- onder water, en ook magneetvissen is verboden.

Op alle andere locaties mag het wel onder voorwaarden:

- Tot maximaal 30 cm in de bodem;
- Betredingstoestemming van terreinbeheerder of eigenaar is noodzakelijk;
- Meldingsplicht bij archeologische vondsten:
via PAN: <https://portable-antiquities.nl/pan/#/public/melden>
- via RCE: <https://formulier.cultureelerfgoed.nl/archis/vondstmeldingsformulier>

Wat? Archeologisch onderzoek (booronderzoek, proefsleuven, proefputten, opgraving) op terreinen waarvan de gemeente heeft vastgesteld dat nader archeologisch onderzoek niet is vereist

Door wie? Vereniging die het behouden en beoefenen van archeologie als statutair doel heeft

Voorwaarden?

- De gemeente dient specifiek ten aanzien van dat gebied het besluit tot geen nader archeologisch onderzoek te hebben genomen, bijvoorbeeld in de vorm van een omgevingsvergunning of een vergelijkbaar besluit (een vrijstelling op basis van een verwachtingswaarde in het omgevingsplan is niet voldoende);
- Het onderzoek moet worden gemeld in Archis: bij aanvang en binnen twee weken na afronding van het veldwerk de eerste bevindingen;
- Alle handelingen en vondsten worden gedocumenteerd, alle vondsten worden geconserveerd en er wordt een rapport met de resultaten van de handelingen opgesteld;
- De geconserveerde vondsten en bijbehorende documentatie worden binnen twee jaar overgedragen aan een archeologisch depot;
- De rapportage wordt binnen twee jaar opgesteld en overgedragen aan de gemeente, de RCE en het archeologisch depot;
- Het is voor archeologieverenigingen niet verplicht de SIKB BRL 4000 Archeologie (KNA) te volgen;
- Het mag niet ter vervanging van professioneel archeologisch onderzoek, dus niet in opdracht van een derde partij.

Wat? (regulier) Archeologisch onderzoek (booronderzoek, proefsleuven, proefputten, opgraving)

Door wie? Certificaathouder archeologie

Voorwaarden?

- Op professionele wijze opgraven, uitwerken en conserveren: Conform SIKB BRL 4000 Archeologie;
- Het onderzoek moet worden gemeld in Archis: bij aanvang en binnen twee weken na afronding veldwerk de eerste bevindingen;
- Binnen twee jaar worden geconserveerde archeologische vondsten, documentatie en rapportage opgeleverd aan de bevoegde instanties.

Toelichting

Dit document beschrijft wie er in Nederland volgens de wet- en regelgeving welk type archeologisch onderzoek mag doen, en onder welke voorwaarden (het Caraïbisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden is hier niet in meegenomen). Ook gaat dit document in op aanverwante zaken zoals eigendom en certificeringsplicht. We gaan in dit document uit van de juridische definities van cultureel erfgoed en archeologisch onderzoek zoals beschreven in de Erfgoedwet en Omgevingswet. Er zijn ook andere definities en begripsbepalingen mogelijk. In bijlage 1 zijn de juridische definities van de relevante termen opgenomen zoals

die zijn beschreven in het verdrag van Valletta, het verdrag van Faro, de Erfgoedwet en betrokken regelgeving.

Dit document is geschreven ter ondersteuning van het project 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie' waarin verschillende partijen uit de archeologische sector in Nederland participeren waaronder de AWN, Saxion, UvA, DomUnder, RCE, OCW, vakberaad archeologie van het IPO, Jobbe Wijnen Erfgoed en Archeologie, Bureau Archeologie en Toekomst.

Relevante verdragen en wetten

De wetten en regels over archeologisch erfgoed in Nederland zijn gebaseerd op Europese verdragen. De belangrijkste worden hieronder kort beschreven.

Het verdrag van Granada uit 1985 streeft naar behoud, bescherming en onderhoud van archeologische monumenten.

Het verdrag van Valletta uit 1992 verplicht de betrokken partijen tot behoud van archeologisch erfgoed voor wetenschap en maatschappij, bij voorkeur ter plaatse. Tevens moeten er regels worden gesteld ten aanzien van: opgraving op professionele en wetenschappelijke wijze; metaaldetectie; behoud, bescherming, instandhouding en conservering van vondsten en vindplaatsen; opname van archeologie in het ruimtelijk proces; financiering van onderzoek en onderhoud; toegankelijkheid en uitwisseling van archeologische informatie en bewustwording bij het brede publiek. Beide verdragen hebben geleid tot de Monumentenwet (1988) en de Wet op de archeologische monumentenzorg (2006), welke sinds 2016 deels zijn opgenomen in de Erfgoedwet en, vanaf 2024, in de Omgevingswet.

In januari 2024 heeft Nederland **het verdrag van Faro** uit 2005 ondertekend. Het verdrag stelt dat iedereen, individueel of collectief, het recht heeft de voordelen van het cultureel erfgoed te ondervinden en bij te dragen aan de verrijking ervan;

en dat beperking van dat recht alleen mag voortvloeien uit de democratische noodzaak om het publieke belang en de rechten en vrijheden van anderen te beschermen. Het verplicht partijen onder andere rekening te houden met de waarde die door elke erfgoedgemeenschap wordt gehecht aan het cultureel erfgoed waarmee zij zich identificeert, de rol van vrijwilligersorganisaties te erkennen, zowel als partners bij activiteiten en als constructieve critici van beleid voor cultureel erfgoed; en stappen te nemen om toegang tot het cultureel erfgoed te verbeteren, met name voor jongeren en mensen in een achtergestelde positie. En ook wettelijke, financiële en professionele kaders te ontwikkelen die gezamenlijke actie door publieke autoriteiten, deskundigen, eigenaren, investeerders, ondernemingen, niet-gouvernementele organisaties en het maatschappelijk middenveld mogelijk maken; innovatieve werkwijzen te ontwikkelen voor samenwerking tussen de publieke autoriteiten en andere actoren en vrijwillige initiatieven die de rol van de overheid aanvullen te respecteren en aan te moedigen. Naast bovenstaande verdragen zijn er nog andere verdragen en internationale afspraken van toepassing op de omgang met cultureel erfgoed, zoals bijvoorbeeld de VN-verklaring over de rechten van inheemse volken (UNDRIP, 2007), het Europees Landschapsverdrag (2000) en het Europees Cultureel Verdrag (1954).

Onderzoek aan het bureau

Er is veel archeologische informatie beschikbaar, bijvoorbeeld uit opgravingen uit het verleden, rapportages van onderzoeken en artikelen over archeologische vondsten. Maar ook op historische kaarten, hoogtekaarten, satelliet- en dronebeelden en oude en moderne luchtfoto's is relevante informatie m.b.t. archeologische vindplaatsen beschikbaar. De informatie is echter gefragmenteerd. Om van alle verschillende puzzelstukjes verhalen over het verleden te maken, is onderzoek nodig. Dit type onderzoek is niet voorbehouden aan een bepaalde groep, iedereen kan en mag dit uitvoeren.

Onderzoek van achter het bureau kan van groot belang zijn. Niet alleen omdat het leidt tot mooie en inspirerende verhalen over het verleden, ook omdat op basis van dit type onderzoek kan worden bepaald of een terrein archeologisch waardevol is of kan zijn. Op basis van onder andere dit type onderzoek kunnen overheden beslissen of een terrein wel of niet op een archeologische (verwachtings)waardekaart wordt gezet en of bij ruimtelijke ingrepen er wel of niet archeologisch onderzoek moet plaatsvinden. Het kan zelfs leiden tot aanwijzing als archeologisch rijksmonument. De bevoegdheden en verantwoordelijkheden van overheden m.b.t. archeologie zijn vastgelegd in de Omgevingswet die op

1 januari 2024 in werking is getreden. Dit type onderzoek is van belang voor het meedoen, meedenken en meebeslissen over archeologie door vrijwilligers.

In de Beoordelingsrichtlijn 4000 Archeologie en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie is een protocol Bureauonderzoek opgenomen. <https://sikb.nl/archeologie/richtlijnen/brl-sikb-4000> In dit protocol wordt door beroepsarcheologen (vertegenwoordigd in het Centraal College van Deskundigen Archeologie) een standaard werkwijze beschreven die recht doet aan het wetenschappelijke en maatschappelijke belang van archeologisch onderzoek. Deze werkwijze is niet verplicht, maar wel aan te raden om te gebruiken. Onder de Omgevingswet kan informatie over archeologische vindplaatsen namelijk alleen worden gebruikt voor het opnemen van regels over archeologie in het omgevingsplan als die informatie goed onderbouwd is. Het zal moeten gaan om bekende, of aantoonbaar – op basis van archeologische, bodemkundige of historische informatie – op een locatie te verwachten archeologische monumenten (niet perse zijnde rijksmonumenten). Bureauonderzoek kan hier een belangrijke bijdrage aan leveren.

Onderzoek in het laboratorium

Archeologische ontdekkingen worden niet alleen gedaan achter de computer of bij opgravingen, maar ook in het laboratorium of de werkplaats na afloop van veldonderzoek. Het gaat hier om verwerking van de vondsten en (grond)monsters. Denk bijvoorbeeld aan het wassen, wegen, meten en registreren van aardewerkscherven, zeven van monsters en uitsorteren van de inhoud daarvan. Maar ook determinatie van de verschillende vondstgroepen en, bijvoorbeeld bij aardewerk, het passen van scherven en restaureren van potten. De analyse en rapportage van alle bevindingen hoort ook hierbij.

In de Beoordelingsrichtlijn SIKB 4000 Archeologie en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie wordt de werkwijze met betrekking tot verwerking en uitwerking van de vondsten en monsters beschreven, waarvan Nederlandse beroepsarcheologen (vertegenwoordigd in het Centraal College van Deskundigen Archeologie) van mening zijn dat het de juiste is met het oog op het wetenschappelijk en maatschappelijke belang van archeologisch onderzoek. <https://sikb.nl/archeologie/richtlijnen/brl-sikb-4000>

Certificaathouders zijn voor het behoud van hun certificaat verplicht zich aan deze werkwijze te houden. Vondsten en monsters die zijn gevonden tijdens archeologisch onderzoek zijn tot aan oplevering van het opgravingsrapport en de (geconserveerde) vondsten de verantwoordelijkheid van de certificaathouder. Deze bepaalt wie de uitwerking doet en op welke wijze. De certificaathouder houdt zich hierbij aan de afspraken die voorafgaand zijn vastgelegd in het archeologisch

Programma van Eisen. Dit PvE is akkoord bevonden door het bevoegd gezag en de opdrachtgever van het onderzoek en overlegd met het archeologisch depot als (vertegenwoordiger van de) eigenaar van de vondsten.

Archeologisch vondstmateriaal dat tijdens een (illegale) archeologische opgraving is gevonden is eigendom van de provincie (of van de gemeenten in het geval er een gemeentelijk archeologisch depot is), ook wel deponhouder genoemd. In archeologische depots liggen soms ook vondsten van oude opgravingen die om uiteenlopende redenen nog niet zijn uitgewerkt. Vrijwilligers kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de verwerking, determinatie, analyse en rapportage van dergelijke vondsten. Onder welke voorwaarden dit plaatsvindt, bepaalt de eigenaar van de vondsten, oftewel de deponhouder.

Er is echter ook archeologisch vondstmateriaal dat op een andere manier is gevonden en dat daarom geen eigendom is van de provincie (of gemeente). Bijvoorbeeld vondsten die bij toeval zijn gedaan, of die met een metaaldetector in de bovenste 30 cm van de bodem zijn aangetroffen, of vondsten die op een akker zijn gevonden zonder dat daarvoor gegraven hoefde te worden. De vinder kan zelf bepalen wat hij met de vondst doet, en dus ook wie de eventuele verwerking doet en op welke wijze. Hierbij moet een vinder zich wel aan twee voorschriften houden: archeologische vondsten moeten gemeld worden bij de minister van OCW (RCE; in Archis of PAN), en gedurende zes maanden beschikbaar blijven voor wetenschappelijk onderzoek.

Onderzoek onder water

Ook onder water ligt veel archeologisch erfgoed. Dit kan maritieme resten betreffen zoals scheepswrakken en resten van havens, kades, bruggen en pakhuizen. Maar ook sporen die niets met scheepsvaart van doen hebben zoals begraven landschappen uit het mesolithicum, verdronken dorpen uit de middeleeuwen of sporen van religieuze handelingen zoals offers.

Het is verboden zonder certificaat handelingen te verrichten met betrekking tot: het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor: gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt.

Dit betekent bijvoorbeeld dat het verboden is om zonder certificaat tijdens het duiken archeologische vondsten te verplaatsen of mee te nemen. Ook metaaldetectie en magneetvissen onder water is verboden.

Om archeologisch erfgoed onder water te mogen behandelen is een certificaat nodig conform de protocollen van het deel

waterbodems van de SIKB BRL 4000 Archeologie. <https://sikb.nl/archeologie/richtlijnen/brl-sikb-4000>

In het Besluit Erfgoedwet archeologie is een ontheffing van deze certificeringsverplichting voor vrijwilligers in de onderwaterarcheologie opgenomen. Een vereniging van vrijwilligers mag een ontheffing van 1 jaar aanvragen bij de RCE om beperkt onderzoek onder water uit te mogen voeren. Hierbij mogen kleine onderzoekshandelingen verricht worden, zoals:

- Het meenemen van vondsten die dreigen te verspoelen
- Het meenemen van een enkele vondst ter identificatie
- Het nemen van dendromonsters.

Ook de Arbo-wetgeving speelt een grote rol in de inzet van mensen voor onderwaterarcheologie. Een professioneel duikcertificaat en beroeps medische keuring zijn noodzakelijk om mee te duiken. Dit geldt niet alleen voor duikarbeid, maar is ook van toepassing voor vrijwilligers die samen met betaalde professionals duiken. Alleen voor studenten geldt een ontheffing ten aanzien van het professionele duikcertificaat. Overigens is de Arboret niet van toepassing op vrijwilligers die in verengingsverband duiken.

Onderzoek in het veld

Opgravingsverbod en verplichte certificering

Het is verboden zonder certificaat handelingen te verrichten met betrekking tot:

het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor:

- verstoring van de bodem, of
- verstoring van een archeologisch monument, of
- gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt.

Uitzondering - op land, niet onder water – is metaaldetectie tot een diepte van maximaal 30 cm. Hieraan zijn eisen gesteld.

Zie Uitzondering opgravingsverbod.

Om een certificaat te krijgen en te behouden moet er conform de KNA-eisen worden opgegraven, gedocumenteerd, geconserveerd en gerapporteerd (artikel 5.4 leden 1 en 2 Erfgoedwet). In de Regeling Erfgoedwet archeologie zijn de beoordelingsrichtlijn BRL 4000 en de KNA protocollen op land PvE, BO, IVO, Opgraven, SO en Depotbeheer en onder water PvE, BO, IVO, Opgraven, SO, AB en Depotbeheer aangewezen als richtlijn ter verkrijging (en behoud) van een certificaat (artikel 5.5 onder b Erfgoedwet). Als een certificaathouder zich niet aan de BRL 4000 Archeologie houdt, loopt deze het risico zijn certificaat te verliezen.

Verder schrijft de wet voor dat een certificaathouder een opgraving aan- en afmeldt (inclusief eerste bevindingen) bij de Minister van OCW (Archis-melding), dat deze archeologische vondsten (indien nodig) conserveert en met bijbehorende opgravingsdocumentatie overdraagt aan de eigenaar (in de praktijk is dit de deponhouder) en dat deze een rapport overlegt aan de betrokken instanties (artikel 5.6 Erfgoedwet). Houdt een certificaathouder zich hier niet aan, dan kan de Minister een bestuurlijke sanctie opleggen (artikel 8.1 Erfgoedwet).

Archeologisch onderzoek in het veld waarbij de bodem intact blijft

Voor archeologisch onderzoek op land waarbij de bodem niet wordt verstoord is geen certificaat nodig.

Het is voor iedereen toegestaan op zoek te gaan naar archeologische informatie als je de bodem intact laat. Te denken valt hierbij aan zogenaamde veldverkenning of veldinspectie, maar ook aan onderzoek van de (water)bodem met uiteenlopende remote sensing- technieken, zoals Multibeam, Side Scan sonar, Magnetometrie, Electromagnetisch, Seismiek, Grondradar of Drone. Er zijn twee voorwaarden:

- De eigenaar van het terrein moet (betredings)toestemming geven;
- Voor de vondsten en sporen geldt een meldingsplicht aan de minister van OCW (RCE; Archis), eventueel via PAN, met bericht daarvan aan de RCE. Het is overigens niet verplicht om vooraf

via Archis te melden dat dit onderzoek wordt uitgevoerd. Dit is echter wel aan te bevelen, omdat het voor andere onderzoekers interessant kan zijn om te weten dat dit onderzoek plaatsvindt. Melden via PAN: <https://portable-antiquities.nl/pan/#/public/melden>

Melden via RCE: <https://formulier.cultureelerfgoed.nl/archis/vondstmeldingsformulier>

Regulier archeologisch onderzoek

Archeologisch onderzoek vindt niet lukraak plaats. In de Omgevingswet is bepaald dat een gemeente verplicht is om bij het stellen van regels in het omgevingsplan rekening te houden met het belang van het behoud van bekende en aantoonbaar te verwachten archeologische monumenten. Behoud ervan vindt bij voorkeur plaats in de bodem, maar als dat niet kan, moet de gemeente eisen stellen aan de opgraving ervan. Deze eisen worden vastgelegd in de voorwaarden van een omgevingsvergunning, en vaak in de vorm van een archeologisch Programma van Eisen (PvE). De gemeente bepaalt dus wanneer, waar en hoe er archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd.

Indien bij archeologisch onderzoek de bodem wordt geroerd, moet de aanvrager van de omgevingsvergunning voor de uitvoering van het onderzoek een certificaathouder in de arm nemen. De vondsten die bij het onderzoek worden gedaan zijn eigendom van de provincie of de gemeente (in de praktijk de deponhouder), en moeten binnen twee jaar, met bijbehorende opgravingsdocumentatie, geconserveerd aan het depot worden overgedragen. Ook moet er binnen twee jaar door de certificaathouder een rapport worden geleverd en overlegd aan de betrokken instanties.

Het is mogelijk om binnen regulier onderzoek vrijwilligers mee te laten doen onder leiding van de certificaathouder. Hiervoor zijn regels opgenomen in de BRL SIKB 4000 Archeologie waaraan certificaathouders zich moeten houden. Zo is er bijvoorbeeld een 'reglement inzet vrijwilligers' nodig waarin de aard van de werkzaamheden, het doel van de inzet van vrijwilligers en de verplichtingen over en weer zijn vastgelegd. Ook dient de inzet van vrijwilligers beschreven te worden in het Plan van Aanpak voor het onderzoek. In het Programma van Eisen kan de gemeente laten vastleggen dat de inzet van vrijwilligers gewenst of noodzakelijk is.

Uitzondering opgravingsverbod

In het Besluit Erfgoedwet archeologie is een aantal uitzonderingen op het opgravingsverbod opgenomen.

Uitzondering opgravingsverbod archeologisch onderzoek met een metaaldetector

Archeologische opgravingen (artikel 5.1 Erfgoedwet: handelingen met betrekking tot het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor versterking van de bodem, of versterking of gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt) die worden verricht met gebruik van een metaaldetector, waarbij niet dieper graven wordt dan maximaal 30 cm onder het landoppervlak (het maaiveld), zijn op sommige locaties toegestaan en mogen door iedereen worden gedaan. Er zijn wel een aantal voorwaarden:

- Er is betredingstoestemming nodig van de eigenaar van het terrein;
- Archeologische vondsten moeten zo spoedig mogelijk gemeld worden bij de Minister (bijv via PAN of de RCE);
PAN: <https://portable-antiquities.nl/pan/#/public/melden>
RCE: <https://formulier.cultureelerfgoed.nl/archis/vondstmeldingsformulier>
- De vondst moet gedurende zes maanden beschikbaar zijn voor wetenschappelijk onderzoek.

Waar mag niet gezocht worden met een metaaldetector?:

- Op beschermde archeologische rijksmonumenten, provinciale monumenten of gemeentelijke monumenten;
- Op terreinen waar een certificaathouder, universiteit of hogeschool aan het opgraven is (dit geldt ook voor de 'stort' die bij de opgraving hoort);
- Binnen gemeenten of bij terreineigenaren (zoals natuurorganisaties) waar een verbod op metaaldetectie geldt.

De vondsten die met een metaaldetector in de bovenste 30 cm van de bodem worden gedaan (en niet van beschermde archeologische monumenten of opgravingen afkomstig zijn of uit gemeenten met een metaaldetectieverbod) worden eigendom van de vinder of, als het een 'schat' betreft, voor gelijke delen eigendom van de vinder en de terreineigenaar. Hierbij dient nog te worden opgemerkt dat metaaldetectie onder water en magneetvissen (onder water) verboden zijn.

Uitzondering opgravingsverbod archeologisch onderzoek op terreinen waarvan het bevoegd gezag heeft vastgesteld dat archeologisch onderzoek niet nodig is

In het Besluit Erfgoedwet archeologie is bepaald dat verenigingen die het behouden en beoefenen van archeologie als statutair doel hebben zonder certificaat archeologische opgravingen mogen

uitvoeren op terreinen waarvan het bevoegd gezag voor een omgevingsvergunning heeft besloten dat archeologisch onderzoek niet nodig is. Zo'n besluit van de gemeente is vormvrij (het kan een omgevingsvergunning zijn, maar ook een ander door het college van burgemeester en wethouders genomen besluit), maar dient wel specifiek ten aanzien van dat gebied te worden genomen. Het kan dus uitdrukkelijk niet alleen om verwachtingswaarden en vrijstellingsregels op grond van het bestemmingsplan of omgevingsplan gaan. Het feit dat de gemeente heeft geconstateerd dat geen nader archeologisch onderzoek vereist is, betekent overigens niet direct dat een amateurvereniging een opgraving kan starten. Voor de aanleg van de opgravingsput is mogelijk een omgevingsvergunning nodig. Dit volgt uit de bepalingen van het omgevingsplan en kan via het Omgevingsloket bij de gemeente worden aangevraagd. En uiteraard is overeenstemming met de eigenaar van het terrein noodzakelijk.

In welke gevallen mogen archeologische verenigingen niet onderzoek doen?:

- Op beschermde of voorbeschermde archeologische rijksmonumenten, provinciale monumenten of gemeentelijke monumenten. Een voorbeschermd monument is een terrein waarvoor het besluit tot aanwijzing als beschermd monument al is verzonden, maar het administratief nog niet in het register is ingeschreven.
- In opdracht van derden (er mag geen betalende opdrachtgever zijn. Deze dient namelijk een certificaathouder in de arm te nemen)

Verder is de vereniging verplicht:

- De verrichte handelingen en aangetroffen archeologische vondsten te documenteren;
- De vondsten te conserveren, en met bijbehorende opgravingsdocumentatie binnen twee jaar op te leveren aan het archeologisch depot (doorgaans de provincie);
- Een rapport op te stellen waarin de resultaten van de handelingen zijn beschreven, en deze binnen twee jaar aan de betrokken instanties op te leveren;
- De opgraving aan- en af- te melden bij de minister van OCW (RCE; in Archis);
- De eerste bevindingen te melden bij de minister van OCW (RCE; in Archis) twee weken na afloop van het veldwerk;
- De vereniging is **niet** verplicht zich aan de BRL/KNA Archeologie te houden, hoewel het wel raadzaam is om deze als richtlijn te gebruiken.

Eigendom van de vondsten

De wet stelt het zo: de provincie is eigenaar van archeologische vondsten uit een opgraving (en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen), met als uitzondering gemeentes waar een gemeentelijk archeologisch depot aanwezig is, dan is de gemeente eigenaar. Het maakt niet uit of je legaal of illegaal opgraaft, als je bewust op zoek gaat naar archeologie in de bodem, dan zijn de archeologische vondsten van de provincie of de gemeente (als er een gemeentelijk archeologisch depot is).

Onder een opgraving wordt verstaan: handelingen met betrekking tot het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor verstoring van de bodem, of verstoring of gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt.

Onder een archeologische vondst wordt verstaan: een overblijfsel, voorwerp of ander spoor van menselijke aanwezigheid in het verleden afkomstig van een archeologisch monument.

Onder een archeologisch monument wordt verstaan: terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed vanwege de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of andere sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden, met inbegrip van die overblijfselen, voorwerpen en sporen. (Dit kunnen ook niet-beschermd terreinen zijn.)

En onder cultureel erfgoed wordt verstaan: uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden.

Voor vondsten met een metaaldetector gedaan binnen 30 cm onder het maaiveld geldt een uitzondering. Die zijn na een jaar van de vinder, of als er sprake is van waardevolle zaken, van de vinder en de eigenaar van de grond samen. Dergelijke vondsten moeten wel gemeld worden bij de minister van OCW (RCE; in Archis of PAN) en er moet van waardevolle vondsten (in termen van het Burgerlijk Wetboek een 'schat', schatvondsten) aangifte zijn gedaan bij de gemeente.

Hetzelfde geldt voor vondsten die OP het maaiveld worden gedaan en waarvoor niet gegraven of gewroet is (bijvoorbeeld op een geploegde akker of op de grond na een hevige regenbui). Vondsten gedaan tijdens zogenoemde veldkarteringen of veldlopen vallen hier ook onder. Die zijn na een jaar van de vinder, of als er sprake is van waardevolle zaken, van de vinder en de eigenaar van de grond samen. Dergelijke vondsten moeten wel gemeld worden bij de minister van OCW (RCE; in Archis) en er moet van waardevolle vondsten (in termen van het Burgerlijk Wetboek een 'schat', schatvondsten) aangifte zijn gedaan bij de gemeente.

Wordt de archeologische vondst bij toeval gedaan, en de eigenaar kan niet meer worden achterhaald, dan is de vondst na een jaar van de vinder, of als er sprake is van waardevolle zaken, van de vinder en de eigenaar van de grond samen. Dergelijke vondsten moeten wel gemeld worden bij de minister van OCW (RCE).

Indien een archeologische vondst wordt gedaan bij een opgraving buiten het grondgebied van enige gemeente (bijvoorbeeld in het niet gemeentelijk ingedeelde gedeelte van de Noordzee) en niemand kan zijn recht van eigendom hierop bewijzen, dan is de vondst eigendom van de Staat.

Bijlage 1 Juridische begrippenlijst

Verdrag van Valletta

Archeologisch erfgoed: alle overblijfselen, voorwerpen en andere sporen van de mens uit het verleden:

- I. waarvan het behoud en de bestudering bijdragen tot het reconstrueren van de bestaansgeschiedenis van de mensheid en haar relatie tot de natuurlijke omgeving;
- II. ten aanzien waarvan opgravingen of ontdekkingen en andere methoden van onderzoek betreffende de mensheid en haar omgeving de voornaamste bronnen van informatie zijn; Tot het archeologische erfgoed behoren bouwwerken, gebouwen, complexen, aangelegde terreinen, monumenten van andere aard, roerende zaken, alsmede hun context, ongeacht of zij op het land of onder water zijn gelegen.

Verdrag van Faro

Cultureel erfgoed: een groep van bronnen geërfd uit het verleden die mensen identificeren, onafhankelijk van het bezit ervan, als een weerspiegeling en uitdrukking van hun voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities. Dit met inbegrip van alle aspecten van de omgeving die voortkomen uit de interactie tussen mensen en plaatsen in de loop der tijd.

Erfgoedwet

archeologisch monument: terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed vanwege de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of andere sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden, met inbegrip van die overblijfselen, voorwerpen en sporen;

archeologische vondst: overblijfsel, voorwerp of ander spoor van menselijke aanwezigheid in het verleden afkomstig van een archeologisch monument.

cultureel erfgoed: uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden;

opgraving: handelingen als bedoeld in artikel 5.1, eerste lid; handelingen met betrekking tot het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor verstoring van de bodem, of verstoring of gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt.

Besluit Erfgoedwet archeologie

certificaathouder: degene in het bezit van een certificaat afgegeven door een certificerende instelling;

certificerende instelling: instelling als bedoeld in artikel 5.2 van de wet; die door Onze Minister hiertoe is aangewezen.

Omgevingswet

archeologische toevalsvondst van algemeen belang: onverwachte vondst in of op de bodem, anders dan bij het doen van opgravingen als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet, voor zover evident of vermoedelijk van algemeen belang uit het oogpunt van de archeologische monumentenzorg.

Burgerlijk Wetboek

Schat: een zaak van waarde die zo lang verborgen is geweest dat daardoor de eigenaar niet meer kan worden opgespoord' (artikel 5:13 lid 2 Burgerlijk Wetboek). Van de vondst van een schat moet aangifte worden gedaan bij de gemeente (artikel 5:13 lid 3 BW).

Colofon

Deze notitie is gemaakt in het kader van het FARO Uitvoeringsagenda project Samen werken aan participatie in de archeologie

Status: 12-02-2025 definitief.

Auteur: Annemarie Luksen-IJtsma,

Tot stand gekomen in samenwerking met:

Ruben Abeling, Jeroen Bouwmeester, Norbert Eeltink, Marjolein Kerkhof, Marjolijn Kok, Hetty Laverman, Toine Maas, Machteld Linssen, Liselore Muis, Tijn Pieren, Martijn van Poecke, Ludo Snijders, Harmen Spreen, Femke Tomas, Anneleen Van de Water, Channa Cohen Stuart, Nathalie Vossen, Jan van Doesburg, Marjolein Woltering, Johan Verspay en Jobbe Wijnen.

Februari 2025

Uitvoeringsagenda Faro

- werkdocument project Samen werken aan participatie in de archeologie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort

Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort

tel. 033 – 421 7 421

info@cultureelerfgoed.nl

www.cultureelerfgoed.nl

Vondsten uit Wyldemerck

Faro-verkenning van knelpunten bij deponeren van vondsten uit een burger-opgraving

marjolijn kok & Jobbe Wijnen

Februari 2025

Colofon:

Titel: Vondsten uit Wyldemerck; Faro-verkenning van knelpunten bij deponeren van vondsten uit een burger-opgraving.

Auteurs: marjolijn kok en Jobbe Wijnen

Versie 11 Maart 2025

Knelpuntenverkenning Faro, onderdeel van het door het ministerie van OCW / Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gesubsidieerde samenwerkingsproject 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie', 2024/2025.

Alle rechten voorbehouden.

Inhoud

Inleiding.....	4
Kunnen we de vondsten en documentatie van Wyldemerck deponeren?	5
Wat verstaan wij onder archeologische samenwerking?.....	6
Hoe verhoudt samenwerken zich tot het wettelijk kader?.....	7
Hoe verliep het samenwerken in de praktijk?.....	10
Verantwoording en leeswijzer.....	10
Deponeren als burger	11
De interviews	13
Molukse gemeenschap.....	13
Interview met de beleidsmedewerkers Provincie Friesland	17
Interview met het Moluks Historisch Museum	21
Bespreking resultaten	22
Conclusies naar aanleiding van de verkenning	24
Wensen	26
Bibliografie.....	28
Bijlage 1: Mailwisseling Provincie Friesland.....	30

Figuur 1 Deelnemer aan het opgraven in Wyldemerck, 2022.

Inleiding

In de verkenning van het kaderverdrag van Faro onderzoeken het Ministerie van OCW en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de ruimte voor burgers om zelf archeologisch onderzoek te doen en inventariseren zij welke kansen en knelpunten zich daarbij voordoen. Mede in het kader van deze verkenning vond in september 2022 een bijzondere gebeurtenis plaats toen diep in het bos in Harich (Friesland) zo'n 40 Molukkers met toestemming van de gemeente zelf archeologisch onderzoek deden. Het onderwerp van de opgraving: hun eigen erfgoed in Nederland, het woonoord Wyldemerck. Nog nooit had zo'n grote groep tweede generatie migranten zich zo direct verbonden gevoeld met een archeologisch project op Nederlandse bodem en daarbij zelf de troffel gehanteerd. Voor alle aanwezigen een indringende ervaring, die zich uitdrukte in de hartenkreet van een van de gecertificeerde archeologen ter plaatse: "Dit wat we hier doen, dit is waar het om gaat in de archeologie! Waarom doen we dit nooit?"

Het is de vraag die gevoelig raakt aan de realiteit van wat het archeologisch bestel de afgelopen decennia blijktbaar, en naar we aannemen, onbedoeld heeft gecreëerd. Want inderdaad, *waarom* doen we dit zo weinig? Waarom graaft die burger niet meer, of weet zij "de juiste loketten niet te vinden, terwijl er juist zoveel wel mag?", zo houden sommigen vol.¹

Vanaf de allereerste dag van het project Wyldemerck hebben wij - marjolijn kok en Jobbe Wijnen - bewust de schuring met het bestel gezocht. We zagen een manier waarop we

¹ Niet in het minst is de Erfgoedinspectie een van de partijen die van mening is dat de wet voldoende ruimte laat voor de burger om zelf onderzoek te doen. Zie Wijnen 2024.

mensen zelf konden laten opgraven, maar de vraag was steeds of het zou lukken (Wijnen en kok 2023). Het lukte inderdaad, het was een fantastische ervaring - zie het rapport en de video's op onze website² - maar het project kende één open eindje: het deponeren van de vondsten en documentatie. Dat is waar het voorliggende rapport over gaat. Echter, net als het hele project is ook de vraag waar en op welke manier we gaan deponeren deel van het experiment. We willen via dit experiment in kaart brengen welke knelpunten voor participatie in de archeologie daarbij opdoemen. Daarbij komen ook andere vragen in beeld zoals:

- Hoe gaan we om met archeologische vondsten en gegevens uit niet KNA-conforme opgravingen?
- En hoe waarderen we verschillende vormen van kennis?

We doen deze verkenning in het kader van het uitvoeringsprogramma Faro van de minister van OCW en meer in het bijzonder als deelproject in het project 'Samen zoeken naar participatiemogelijkheden in de archeologie' (Zie verder bij Verantwoording).

Kunnen we de vondsten en documentatie van Wyldemerck deponeren?

Uiteraard wil de Molukse gemeenschap dat er nu goed voor het resultaat van het project Wyldemerck wordt gezorgd, omdat het zowel voor hen, als ook op nationaal niveau van betekenis is. Daarom willen wij - in samenspraak met de gemeenschap - het archeologisch vondstmateriaal en de onderzoeksresultaten gaan deponeren op de meest geschikte plek.

En dat is een uitdagende vraag, want welke plek is precies het meest geschikt? Voor een verkenning van knelpunten rond het kaderverdrag Faro willen we er niet zonder meer vanuit gaan dat de reguliere procedure uit de monumentenzorg of voorkeur van de professionele archeoloog de meest passende oplossing biedt voor de Molukse gemeenschap. We moeten bij het begin beginnen en verkennen, waarbij we in deze proeftuin de vraag willen beantwoorden welke uitdagingen een erfgoedgemeenschap tegenkomt als ze de wens tot deponeren ten uitvoer probeert te brengen.

De hoofdvraag van dit deelproject is: waar zitten de knelpunten bij het deponeren van archeologische vondsten en gegevens uit opgravingen door burgers? Vanuit ons perspectief is dit niet zozeer een praktische vraag, maar vooral een ideële en waarderende vraag, waarbij het in de kern gaat om hoe we kennis en ervaring waarderen en borgen.

Op zichzelf is er in de archeologie consensus dat kennis verzamelen niet afdoende is, maar dat er iets met die kennis moeten worden gedaan om de archeologische wetenschap te valoriseren. Dit komt terug in Artikel 9 van het Verdrag van Valletta, of Malta, dat onderlegger is voor de archeologische regelgeving in Nederland.³ Desondanks stellen we dat er in de wet en alle regelingen daaronder zowel expliciet als impliciet er vanuit wordt gegaan dat wetenschappelijke kennis de belangrijkste waarde is binnen de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). Artikel 9 van het Verdrag van Valletta is maar

² www.molukserfgoed.com

³ Zie voor meer hierover de inmiddels 23 jaar geleden geschreven, maar nog altijd zeer informatieve scriptie van Anton Cruysheer uit 2002. <http://historischhuis.nl/Scripties/data/211204Cruysheer.pdf>

matig geïmplementeerd en dus lijkt er in de wet vanuit te worden gegaan dat de wetenschappelijke inspanning automatisch de erfgoedbeleving afdoende bevordert in het belang van iedereen. Dit beschouwen wij echter als punten van discussie. Vooral het idee dat wetenschap automatisch goed voor iedereen (oftewel het algemeen nut dient) is wordt in het veld van de ethiek en het werken met gemeenschappen niet meer als vanzelfsprekend beschouwd (Bauer 2010; Ferris and Welch 2014; González-Tennant 2014; Lane 2005; Meskell and Pels 2005; Reardon and TallBear 2012; Wylie 2000; Zimmerman 1998). Ook de SIKB, de kwaliteitswaakhond van de Nederlandse archeologie stelt dit onderwerp ter discussie stelt in het rapport "Graven naar Verbetering" (p.18).⁴

Niet alleen is het voor ons sterk de vraag of het huidige bestel wetenschappelijke kennis wel waarborgt, maar tevens is het de vraag of dit de enige soort kennis is die van belang is, vooral als het om beleving gaat. *Oral history* en afbeeldingen kunnen bij beleving een grote rol spelen. Onder het toekomstige Faro-beleid zal dit laatste zeker opnieuw bekeken moeten worden.

Buiten Nederland is er veel ervaring opgedaan met *collaborative/community archaeology* en hier zijn verschillende inzichten uit voortgekomen die binnen het kader van Faro interessante standpunten opleveren. In dit opzicht spreekt Atalay (2020) van gevlochten kennis (*braided knowledge*) waarbij het lokale verhaal verteld wordt door verschillende soorten kennis met elkaar te verbinden. Het kan een verrijking zijn van de archeologie als we samen met erfgoedgemeenschappen kennis verbinden, maar ook onderzoeksvraagstellingen kunnen hier voordeel aan doen doordat er een andere nieuwsgierigheid wordt aangesproken (Wylie 2008; Zimmerman 1998). Het is veelzeggend dat er in Nederland nog geen algemene term is voor dit soort archeologie. Termen als publieksarcheologie, collectieve archeologie, gemeenschapsarcheologie of archeologieparticipatie dekken de lading niet, omdat dit (vaak) de vorm aanneemt van een dagje 'meedoen', of de termen zijn nog niet ingeburgerd. In dit rapport pleiten wij voor het begrip archeologische samenwerking.

Wat verstaan wij onder archeologische samenwerking?

Er wordt in het kader van Faro vaak over participatie gepraat. Maar daar begint het gedonder al, participatie...participatie!... wel eens geprobeerd dat woord zes keer foutloos snel achter elkaar uit te spreken? Participatie is een niet-participerend woord. Wij spreken liever van samenwerking. Wat verstaan wij onder archeologie-samenwerking?

Voor ons betekent samenwerking in de archeologie dat er op alle niveaus in het archeologische proces samen met de verschillende erfgoedgemeenschappen besloten wordt wat er gaat gebeuren en hoe. We zien de professionele archeologie daarbij als een specifieke erfgoedgemeenschap tussen andere erfgoedgemeenschappen. Elke erfgoedgemeenschap hanteert een eigen selectie van (erfgoed)waarden in de leefomgeving die de meeste nadruk krijgen en elke erfgoedgemeenschap heeft zowel eigen belangen - die uniek zijn voor die gemeenschap - als gezamenlijke belangen die zij delen met andere gemeenschappen. De kunst is om al deze verschillende waarden en

⁴Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2020/01/01/evaluatie-erfgoedwet---graven-naar-verbetering> , geraadpleegd 12 februari 2025.

belangen zo veel mogelijk tot hun recht te laten komen. Archeologie-samenwerking is daarmee voor ons iets anders dan archeologie participatie. Het grootste verschil zit hem in het uitgangspunt van de interactie. De Erfgoedwet is geschreven vanuit gedachte dat erfgoed zeldzaam en kwetsbaar is en om bescherming vraagt. Om de kwaliteit te waarborgen wordt gebruikt gemaakt van inhoudelijk getoetste kwaliteitssystemen. In de archeologie is dit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De consequentie van wet in combinatie met de KNA is dat alle archeologische waarden alleen nog volgens de maatstaven van een academisch opgeleide sector worden gewogen ten behoeve van het algemeen nut. Van de burger wordt niet verwacht dat deze dit genuanceerde systeem van kwaliteitsbewaking beheerst en zij is daarmee eerder een bedreiging voor het erfgoed dan een partner.

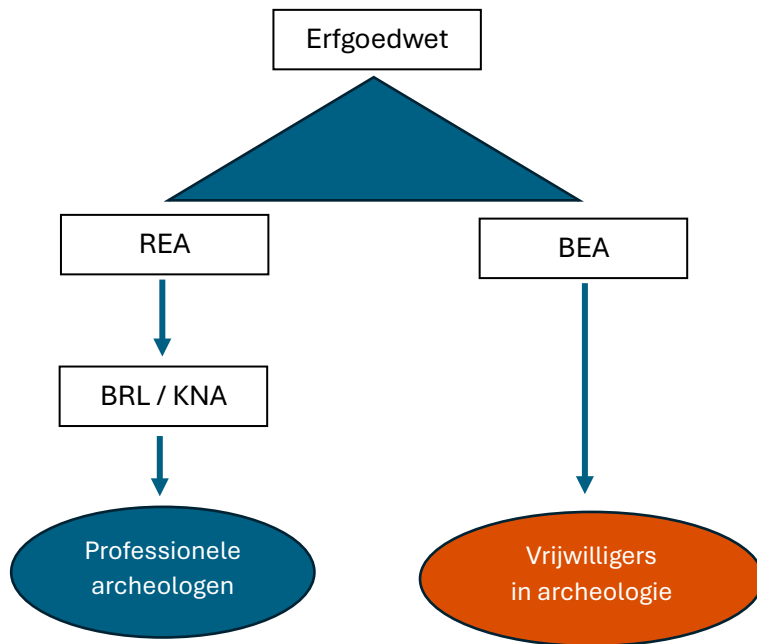
Het Malta-systeem van archeologie gaat daarom over controle. Het is regelgeving geschreven rondom het principe 'Nee, tenzij...' Een erfgoedgemeenschap die, of individu dat archeologische waarden anders interpreteert, of anders wil benaderen dan is voorgeschreven door de professionals, heeft het in principe 'fout' en moet worden opgeleid om archeologische waarden op de juiste manier te zien. Dit uiteraard ten bate van het algemeen nut, want de wet is het gevolg van democratische besluitvorming. Participatie is een van de middelen. Het doel van archeologie-participatie onder Malta, hoe goed bedoeld ook, is nooit om van mensen zelfstandig werkende burgers te maken. Ze mogen vanaf de kant toekijken, heel soms onder begeleiding meedoen in strikt gecontroleerde proeftuinen, maar niet meebeslissen. Om mee te beslissen zou die burger - in theorie- eerst het hele academische traject en een certificeringsprocedure moeten doorlopen, oftewel een professionele archeoloog zijn.

Archeologie-samenwerking gaat er daarentegen vanuit dat erfgoedgemeenschappen gelijkwaardige samenwerkingspartners zijn, die soms - maar lang niet altijd - andere legitieme waarden van het erfgoed benadrukken. De archeoloog is daarin voor ons de partij die zich dienstbaar opstelt aan de samenleving en in samenspraak met de gemeenschap onderzoekt hoe *alle waarden* het beste gediend worden. Nu wordt vaak binnen het beleid de archeologie nog wel eens voorgesteld als één partij, of één gemeenschap die gelijkgezind het erfgoed beheert en dat er consensus is over de waarden die het meest van belang zijn. In werkelijkheid vindt erfgoedzorg plaats via verschillende overheden, een academische gemeenschap, opgravingsbedrijven, specialisten die onderling geregeld van mening verschillen, musea, en daarnaast ook nog burgers en/of terreineigenaren. Al die partijen leggen allemaal hun eigen nadruk in de zorg voor het erfgoed. In het geval van Wyldemerck is Staatsbosbeheer als eigenaar de beheerder van de plek en de Molukse oud-bewoners zijn de hoeders van de verhalen die verteld worden over hun geschiedenis. Wat ons betreft staan de belangen van professionals en erfgoedgemeenschap daarbij naast elkaar en is de opdracht er samen uit te komen. Het systeem van Malta archeologie is niet op een dergelijk proces ontworpen en archeologie-samenwerking vraagt - op den duur - dus ook iets van de regelgeving.

Hoe verhoudt samenwerken zich tot het wettelijk kader?

De archeologische regelgeving is vormgegeven rond het idee dat op de eerste plaats de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek gewaarborgd moet worden. De instrumenten die dat proces borgen en van belang zijn voor onze verkenning zijn:

1. De Erfgoedwet
2. De Regeling Erfgoedwet Archeologie (REA)
3. Het Besluit Erfgoedwet Archeologie (BEA)
4. De Beoordelingsrichtlijn (BRL) archeologie en Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA)

Figuur 2 Organisatie van de regelgeving relevant voor deze verkenning.

Zoals te zien is in Figuur 2 zijn deze instrumenten hiërarchisch georganiseerd, maar niet in één rechte lijn. De bedoeling van de Erfgoedwet is om de omgang te regelen met alle (formeel) erfgoed in Nederland. Als we daarbinnen kijken naar het onderdeel archeologie - dat is Hoofdstuk 5 - dan valt op dat het directe belang van burgers met betrekking tot participatie, of samenwerking door de erfgoedwet niet wordt geadresseerd. In artikel 5.1 is het derde woord 'verboden' en het vijfde woord 'certificaat':

- 'Verboden' betekent dat de burger in principe niets mag, het is een generiek opgravingsverbod
- En 'Certificaat' geeft aan dat de rest van wat je gaat lezen er alleen is voor gecertificeerde bedrijven en personen.

De wet maakt hier dus direct in de eerste zin over archeologie onderscheid tussen de professional en de amateur, of anders gezegd tussen de 'gecertificeerde archeoloog' en de burger of vrijwilliger. Omdat onder de inhoudelijke kwaliteit hoger wordt gewaardeerd dan welke andere kwaliteit dan ook, wordt de rol burger of vrijwilliger in de Erfgoedwet eigenlijk niet benoemd. Zij bestaat in de wet nauwelijks: de wet is er voor de professionals. Hoe die gecertificeerde professionals behoren te werken is geregeld in onderliggende regelgeving van de REA en de BRL/KNA, instrumenten die in de linker kolom staan van Figuur 2 en dus ook alleen die professional adresseren.

Wat burgers *wel* mogen in de archeologie, is beschreven in het Besluit Erfgoedwet Archeologie (BEA) en is te lezen als een uitzondering voor Verenigingen met een archeologische doelstelling en dan alleen nog onder strikte beperkingen (Zie BEA artikel 2.3). Het begrip ‘erfgoedgemeenschap’, dat in het denken over het Verdrag van Faro een grote rol speelt, komt in de Erfgoedwet en de BEA nog niet voor.

De indruk die de organisatie van regelgeving ons geeft en verbeeld wordt in Figuur 2, is dat het ontwerp zo gericht was op kwaliteit en professionalisering dat die gedachtenlijn volledig los kwam te staan van het denken over de betekenis van vrijwilligers in de archeologie. Die vrijwilligers zijn er – terecht en goed bedoeld – in het BEA alsnog aan hun haren bijgesleept, maar dat de lijnen toch gescheiden blijven zien we terug op het moment dat de wetgever zich toch ineens druk maakt over kwaliteit: in artikel 2.3 lid 4 verwijst het BEA terug naar de bovenliggende Erfgoedwet en daarmee met een U-bocht naar de instrumenten voor kwaliteitsbewaking van de REA en BRL-KNA, terwijl die instrumenten in opzet helemaal niet geschreven zijn voor niet-gecertificeerden!

Andersom gebeurt dat ook. De Beoordelingsrichtlijn Archeologie (BRL) is het instrument waarmee het rijk de procesgang in archeologische onderzoek controleert. De BRL is gericht op gecertificeerden – linker kolom in Figuur 2 – en wordt samengesteld door een Centraal College van Deskundigen (CCvD), waarin “belanghebbende partijen op het gebied van archeologie zijn vertegenwoordigd” (SIKB, 2018: p.5).⁵ Kijkend naar de samenstelling van de CCvD, blijkt echter dat hierin geen burgerorganisaties vertegenwoordigd zijn.⁶ Op dezelfde pagina 5 staat ook dat:

*“Het doel van dit certificatieschema is het borgen van het proces van voorbereiding, uitvoering en oplevering van archeologische werkzaamheden. De output van dit proces wordt gevormd door vondsten, monsters en projectdocumentatie. Het effect van de borging van het proces is dat de output (vondsten, monsters, projectdocumentatie) kan worden ingezet voor lopend en toekomstig (wetenschappelijk) onderzoek en **ten behoeve van beleving** van cultureel erfgoed.”⁷*

Hoewel ‘beleving’ hier wel wordt genoemd, komt het woord verder alleen nog maar naar voren in Bijlage 5, de verklarende woordenlijst. In onze optiek laat deze vermelding zien dat er weliswaar gepoogd is een verwijzing te maken naar de waarde van archeologisch erfgoed in de samenleving, maar zo summier dat er eigenlijk niet uitgedacht is hoe dit dan zou moeten werken. Wederom blijkt dus dat de twee verticale lijnen in Figuur 2, zijn niet op elkaar afgestemd in de Malta-regelgeving. Het zal niet verrassen dat we hier later in deze rapportage nog op terugkomen.

We hebben overwogen of we op deze plek een toelichting zouden geven op de ruimte die de wet en de BEA *wel* bieden voor participatie in de archeologie. We hebben besloten dat niet te doen, omdat hiervoor in ons grotere project al een apart deelproject is

⁵ https://www.sikb.nl/doc/BRL4000/BRL%20SIKB%204000%20Archeologie%20versie%204_1.pdf
Geraadpleegd 12 februari 2025.

⁶ Samenstelling CCvD zie <https://www.sikb.nl/archeologie/ccvd-archeologie> , geraadpleegd 12 februari 2025.

⁷ https://www.sikb.nl/doc/BRL4000/BRL%20SIKB%204000%20Archeologie%20versie%204_1.pdf ,
geraadpleegd 12 februari 2025.

uitgevoerd (zie paragraaf verantwoording)⁸ We willen het hier vooral hebben over deponering en veel belangrijker voor onze rapportage vinden we het om vast te stellen wat er gebeurt als een project als Wyldemerck op uitvoeringsniveau met de regelgeving die is bedoeld voor gecertificeerden. En dat bleek allemaal nog niet zo eenvoudig.

Hoe verliep het samenwerken in de praktijk?

Kort na het veldwerk van project Wyldemerck in 2022, werd het project onderwerp van discussie rond de vraag of ons graafwerk wel op deze manier had mogen worden uitgevoerd. Er bleek hierover geen consensus te bestaan, zodat het er achter de schermen soms fel aan toe ging tussen archeologen van rijk, provincie en gemeenten die elkaar bestreden over de correcte uitleg van de regels en de wet. Waar de wet op hoofdlijn kraak helder lijkt (zie Figuur 2), toonde het project Wyldemerck aan dat er in de praktijk onduidelijkheid bestaat over hoe je dat moet uitleggen. De gemeente is bevoegd gezag als het gaat over archeologie en kan besluiten dat een gebied archeologische niet van belang is. Maar mag de burger dan zonder meer opgraven? Hierover ging een groot deel van deze discussie en los van het juiste antwoord, als archeologen bij overheden *onderling* de wet al verschillend uitleggen, hoe moet de burger dan geacht worden de wet te kennen?

Dit laatste was misschien wel de belangrijkste reden voor ons om de deponering van de vondsten van het project Wyldemerck voor te dragen als een van de proeftuinen voor het Faro-project 'Samen zoeken naar participatiemogelijkheden in de archeologie', zodat we onszelf een kader gaven waarin we knelpunten konden verzamelen en rapporteren. Voor ons is archeologie-samenwerking onder Faro een vanzelfsprekend, maar uiteraard voor de sector onder Malta ook een prikkelende stap. Het spreekt voor zich dat in de procesgang zoals wij die ons voorstellen het behoud in situ, de academische kenniswinst, of het algemeen nut op nationaal niveau, niet altijd als winnaar uit de bus zullen komen, bijvoorbeeld als uit de weging blijkt dat een AWN opgraving tot veel groter gewin in sociaal kapitaal leidt, dan een driedaagse opgravingscampagne door een professioneel opgravingsbedrijf achter bouwhekken.

Verantwoording en leeswijzer

We willen iedereen die aan dit project heeft meegewerkt bij dezen van harte danken voor hun inzet. Het project is uitgevoerd als proeftuin 1 in het Faro-project 'Samen zoeken naar participatiemogelijkheden in de archeologie' dat onder penvoering van de Nederlandse Archeologievereniging AWN werd uitgevoerd in 2024-2025. AWN voerde geen inhoudelijke redactie: verantwoordelijkheid voor de inhoud van voorliggende rapportage is geheel voor rekening van de auteurs. In de volgende hoofdstukken wordt eerst verder ingegaan op de regelgeving. Daarna volgen de uitkomsten van de enquête die we hebben afgenomen met de Molukse deelnemers van het project Wyldemerck, interviews met de beleidsmedewerkers van de Provincie Friesland en met Huib Akihary van het Moluks Historisch Museum. Tot slot geven we onze conclusies en advies.

⁸ Zie <https://faro.cultureelerfgoed.nl/thoughts/2206>

Figuur 3 Een door het CAZ verstrekte ge-emailleerde asbak zoals deze gevonden werd in het bos (foto marjolijn kok)

Deponeren als burger

Voor deze verkenning hebben we geprobeerd inzicht te krijgen welke verplichtingen de wet- en regelgeving de burger specifiek oplegt bij de fase van deponering. Zoals hierboven al genoemd reguleert de Erfgoedwet de omgang met het archeologisch erfgoed. Dit is gedaan door het instellen van een algemeen opgravingsverbod en door het mandaat voor opgraven strikt neer te leggen bij gecertificeerde, professionele archeologen. Het Besluit Erfgoedwet Archeologie (BEA) regelt vervolgens hoe burgers, mits georganiseerd in verenigingsverband, onder voorwaarden mogen opgegraven in door de gemeente vrijgegeven gebied. Bij zo'n opgraving in vrijgegeven gebied, wordt zo'n vereniging wel verplicht af te stemmen met bevoegd gezag en een plan van aanpak op te stellen, maar er wordt niet verwacht dat zij voldoet aan de eisen die gelden voor het opgraven onder certificering. Dit wordt toegelicht in het Memorie van toelichting (Staatsblad 2016 -155). Daar staat verder dat "de opgraving moet worden gemeld, de vondsten worden overgedragen aan het archeologisch depot van de provincie, of gemeente en dat er wordt gerapporteerd over de bevindingen. Echter, uit onze lezing blijkt dat bij dit soort opgravingen door vrijwilligers vervolgens niet duidelijk is *op welke wijze* er aan de drie hierboven gestelde verplichtingen - melding, deponeren, en rapporteren - moet worden voldaan. Deponeren moet bij de gemeente of de provincie maar hier staat ook niets over welke regels gevolgd dienen te worden of waar men deze informatie vandaan zou moeten halen.⁹ Het ligt voor de hand dat als vrijwilligers

⁹ We hebben hier alleen gekeken naar Provinciale depot en niet naar gemeentelijke depots.

vrijgesteld zijn van certificering, en daarom de KNA niet gevolgd hoefde te worden bij het opgravingstraject, dit ook niet het geval is bij deponering omdat dit ook niet in het voorliggende proces is gebeurd.

Dat blijkt echter niet het geval. De provincies zijn ook bij amateur-opgraving bij wet eigenaar van alle archeologisch vondstmateriaal, dus ook vrijwilligersprojecten ontkomen niet aan de plicht tot deponeren. Voor aanlevering bij het provinciale depot is er een portal dat informatie geeft hoe dat moet: <https://www.archeodepot.nl>. Hier doen de meeste provincies aan mee, met uitzondering van Noord- en Zuid-Holland. De eerste stap volgt echter het KNA-model, want om *überhaupt te kunnen deponeren is een pakbon vereist*, meldt het portal. Het invullen van die pakbon vraagt om specialistische kennis die niet verwacht kan worden van een niet-gecertificeerde.

De richtlijnen in het portal stellen dus eigenlijk: 'je hoeft niet gecertificeerd te zijn, maar je moet wel alle kennis in huis hebben.' Hier is dus een discrepantie tussen de BEA, die juist ruimte geeft voor het inrichten van een eigen opgravingspraktijk, en de praktijk van het deponeren. Of zoals we zeiden in de Inleiding, er is geen afstemming tussen de regelgeving voor gecertificeerde professionals en regelgeving voor vrijwilligers.

Er zijn er onder de provincies daarin twee die dit anders doen. Bij het depot van Noord- en Zuid-Holland¹⁰ worden vergelijkbare eisen gesteld, maar is in ieder geval aangegeven dat er na overleg alternatieven beschikbaar zijn. De provincie Utrecht en Noord-Holland hebben daarnaast voor het doen van toevalsvondsten een toegankelijke handleiding¹¹ geschreven. Een vergelijkbaar iets voor vondsten uit niet-KNA-conforme opgravingen zou wenselijk zijn.

Als je de eisen op het portal doorloopt en je dan de eerste stap van het aanleveren hebt voltooid, zijn er per depot nog aanvullende eisen over hoe je de vondsten moet aanleveren. Deze voorwaarden zijn niet altijd even up-to-date. Bij het Noordelijke depot¹² wordt er bijvoorbeeld nog gevraagd om de vondsten aan te leveren in 'ROB-dozen'. Voor de jonge lezers; de ROB is de afkorting voor de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, een naam van een voormalige tak van wat nu de RCE is. Het kan natuurlijk niet zo zijn dat een specifieke doos van een historische instelling wordt voorgeschreven in plaats van een type doos met kenmerken (afmetingen, materiaal).

Uit onze verkenning blijkt dat het nogal een klus met hordes is om ervoor te zorgen dat die provincie als wettelijke eigenaar de vondsten en documentatie ook daadwerkelijk accepteert. Wat betekent dit nu allemaal voor de vondsten van Wyldemerck en hoe gaan de verschillende partijen hier mee om? Daar gaat het volgende deel van dit rapport over.

¹⁰ https://collectie.huisvanhilde.nl/pdf/Aanvullende_voorwaarden_deponering_KNA40_NH.pdf (2) en https://archeologie.zuid-holland.nl/templates/1/img/voorwaarden_aanlevering_vondsten_aan_provinciaal_depot_bodemvondsten_zuid_holland-docx.pdf (2) geraadpleegd 17 april 2024.

¹¹ https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2020-03/instructiekaart_archeologie_bij_graafwerkzaamheden.pdf (2) en <https://collectie.huisvanhilde.nl/pdf/vondstmeldingen.pdf> (2) geraadpleegd 17 april 2024.

¹² https://www.nadnuis.nl/fileadmin/user_upload/nad-nuis/Aanlevereisen_NAD_2023_13_oktober_2023.pdf (2) geraadpleegd op 17 april 2024

Figuur 4 Deelnemer met vondsten en velddocumentatie tijdens de veldinspectie in 2022 (foto Jobbe Wijnen).

De interviews

We hebben ervoor gekozen om het gesprek aan te gaan met drie verschillende belanghebbende voor de vondsten en resultaten van het project Wyldemerck. Het gaat om de deelnemers, het Moluks Historisch Museum en de provincie Friesland. De eerste twee belanghebbenden waren actief binnen het project, de laatste was vooraf geïnformeerd, maar reageerde pas toen het project afgelopen was. Na overleg met de deelnemers is besloten dat zij de vragen het liefst via een enquête wilden beantwoorden. De andere belanghebbenden zijn via een open gesprek geïnterviewd, waarbij wij probeerden te sturen op een inhoudelijke visie in plaats van een praktische oplossing. Het gaat ons immers om via de casus, knelpunten te verzamelen, en niet om met een noodgreep de vondsten te deponeren. Hieronder geven wij een weergave van de afzonderlijke interviews, gevolgd door een analyse.

Molukse gemeenschap

De belangrijkste groep binnen deze proeftuin is de Molukse gemeenschap van voormalig woonoord Wyldemerck. Zij zijn de reden dat we aan het participatieproces zijn begonnen en zij kunnen ook beschouwd worden als de hoeders van dat erfgoed. Zij hebben zelf het archeologisch onderzoek uitgevoerd en de deponering van hun vondsten is dan ook meer dan een technische vraag; zij voelen zich emotioneel verbonden met dit erfgoed. Zoals in elke gemeenschap zijn er verschillen van mening, maar ook overeenkomsten. We hebben de erfgoedgemeenschap van Wyldemerck gevraagd hoe zij het liefst het gesprek over hun vondsten zouden voeren. Vanwege drukte en geografische verspreiding wilden zij graag dat er een enquête werd gemaakt met de optie voor een gesprek. Die enquête is naar alle deelnemers (83) waar wij een e-mailadres van hadden verstuurd. Vijftien deelnemers hebben de enquête ingevuld en één persoon heeft via e-mail gereageerd. De

enquêtes zijn anoniem ingevuld en er is niet gevraagd naar de achtergrond van de deelnemer want binnen het project is dit onderscheid ook niet gemaakt.

Er zijn elf vragen gesteld, waarvan sommige met meerkeuzen opties. De volledige antwoorden zijn bij de auteurs op te vragen. Hier wordt een samenvatting gepresenteerd. De percentages zijn berekend voor de 15 ingevulde enquêtes. Waar de e-mail van belang is, wordt dit tekstueel aangevuld.

vraag 1

Vraag 1 gaat over welke vondsten uit het onderzoek men het belangrijkste vindt. De twee grootste groepen antwoorden waren: alle vondsten (33%) of de vondsten gerelateerd aan de moskee (33%). Daarnaast wordt een komfoor twee keer genoemd. Technisch gezien, valt deze vondst niet binnen de deponeringsvraag omdat deze als oogvondst opgeraapt is in het bos en dus niet direct gerelateerd aan de opgraving. Het is belangrijk dat de deelnemers meestal geen onderscheid tussen objecten uit de proefsleuven of los gevonden in het bos. De waarde van de objecten zit voor hen in hun verhaal, niet in *hoe* zij gevonden zijn.

vraag 2

Waarom zijn die vondsten belangrijk? De moskee neemt een belangrijke plaats in binnen de gemeenschap van Wyldemerck, omdat het islamitisch geloof de reden was voor de totstandkoming van een eigen kamp. Het belang van de vondsten die hieraan gerelateerd zijn, is dus niet verwonderlijk. Maar verder komen vooral de herinneringen aan de kindertijd en het huiselijk leven naar boven als associatie bij het vondstmateriaal, waarbij het eten, klaargemaakt op een komfoor, als een belangrijke structurering van de dag wordt gezien. Het delen van herinneringen als groep en het doorgeven van erfgoed aan volgende generaties komt naar voren als belangrijke waarde. Maar ook meer existentiële aspecten komen naar boven, zoals dat vondsten laten zien, het bewijs zijn, "dat wij hier geweest zijn en gewoond hebben."

vraag 3

Op de vraag of deze vondsten het bewaren waard zijn gaf de meerderheid (80%) een volmondig 'ja'. Bij de deelnemers gaat het vooral om het verhaal dat met de vondsten verteld kan worden en de herinneringen die zij oproepen. Net als bij vraag twee werd ook hier aangegeven dat de vondsten als bewijs gezien worden. Hier komt een diepere laag naar boven over het ontbreken van deze geschiedenis in de algemene kennis van mensen. De overigen wilden een deel bewaren en maar één persoon vond dat alles weg kon en dat het vooral gaat om de persoonlijke herinnering.

vraag 4

Op de vraag wie zij als eigenaar van de vondsten beschouwen, kwamen diverse antwoorden naar voren. Men mocht meerdere eigenaren noemen en er was een meerkeuze deel waar enkele belanghebbende werden genoemd. Men mocht ook vrij invullen.

Opvallend is dat, op één na, iedereen meerdere eigenaren aanwijst en daarbij wordt vaak aangegeven dat het een kwestie van goed overleg is.

60% ziet het Moluks Historisch Museum (MHM) als mogelijke eigenaar van de vondsten. Het MHM werd ook in de mail genoemd als eigenaar. Bij de helft van de mensen die het MHM noemt, wordt ook het lokale museum in Balk genoemd. 47% vindt dat de Molukse gemeenschap eigenaar is. 40% van de mensen denkt dat Staatsbosbeheer als eigenaar van het bos ook eigenaar van de vondsten is. Maar 13% vindt dat de overheid eigenaar van de vondsten is. Een persoon vindt dat niemand eigenaar is of eigenlijk iedereen, omdat het onderdeel is van gedeeld erfgoed.

vraag 5

Van belang is om te zien waarom deze groepen/instanties als eigenaar worden gezien. Hier kwam naar voren dat het beheren en presenteren van de geschiedenis als belangrijk wordt gezien (67%). 27% noemt Staatsbosbeheer en/of het MHM omdat deze nauw betrokken zijn bij het project. 20% noemt de specifiek de Molukse gemeenschap als eigenaar en de verteller van het verhaal.

vraag 6

Om de problematiek meer te specificeren, is de vraag gesteld of hun antwoord op vraag 5 verandert als duidelijk wordt dat de eigenaar beslist wat er met de vondsten wordt gedaan en dit kan ook deels weggooien betekenen, met een vakterm 'deselectie' geheten? Hier antwoordt maar 13% dat ze dan van antwoord veranderen en de eindverantwoordelijkheid voor al-dan-niet behouden moreel bij de Molukse gemeenschap vinden liggen.

vraag 7

De volgende vraag is of de deelnemers zelf, persoonlijk, toegang willen hebben tot de vondsten na deponeren? Daar wordt door iedereen met ja op geantwoord. De antwoorden variëren van een JA in hoofdletters tot een "misschien voor mijn familie".

vraag 8

Op de vraag of men vindt dat de vondsten voor volgende generaties bewaard moeten worden, wordt ook door iedereen met een ja geantwoord.

vraag 9

Als we vervolgens vragen of het met het rapport niet een beetje klaar is omdat het verhaal verteld is en dat de toegang tot vondsten dan verder niet zo belangrijk is, wordt minder eenduidig geantwoord. De meerderheid vindt nog steeds dat beide van belang zijn, maar sommigen twifelen of laten de vraag open.

vraag 10

Als de vondsten in het provinciaal depot opgeslagen worden, zijn zij in principe voor alle onderzoekers toegankelijk. Op de vraag "Mogen mensen buiten de Molukse gemeenschap ook onderzoek doen naar deze vondsten?" kreeg over het algemeen een positief antwoord (80%). Een iemand onthield zich van antwoord en een iemand vond dat niet van toepassing, omdat ze in de moskee thuishoren. Een ander vond dat daar toestemming van de gemeenschap voor nodig is. Hier werd gewezen op de politieke implicaties, waarbij de overheid als ontkenner van het erfgoed wordt gezien door de respondent, die dit niet verder toelichtte. Er waren nog drie mensen die het in principe

goed vonden, maar wel graag zien dat er overleg met de Molukse gemeenschap plaatsvindt.

vraag 11

Bij vraag 11 kon men nog dingen toevoegen die men graag kwijt wilde. Hier waren de antwoorden, zoals verwacht, gevarieerd. Enkele benadrukten nogmaals dat het verhaal en de gedeelde geschiedenis van belang zijn (33%). Twee mensen vroegen waar ze in de toekomst nieuwe vondsten heen kunnen brengen en/of dat het MHM? iemand die niet bij de opgraving mee kon doen in 2022, gaf aan in de toekomst graag wel mee te doen. Ook werd de beleving van als groep opgraven als waardevol omschreven.

Onze analyse van de antwoorden

Wat duidelijk naar voren komt uit de antwoorden is dat de deelnemers de overheid niet als belangrijkste belanghebbende zien als het gaat om de vondsten. Het Moluks Historisch Museum zien zij veruit als de beste (toekomstige) eigenaar, omdat deze museale organisatie ook in staat is het verhaal van Wyldemerck te vertellen. Dit geldt in mindere mate ook voor een lokaal museum. Het feit dat Staatsbosbeheer wordt genoemd laat zien dat de burgers denken dat de eigenaar van een gebied ook de eigenaar van de vondsten is. Dit werd nog versterkt doordat SBB als organisatie actief deelnam aan het project. De belangrijkste motivatie bij keuzes die de geïnterviewden maakten, komt voort uit de wens dat het verhaal van Wyldemerck verteld blijft worden. Enkelen zagen het in een breder socio-politiek raamwerk waarbij erkenning en bestaansrecht belangrijke waarden zijn. De meesten zien de vondsten als hun eigen erfgoed, maar staan open voor andere belangstellenden.

Interview met de beleidsmedewerkers Provincie Friesland

In onze zoektocht naar een goede omgang met de vondsten van Project Wyldemerck zijn we in gesprek gegaan met twee beleidsadviseurs van de Provincie Friesland. In de kern wilden we de provincie twee vragen stellen. De eerste vraag was of er voor een erfgoedgemeenschap mogelijkheden zijn om de vondsten bij het depot in Nuis te deponeren. We wilden daarbij ook weten hoe de provincie dat ziet, of zij dit zelfs noodzakelijk vindt - of juist niet aan de orde.

We probeerden daarbij weg te blijven van dat het gesprek de vorm zou kunnen aannemen van een oplossing voor een praktisch probleem: 'wat doen we met de vondsten Wyldemerck?' Dat leek ons minder zinnig. Voor de verkenning was interessanter hoe de provincie naar de toekomst kijkt, waarbij Wyldemerck een casus is die laat zien of er knelpunten zijn ten aanzien van het Faro verdrag en of de ruimte in de regelgeving nog past bij hoe we archeologie-participatie willen vormgeven. Centraal voor ons staat daarin dat er in Wyldemerck sprake is van een *niet georganiseerde* erfgoedgemeenschap die niet conform de regelgeving - en in het bijzonder de BEA - samenkomt in een vereniging met een archeologische doelstelling. Wij vinden indachtig het verdrag van Faro, dat dit soort gemeenschappen recht hebben op toegang en omgang met hun erfgoed, ook als dit archeologisch onderzoek betreft: is deponering dan mogelijk en op welke manier?

Ten tweede wilden we wat breder het onderwerp participatie en samenwerking verkennen, en peilen hoe zij dit zien in het huidige en toekomstige beleid van de provincie. Door de wijze waarop het gesprek verliep kiezen we er voor de tweede vraag het eerste te behandelen.

Noot: de beleidsadviseurs gaven aan dat het beleid van de provincie zo is dat namen van medewerkers niet worden genoemd in communicatie naar buiten. Daarom wordt hieronder op hun verzoek anoniem geciteerd.

Hoe staat de provincie tegenover participatie en samenwerking?

De gesprekspartners gaven aan dat zij in principe staan achter het idee van meer publiekparticipatie en dat de provincie dit ook stimuleert dat waar mogelijk is, echter, zij zien daarbij wel problemen. In de archeologische monumentenzorg draait alles uiteindelijk om de kwaliteit van onderzoek aldus de adviseurs. Die kwaliteit blijkt in hun ervaring bij amateurs geregeld niet goed te borgen, vooral na afloop van het gravend onderzoek. De provincie organiseerde bijvoorbeeld in 2004 project waaruit dit ook bleek. Erfgoed is kwetsbaar, en meer participatie is daarom een punt van zorg: "De kwaliteit moet wel overeind blijven", zegt een van hen.

Naar het idee van de beleidsadviseurs is de ruimte in de regelgeving op dit moment bovendien voldoende. Er is een algemeen opgravingsverbod en een uitzondering daarop in de BEA. Een van hen gaf meermaals in het gesprek aan eigenlijk niet te zien waarom die ruimte niet afdoende zou zijn, maar gaf tegelijk aan dat als een erfgoedgemeenschap geen archeologische vereniging is, maar toch onderzoek wil doen, dan is het antwoord vanuit de wet eenvoudig: dat kan niet. "Als je ons die algemene vraag stelt als provinciaal beleidsmedewerker, dan kunnen we op dat punt ook alleen een formeel antwoord geven. Wij vragen ons kritisch af of het project Wyldemerck op deze manier had moeten worden

uitgevoerd [want dit wijkt af van hoe het in de BEA staat beschreven. red.]. En als er buiten die vrijstelling in de BEA toch behoefte is aan meer onderzoek door amateurs, dan moeten we eerst de wet veranderen. Wij willen als provincie vooral geen bovenwettelijke uitzonderingen, want waar houdt het dan op?" Een van de geïnterviewden vindt het vreemd dat wij toestemming hebben gekregen voor het project: "Als jullie bij gemeente hadden gemeld dat er naar jullie idee sprake was van Moluks erfgoed, dan had de gemeente op basis van de erfgoedwet moeten concluderen dat er eerst een archeologische waardering had moeten plaatsvinden voor het project van start kon".

Daar zijn wij als projectleiders het niet mee eens, omdat dit ook de weg is die wij hebben belopen. We hebben vooraf bij de gemeente aangegeven dat er met zekerheid resten in de bodem zijn van het woonoord, we hebben toestemming gevraagd voor de opgraving in Wyldemerck aan het bevoegd gezag en hebben die ook gekregen. Op de vraag of er archeologische verplichtingen waren, was het antwoord van de gemeente negatief, omdat zij geen archeologiebeleid voert voor dit type zeer recent erfgoed. En dat klopt ook bij de praktijk in de hele provincie Friesland, stellen wij. Sporen van het moderne en recente verleden zijn nooit (of zelden) onderdeel van de vraagstelling in AMZ-onderzoek in Friesland en vondsten worden normaal ook niet gedeponneerd. De archeologische verwachtingskaart FAMKE - die ook in de Fryske Marren het uitgangspunt is voor het beleid - behandelt de recente tijd ook niet als archeologisch relevante periode. Daarmee stellen wij vast dat er in het geval van het woonoord *niet evident sprake is van archeologisch erfgoed onder de wet* en dat betekent dat het bevoegd gezag de ruimte heeft dit terrein vrij te geven. De provincie stelde daar in ons gesprek tegenover dat de gemeente de afweging mogelijk niet correct heeft gemaakt. Naar ons idee bestrijden zij daarmee ook dat de gemeente zowel inhoudelijk als juridisch de autoriteit had het besluit op deze manier te nemen.

Hoewel het begrijpelijk is dat het gesprek deze wending nam, was deze reflectie voor onszelf minder relevant. Gegeven het enorme positieve effect en het enthousiasme waarmee het project is ontvangen, wilden wij vooral weten of de provincie vindt dat een project als Wyldemerck onder de wet mogelijk *zou moeten zijn, los van of dat op dit moment strikt genomen juridisch al zo is*. Het antwoord op deze vraag kregen we niet helder, maar misschien komt dat omdat een koerswijziging richting Faro bij de provincie voorafgegaan dient te worden door een politiek besluit. Hierover gaat de gedeputeerde, niet de beleidsmedewerker.

Één ambtenaar gaf wel aan dat naar zijn idee Faro zichzelf in de staart bijt. Faro veronderstelt immers, zo zei hij, dat als een bepaalde gemeenschap zelf aangeeft en onderbouwt dat iets voor hen erfgoed is, dan kan de overheid die betekenis daarna niet meer zomaar passeren. Uit de erfgoedwet zou dan moeten volgen dat je daarmee voorzichtig moet omspringen, waardoor de burger haar ruimte tot opgraven ziet verdampen. "Voor een overheid geldt 'gelijke monniken, gelijke kappen'", vulde de andere ambtenaar aan, "Alle erfgoed is evenzeer erfgoed"...en dus beschermd met het opgravingsverbod."

Hierop haken wij als projectleiders van het project Wyldemerck aan: ook wij zien dezer werking van de wet als een knelpunt voor Faro. Zo gauw er sprake is van erfgoedwaarden, wordt verondersteld dat de archeologische regelgeving direct en geheel van toepassing

is, inclusief het opgravingsverbod. En andersom, als er sprake is van archeologisch onderzoek, dan moet er sprake zijn van een raakvlak met de erfgoedwet.¹³ Wat ons betreft zijn dit inhoudelijk geen zuivere reducties, maar juridische kan het dus zo uitpakken dat als een gemeenschap zelf onbekend erfgoed *pushed* als *nieuw archeologisch erfgoed*, de wet de betreffende gemeenschap vervolgens direct de toegang ontzegt tot dat erfgoed. Wij hebben ons in het Wyldemerck project continu zorgen gemaakt dat we door onze inspanning om de Molukkers te helpen, we hen in feite hun erfgoed afpakken. Wordt Wyldemerck beschermd als rijksmonument, dan is zelf opgraven direct verboden. Een ander voorbeeld is het elektriciteitshuisje bij Kamp Wyldemerck, dat Molukkers als vorm van culturele praktijk als decennia beschrijven met graffiti: als het huisje een gemeentelijk monument wordt, kunnen de regels ten aanzien van de bescherming het aanbrengen van nieuwe graffiti verbieden en daarmee in wezen het immaterieel erfgoed teniet doen.

Op de herhaalde vraag aan de provincie of een project als Wyldemerck mogelijk zou moeten zijn onder de wet, willen de beleidsadviseurs alleen zeggen dat zij daar op persoonlijke titel vrij kritisch tegenover staan. De provincie erkent het dilemma dat de Faro discussie losmaakt - en provincie heeft als overheid ook te reflecteren op de uitwerking van haar beleid en de vraag uit de samenleving - maar voor de beleidsmedewerkers moet het principe van behoud in situ leidend zijn, want dit is het uitgangspunt van de wet. Zij zien wel ruimte voor het opofferen van een deel van het bodemarchief voor een groter doel, bijvoorbeeld om archeologie voor burgers mogelijk te maken, maar dit zou dan wel goed onderbouwd moeten worden en kwaliteit zou voorop moeten blijven staan. En omdat kwaliteit gepaard gaat met kosten, op zijn minst voor conservering van vondsten (zie onder), zou dit alleen mogelijk zijn als er ook een financiële regeling voor wordt opgetuigd. Zonder middelen kan het niet werken.

De vondsten

Dat brengt ons bij onze andere vraag: kunnen we de vondsten en de onderzoeksresultaten van Wyldemerck eventueel bij het depot in Nuis deponeren om het behoud te waarborgen. Hierover kunnen de beleidsmedewerkers zeer concreet zijn: "Dit was een archeologische opgraving in de zin van de erfgoedwet, dus die vondsten zijn sowieso ons eigendom als provincie, want zo staat het in de wet. Wij mogen dat materiaal in principe ook niet weigeren aan te nemen."

Voor ons was dit een hoopvol antwoord. De Molukse gemeenschap ziet immers graag dat er zorgvuldig wordt omgegaan met de vondsten en als deze formeel van de provincie zijn, dan zou dat zorgvuldige deponering kunnen waarborgen. Toch was dit ook te snel gedacht. "Nee wij willen de vondsten nu niet zo aannemen", zeggen zij vervolgens, "Je wilt niet weten hoeveel mensen bij ons aan de deur komen met vondsten in een plastic zak, zonder enige context, daar kunnen we niets mee." De vondsten zijn dus van de provincie, maar deze wil ze in huidige vorm niet hebben, concluderen wij.

Deze weigering heeft - in onze optiek - vooral te maken met een procedureel probleem, waardoor de kosten voor deponering voor de provincie niet te rechtvaardigen zijn. Omdat

¹³ In de proeftuin Arboretumlaan gaf de Erfgoedinspectie aan dat deze redenering niet klopt. Het gaat niet over de classificatie 'archeologisch onderzoek', maar over de vraag of er sprake is van 'opgraving van cultureel erfgoed' (Wijnen 2024). Er is een 'opgravingsverbod', geen 'archeologisch onderzoekverbod'.

er in het project Wyldemerck geen onderzoeksmelding is geweest vooraf, geen waardering (of afwaardering) van de vindplaats heeft plaatsgevonden, is de context en waarde formeel 'niet bekend'. De vondsten zijn voor provincie Friesland inhoudelijk hetzelfde als toevalsvondsten en die neemt de provincie niet aan. Tegelijk zijn de vondsten wel voortgekomen uit een opgraving, en daarom juridisch nadrukkelijk geen toevalsvondsten, en zouden dus gedeponeed moeten worden. "Daarmee heeft het project Wyldemerck zelf een patstelling geschapen, waarmee je met de vondsten nu lastig bij ons terecht kan", vinden de beleidsmedewerkers.

Als oplossing stelt de provincie vervolgens dat de vondsten van Wyldemerck alsnog door een certificaathouder gewaardeerd worden. Als daaruit het advies tot behoud zou komen, dan zou de provincie wel degelijk en naar alle waarschijnlijkheid de vondsten gewoon overnemen, echter wel onder de voorwaarde dat de vondsten geconserveerd worden aangeleverd. En zowel bij die waardering door een KNA-archeoloog en conservering zijn in veel gevallen kosten gemoeid. Als de vondsten niet zijn geconserveerd, wil de provincie ze niet aannemen. Dit geldt niet alleen voor het project Wyldemerck, maar vooral alle uit amateuropgraving afkomstige vondsten. Kortom, waar het BEA ruimte geeft om enigszins, in georganiseerd verband een eigen opgraafpraktijk vorm te geven, dwingen de eisen voor deponering je uiteindelijk altijd weer in het KNA-keurslijf.

Bekeken vanuit de AMZ - waar alle archeologische handelingen beginnen en eindigen bij certificering en kwaliteit, begrijpen wij als auteurs deze redenering. Ze laat ook zien dat waardering van archeologisch erfgoed, uiteindelijk ook een politiek proces is. Als wij een gecertificeerd bureau kunnen vinden dat de vondsten en de vindplaats Wyldemerck het stempel behoudenswaardig geeft, dan is er voor de vondsten plek in het depot Friesland. Maar we weten ook dat de werkelijkheid van de archeologie in Friesland is dat contemporaine vindplaatsen (bijna) nooit worden onderzocht, en dus generiek laag worden gewaardeerd. In andere gemeenten en provincies ligt dat anders, iets wat breder in de sector een punt van discussie is en een belangrijk punt voor deze casus.

Interessant genoeg is het omgekeerde echter ook waar. Als wij een vondstmelding doen en een gecertificeerd archeoloog adviseert dat de vondsten niet evident archeologische waarden vertegenwoordigen, dan kunnen de vondsten veel eenvoudiger elders, naar eigen keuze, worden gedeponeed, zoals bij het Moluks Historisch Museum waar ze misschien veel beter op hun plek zijn.¹⁴

De deponering van de data (rapportage, kaarten, vondstenlijsten) is voor de provincie echter geen probleem. De digitale rapportage wil de provincie graag ontvangen. Wij stellen daar dan wel de kritische vraag bij of deze data dan ook op dezelfde manier wordt gearchiveerd als andere rapporten. Mocht de rapportage Wyldemerck enkel op het plankje 'uitzonderingen' en 'toevalsvondsten' terechtkomen, wordt het materiaal immers bij de eerste reorganisatie mogelijk alsnog weggegooid.

¹⁴ Deze oplossing wordt in de praktijk vaker toegepast bij vondsten die in een grijs gebied vallen.

Interview met het Moluks Historisch Museum

Tot slot wilden we ook het Moluks Historisch Museum vragen hoe zij zich verhouden tot de wens het vondstmateriaal te behouden. Het MHM was partner in het project en gastheer voor een groot aantal van de bijeenkomsten die we in het project Wyldemerck met de gemeenschap hebben gehouden. Zoals te lezen is in het hoofdstuk over de enquête, wijzen deelnemers vaak naar het MHM als mogelijk beste plek voor deponering van de vondsten.

Op 2 oktober 2024 togen wij daarom naar de Piekstraat in Rotterdam, de locatie van het nieuwe archief van het Moluks Historisch Museum. Daar werden we hartelijk ontvangen door Huib Akihary, hoofd conservator van de collectie en deelnemer aan het project Wyldemerck. Vanaf het begin is het Moluks Historisch Museum een actieve deelnemer in het project geweest en is met de gemeente Fryske Marren afgesproken dat zij de eventuele vondsten zouden beheren. Bijna alle bijeenkomsten buiten de bezoeken aan het kamp zelf, hebben plaatsgevonden in het museum en ook de grote eindpresentatie heeft daar plaatsgevonden.

Onze belangrijkste vraag is hoe zij staan tegenover het erfgoed en dus de vondsten van Wyldemerck? Akihary was hier stellig over: “Breng ze naar het museum want wij zijn de erfouder en conserveerder van het Moluks erfgoed in zijn algemeenheid. Wat daar ook onder verstaan mag worden.” Akihary was zich bewust over dat het misschien niet zo eenvoudig is en er allerlei claims komen of dat het wettelijk niet mogelijk kan blijken. Het gaat om het eigendomsrecht van de objecten. Om even later toe te voegen: [...] “de vraag om iets te doen met het erfgoed van Wyldemerck werd door Staatsbosbeheer gesteld. Die vraag kun je eigenlijk alleen stellen als je eigenaar of beheerder van dat erfgoed bent.” Wij vertellen aan Huib dat volgens de huidige wetgeving alle archeologische vondsten toebehoren aan de staat die wordt vertegenwoordigd door de provincies en hun depots. Akihary reageert dat dit soort eigendomsrecht in dit geval heel ondoorzichtig is. Hij doelt hier ook op de recente aard van dit erfgoed: “In feite zou je kunnen zeggen van mijn horloge die ik kwijt was die heb ik nu teruggevonden in het bos. Dus ik eigen het me toe. Zo zou je kunnen denken. Zo zou je het ook bij deze archeologische ... dat de bewoners, niet de archeologen, maar de bewoners zelf het hebben opgegraven die zijn op zoek gegaan naar hun eigen spullen.”

Je kunt als individu inderdaad een eigendomsclaim op erfgoed leggen als je er een directe relatie mee hebt¹⁵, maar of dit ook geldt voor een erfgoedgemeenschap is niet duidelijk. De vraag wordt dan: heeft Idja haar eigen knikker opgegraven?

Akihary vervolgt: “Maar als je dan zegt dat het erfgoed is van de gemeenschap, die het zelf heeft opgegraven en er is één organisatie in Nederland die het Moluks erfgoed beheert, dan lijkt me dat toch een sterke claim. Maar dan komen er natuurlijk andere claims. Als je het juridisch voor de rechter legt met de verschillende interpretaties van de

¹⁵ Volgens artikel 5.7 van de erfgoedwet kan iemand eigendom van vondsten claimen met behulp van bewijs.

wetgeving dan geeft hij waarschijnlijk iedereen een beetje gelijk. [...] en dat is lastig denk ik.”

Akihary stelt dat als museum ze de vondsten graag ontvangen omdat de taak van het museum is om het Molukse erfgoed vast te leggen, te beheren, te behouden, eventueel te restaureren: “Met dat doel is het museum opgericht met steun van de overheid. Het museum voert in feite het takenpakket uit dat door de overheid is opgedragen. We gaan er als museum niet op staan dat we de vondsten van Wyldemerck krijgen, maar het is wel een logische plek voor Moluks erfgoed. Iedereen die aan het project bijgedragen heeft en belangstellende moet natuurlijk wel toegang hebben tot de collectie en eventuele bruiklenen voor exposities of iets dergelijks. Het museum heeft zelfs ook een conservator metaal die de gevonden objecten kan conserveren.”

Op dit moment gaat het nog niet om wie uiteindelijk de vondsten krijgt, maar voor ons als onderzoekers is het interessant om te weten welke vondsten het museum wil ontvangen: alleen de vondsten uit de opgraving of alle vondsten die in het bos van Wyldemerck zijn gedaan tijdens het project, inclusief vondsten aangedragen door mensen die in de buurt wonen. Akihary is duidelijk: “Gewoon het totale pakket, klaar, duidelijk, simpel. De beschrijvingen zouden dan in samenwerking tussen de professionals en de gemeenschap gedaan kunnen worden. En dan gaan we ook het verhaal vertellen. De content is van belang. Die het museum levert samen met de gemeenschap.” Volgens Akihary kan het provinciaal depot die content niet leveren. Hij vindt dat het dan maar een object blijft: “en nu [bij ons] wordt het levend erfgoed, dynamisch erfgoed.”

Akihary vindt het als mede ondersteuner van het project die een jaar lang actief betrokken is geweest bij het onderzoek, logisch is dat deze verdere stap van het opnemen van de vondsten in de collectie ook genomen wordt. Het valt gewoon binnen de opdracht en de statuten van het museum om voor het Moluks erfgoed te zorgen in al zijn facetten.

Bespreking resultaten

De drie interviews geven geen uitputtend beeld van het veld, maar geven wel inzicht in de verschillende kanten van archeologische samenwerking: de burger, de overheid en een museale instelling. Deze hebben allemaal hun eigen visie op erfgoed, variërend van formeel tot diffuus. Eigenlijk gaat het hier om hoe erfgoed beleefd wordt. Waar de één uitgaat van regels en wetten en van daaruit naar archeologie kijkt, gaat de ander onbevangen met zijn of haar eigen geschiedenis aan de slag. Uit de interviews kunnen we dan ook verschillende aanliegroutes en knelpunten blootleggen.

Uit de interviews met de Molukse gemeenschap blijkt dat men over het algemeen weinig tot geen kennis heeft over de wetgeving omtrent archeologie en archeologische vondsten. De eigen geschiedenis, of dit nu archeologisch is of niet, wordt moreel gezien als hun eigendom, gedeeld met de huidige eigenaar van de grond. De provincie of rijksoverheid wordt hier in de meeste gevallen niet als betrokken instantie beschouwd. Dit staat diametraal op de provincie die zichzelf juridisch als eigenaar ziet van alle archeologische vondsten en die ervan uitgaat dat alle burgers dit moeten weten, omdat zij de wet behoren te kennen.

Bij de Molukse erfgoedgemeenschap gaat het vooral om de verhalen die verteld worden en de vondsten zijn daar een ondersteuning bij, een bewijs dat zij, de Molukkers in Wyldemerck, echt bestaan hebben. Voor de provincie zijn de vondsten in zichzelf van belang vanuit hun wettelijke taak en komt het verhaal later, of helemaal niet. Het Moluks Historisch Museum zit hier tussenin. Zij wil de vondsten beheren om daarmee erfgoed te behouden en het verhaal te vertellen. Zij staan relatief dicht bij de oud bewoners van Wyldemerck, maar zijn zich als professionele erfgoedorganisatie meer bewust van de juridische complexiteit van het begrip 'eigendom' in de context van erfgoed. Wel ziet het museum zichzelf vanuit ethisch standpunt als de juiste instantie om deze vondsten en verhalen te beheren.

Figuur 5 marjolijn fotografeert Molukse graffiti in Kamp Wyldemerck (Jobbe Wijnen 2022)

Conclusies naar aanleiding van de verkenning

De conclusies die wij hier trekken zijn onze persoonlijke inzichten, die wij opdoen als archeologen die gewend zijn te werken aan de randen van het bestel. Ons perspectief is waarschijnlijk meer gericht op het ondersteunen van burgers in het beleven van hun erfgoed.

Onze conclusies ten aanzien van de knelpunten voor Faro in relatie tot archeologie samenwerking zijn:

1. De Erfgoedwet en daaruit voortkomende regelgeving zijn niet afgestemd op vrijwilligers en zijn voor burgers ondoorzichtig.
2. Of je jouw erfgoed kunt deponeren, hangt af van je netwerk en politieke slagkracht.
3. Als je nieuw erfgoed aandraagt, ontzegt de Erfgoedwet je direct de toegang.
4. Het bestel hanteert een beperkende, enkelvoudige definitie van waardevolle kennis.

De regelgeving is niet afgestemd op vrijwilligers en is voor burgers ondoorzichtig

Het grootste knelpunt is wat ons betreft dat het archeologische bestel volgens de Malta wetgeving de burgers beperkt in de mate waarin zij kunnen deelhebben aan archeologie, terwijl het verdrag van Faro juist expliciet stelt dat de burger toegang moet hebben tot het eigen erfgoed zonder noemenswaardige drempels. Hoewel er met goede intentie is geprobeerd via het BEA toch ruimte voor vrijwilligers te maken, is die regelgeving vervolgens niet, of zeer summier uitgewerkt voor zowel opgraving als deponering en waar die regelgeving ontbreekt wordt vervolgens terugverwezen van de regelgeving voor

gecertificeerde opgravingsbedrijven. Deze was daarvoor niet bedoeld en levert bij burgeropgraving onduidelijkheid op en hordes die niet te nemen zijn, of te kostbaar.

Zonder aanpassing van de huidige regelgeving zal er dus alleen zeer beperkte ruimte zijn voor burgers, en alleen als deze zich al verenigd hebben in de AWN of een vergelijkbare organisatie. Alle burgers die op een andere manier archeologie, en meer specifiek een opgraving willen beleven, lopen tegen allerlei zaken op. Waarbij een belangrijk element is dat men pas achteraf kan vaststellen of men iets illegaal heeft gedaan (Zie ook Wijnen 2024).

Of je jouw erfgoed kunt deponeren, hangt af van je netwerk en politieke slagkracht

Er is veel onbekendheid bij de burgers over archeologische regelgeving, maar ook het archeologische veld is niet eenduidig in de uitleg over wat wel en niet mag. Het archeologische veld gaat ervan uit dat er heel veel mogelijk is als je de juiste mensen of wegen kent, maar dat is voor de burger niet evident of zelfs niet wenselijk. De mate waarin je deel kunt nemen aan de beleving van jouw erfgoed, hangt af van het netwerk dat je hebt, omdat bij verschillende stappen in het doorlopen van het archeologisch proces de tussenkomst van een professional niet te vermijden is. Zeker ook bij het deponeren waar - zoals de beleidsmedewerkers van de provincie aangaven - er altijd een waardering nodig is, voor deponering mogelijk is.

Deponering is daarom ook politiek. Als het de burger lukt een gecertificeerd archeoloog bij een bedrijf of gemeente te vinden die jouw erfgoed een hoge waarde geeft, dan kun je deponeren en kan een depot niet weigeren. Maar het is voor die archeologen en bedrijven wel een risico om hun opgravingslicentie of reputatie op het spel te zetten voor archeologische samenwerking met burgers. Gevolgen en kosten zijn niet zo makkelijk te overzien. Bedrijven zullen voorzichtig zijn met het te eenvoudig 'archeologie verklaren' van door burgers aangedragen erfgoed, waarover er nog geen consensus is in sector. Dit zou effect kunnen hebben op hun marktpositie of tot discussie kunnen leiden met bevoegd gezag. En, in het werken met vrijwilligers in het veld, kan ook vanalles 'misgaan' ten aanzien van de KNA-standaard als de begeleiding niet intensief is.

Als je nieuw erfgoed aandraagt, ontzegt de erfgoedwet je direct de toegang

We verwachtten voorafgaand aan deze verkenning dat het proces van deponeren voor vrijwilligers een vrij recht toe recht aan exercitie zou zijn, maar dat blijkt niet het geval. De burger kan niet om de problematiek van waardering heen. In het project Wyldemerck mochten we van de gemeente opgraven in het gebied, omdat er volgens de waarderingsskaarten geen belangrijke vindplaatsen werden verwacht en ons onderzoek zich richtte op de recente geschiedenis. Dat tijdvak is nog niet ondervangen in beleid over wat erfgoed is. Zodra deelnemers echter vonden in opgraving doen, die formeel nog geen erfgoed zijn, maar die zij zelf wel als belangrijk erfgoed op de kaart zetten, sluit de Erfgoedwet met het opgravingsverbod wel direct de toegang tot dit erfgoed uit, gegeven het opgravingsverbod.

Het is daarbij naar een burger niet uit te leggen, waarom er onderscheid wordt gemaakt tussen wat direct uit de opgravingsput komt en wat een meter ernaast aan het oppervlak is gevonden. Voor de deelnemers bestaat dit onderscheid niet omdat zij zich (naar we

aannemen) primair emotioneel, of via beleving, tot het erfgoed verhouden. In formele waardering die emotionele of belevingswaarde maar een heel kleine rol.

De vraag is dus eigenlijk: wanneer wordt iets erkend als archeologisch erfgoed? En deze vraag kan eigenlijk alleen maar achteraf beantwoord worden. En hoe meer archeologische waardering er komt voor nieuw erfgoed, hoe meer de burger buitengesloten wordt van actieve deelname aan het onderzoek naar dit erfgoed.

Het bestel hanteert een beperkende, enkelvoudige definitie van waardevolle kennis

Een knelpunt voor Faro archeologie dat wij hier vaststellen is dat omdat burgeronderzoek niet voldoet aan de KNA-standaard, de kennis en ervaringen die zij verzameld hebben niet binnen het archeologische depot wordt opgenomen, omdat er in het depot dus maar plek voor één specifieke soort kennis, die op één specifieke manier moet worden aangeleverd. Alle kennis verzameld buiten de KNA, of op een andere manier bestaat dan de standaardmanier, wordt als niet-aanvaardbaar gezien, niet passend in het systeem van borging. Als we het verdrag van Faro serieus nemen, kan dit aspect niet onderbelicht blijven.¹⁶

Wensen

Wat bij ons voorop staat is dat mensen op een eenvoudige manier mee zouden moeten kunnen doen aan het beleven en onderzoeken van hun eigen erfgoed inclusief archeologisch erfgoed. De gemeente zou hierbij ons inziens het eerste aanspreekpunt zijn. Zij zou als bevoegd gezag in staat moeten zijn om ruimte aan de burgers te laten, waarbij monumenten toch hun bescherming houden. Archeologische depots zouden meer open kunnen staan voor meerdere routes van aanbidding, waarbij ook niet-KNA-conforme vondsten en documentatie aangeleverd kunnen worden. De pakbon zou geen probleem van de burger moeten zijn, maar van het depot zelf. Wij pleiten dan ook voor een publieksvriendelijk stappenplan voor het deponeren uit dergelijke opgravingen.

Wat ons betreft zou er een herwaardering moeten komen voor verschillende soorten kennis van en omgaan met erfgoed. De opgraving in Wyldemerck heeft laten zien dat het mee laten doen van de erfgoedgemeenschap van grote toegevoegde waarde is. De materiële cultuur hielp hierbij het oproepen van herinneringen en kennis. De archeologie van het recente verleden is hier uitermate geschikt voor, terwijl het waarschijnlijk vaak maar minimale ingrepen in de bodem nodig heeft.¹⁷ Het project van dr. Rachael Kiddey (2017) over de archeologie van daklozen laat zien dat de deelnemende daklozen onduidelijke objecten beter konden duiden door het te verbinden aan bepaald drugsgebruik en dat zij door het meedoen met een archeologisch project meer eigenwaarde genereerden. Het positieve effect van archeologie op het sociale en psychische vlak wordt steeds vaker onderschreven, vooral in situaties waar mensen van hun verleden losgeraakt zijn (Piccini en Schaepe 2014; Schaepe et al. 2017), voor het verwerken van traumatische ervaringen (American Veterans Archaeological Recover en Waterloo Uncovered), of het bouwen aan sociaal kapitaal (Wijnen, 2023)¹⁸.

¹⁶ In de museumsector is meervoudigheid van kennis en archivering al veel verder uitgewerkt.

¹⁷ Dit blijkt ook uit de projecten Care (Universiteit van Amsterdam) en 'Heel Heerlen graaft' (gemeente Landgraaf) waar met kleine putjes heel groot effect werd bereikt.

¹⁸ <https://americanveteransarchaeology.org> en <https://waterloouncovered.com> bekeken op 8-1-2025.

Emotionele en belevingswaarden zijn een belangrijk onderdeel voor het zorgdragen voor een bredere erfgoedgemeenschap waar mensen zich mee verbonden voelen. Zogenaamde wetenschappelijke objectieve criteria moeten tegen het licht gehouden worden in hoe zij daadwerkelijk bijdragen aan de beleving van erfgoed door burgers. Erfgoed gaat namelijk altijd gepaard met emotie en dat is iets moois.

Bibliografie

- Atalay, Sonya, 2020. "Indigenous Science for a World in Crisis" *Public Archaeology* 19 no. 1-4: 37-52.
- Bauer, Alexander A. 2010. "Cultural Property: Internationalism, Ethics, and Law." In *Handbook of Postcolonial Archaeology*, edited by Jane Lydon en Uzma Rizvi, 285-294. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Cruysheer, A., 2002. *Archeologisch Erfgoed en Publiekspresentatie. Onderzoek naar de mogelijkheden van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta*. Masterscriptie. Vrije Universiteit van Amsterdam.
- Ferris, Neal en John R. Welch 2014. "Beyond Archaeological Agendas: In the service of a Sustainable Archaeology." In *Transforming Archaeology: Activist Practices and Prospects*, edited by Sonya Atalay, Lee Rains Clauss, Randal H. McGuire en John R. Welch, 215-237. London: Routledge.
- González-Tennant, Edward, 2014. "The "Color" of Heritage: Decolonizing Collaborative Archaeology in the Caribbean." *Journal of African Diaspora Archaeology & Heritage* 3, no. 1: 26-50.
- Kiddey, Rachael, 2017. *Homeless Heritage Collaborative Social Archaeology as Therapeutic Practice*. Oxford, Oxford University Press.
- Knoop, Riemer, René Goudriaan, Michelle Rijnen, Annelies van der Horst en Arjun Swami-Persaud. 2020. Graven naar verbetering Evaluatie van het nieuwe kwaliteitssysteem archeologie. Utrecht, Strategies in Regulated Markets.
- Lane, Paul 2005. "The Material Culture of Memory." In *The Qualities of Time: Anthropological Approaches*, edited by Wendy James en David Mills, 19-34. London: Routledge.
- Meskeel, Lynn en Peter Pels eds. 2005. *Embedding Ethics*. Oxford: Berg.
- Piccini, A. en David M. Schaepe. 2014. The Messy Business of Archaeology as Participatory Local Knowledge: A Conversation Between the Stó:lō Nation and Knowle West. *Canadian Journal of Archaeology / Journal Canadien d'Archéologie* , Vol.38, No. 2, pp. 466-495
- Reardon, Jenny en Kim TallBear. 2012. "Your DNA Is Our History" Genomics, Anthropology, and the Construction of Whiteness as Property." *Current Anthropology* 53, Supplement 5: 233-245.
- Schaepe, David M., Bill Angelbeck, David Snook, en John R. Welch. 2017. Archaeology as Therapy: Connecting Belongings, Knowledge, Time, Place, and Well-Being. *Current Anthropology* Volume 58, Number 4.
- SIKB, 2018. Beoordelingsrichtlijn Archeologie versie 4.1. Gouda, Stichting Infrastructuur Kwaliteits-borging Bodembeheer.

- Wijnen Jobbe en marjolijn kok. 2023. Wyldemerck: Samen zoeken naar barakken in de bossen. Samenwerkingsverband Moluks Erfgoed.
- Wijnen, Jobbe, 2024. *Deelhebben aan archeologie. Hoe kan een burger zelf archeologie doen? Proeftuin Arboretumlaan 1a. De voorlopig definitieve rapportage.* Wijnen Cultuurhistorisch Onderzoek, Wageningen
- Wijnen, Jobbe. "Pull Tab Archaeology." *Journal of Contemporary Archaeology* 10.2 (2023).
- Wylie, Alison. 2000. "Some Reflections on the Work of the SAA Committee for Ethics in Archaeology." *Canadian Journal of Archaeology* 24, no. 2: 150-156.
- Wylie, Alison. 2008. *Legacies of Collaboration: Transformative Criticism in Archaeology. Patty Jo Watson Distinguished Lecture.* San Francisco.
- Zimmerman, Larry 1998. "When Data Become People: Archaeological Ethics, Reburial, and the Past as Public Heritage." *International Journal of Cultural Property* 7 no.1: 69-86.

Bijlage 1: Mailwisseling Provincie Friesland

Verzonden: vrijdag 12 juli 2024 14:34

Onderwerp: Voortgang en nieuwe vragen Faro

Beste [geanonimiseerd],

Nogmaals dank voor jullie tijd twee weken terug. Wij zijn aan het uitwerken, uiteraard, maar willen graag laten weten dat we nu ook eerst even op vakantie zijn. Het duurt dus nog even.

En we hebben nog een aanvullende vraag/ enkele vragen. Reflecterend op het gesprek merkten we dat wij nog niet helder hebben hoe het provinciaal archeologiebeleid t.a.v. participatie is ingebed in brede de visie op cultureel erfgoed (ik begrijp dat de nieuwe program net in potlood af is, of al vastgesteld voor 2025-2028: https://cuatro.sim-cdn.nl/fryslan/uploads/ontwerp_programma_erfgoed_2025-2028.pdf?cb=lgZk8YOk)

In dit beleidsplan wordt bij archeologie participatie (en dus in wezen Faro) specifiek genoemd (pagina 29). De tekst is vrij summier, dus mijn vraag is: hoe gaan jullie archeologieparticipatie inbedden?

Wij lezen dat als dat er meer participatief onderzoek gaat plaatsvinden. Hoe sturen jullie daar op? Wat gaat er anders zijn dan het vorige beleidsplan?

Verder lees ik dat een actualisatie FAMKE en stakeholderraadpleging gaat plaatsvinden.

Hoe bepaalt de provincie wie stakeholder is en waar kan bijvoorbeeld de Molukse gemeenschap input geven? Kunnen wij daarin faciliteren?

Graag zien we jullie antwoorden tegemoet.

Hartelijke groet

Jobbe, ook namens marjolijn

Antwoord ontvangen: 29-8-2024

Beste Jobbe,

Hartelijk dank voor je mail en je vragen, excuses voor dit verlate antwoord.

Zoals wij in ons gesprek ook al hebben aangegeven streven wij ernaar als het even kan te komen tot publieksparticipatie. In het verleden hebben we dit bereikt door in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen opgravingen van meerdere weken te organiseren waarbij de deelnemende rol van amateurarcheologen een essentieel onderdeel was. Het leverde een win-winsituatie op omdat met name de ervaren amateurs

vrij zelfstandig konden werken en het onderzoek kostenefficiënt hebben gemaakt (doelen haalbaar).

Voorts hebben wij veldkarteringsprojecten medegeorganiseerd waarbij de inzameling van vondsten werd gedaan door amateurarcheologen en andere vrijwilligers. Ook in het depot te Nuis zijn tot ons grote voordeel vrijwilligers werkzaam. Verder hebben we publieksbereik en -participatie bevorderd door het (laten) organiseren van open dagen bij onderzoek vanuit de provincie als ook bij Malta-onderzoek. Dezelfde doelen worden bereikt in de archeologische steunpunten, waar vrijwilligers geïnteresseerd publiek informeren over de archeologie. Ten slotte dragen amateurarcheologen bij aan de doorontwikkeling van onze archeologische kaarten.

Met uitzondering van de archeologische steunpunten is publieksbereik en -participatie voor de provincie geen doel op zich, maar een gewenste bijvangst van andere initiatieven. Wij zijn als provincie wel afhankelijk van onze partners in deze. Vooralsnog staan er geen universitaire opgravingen op het programma. Wel ligt het in de lijn van de verwachtingen om met veldkarteringen door te gaan, en natuurlijk blijven we rekenen op de inzet van vrijwilligers in Nuis. In de praktijk is het moeilijk om publieksparticipatie bij Malta-onderzoek te realiseren, vaak ook vanwege de hoge tijdsdruk. Het organiseren van een opgraving omwille van publieksparticipatie stuit op het probleem van onder meer de hoge kosten van de uitwerking qua tijd en geld.

Je vraagt naar aanleiding van de tekst in het programma Erfgoed hoe de provincie publieksparticipatie gaat inbedden, waarbij je ervan uitgaat dat er meer participatief onderzoek gaat plaatsvinden. Zoals hierboven beschreven gaat het wat betreft opgraven om het koppelen van participatie aan projecten die anderszins tot stand komen. Onze verwachting is dat deze vorm van participatie in intensiteit niet zal toenemen in de komende jaren: het beleid van de afgelopen jaren in dit opzicht wordt voortgezet. Zoals gezegd zijn wij daarbij afhankelijk van andere initiatiefnemers en zullen zelf minder gravend onderzoek (mede) organiseren.

Je vraagt wie bij archeologie de stakeholders zijn. In feite is iedereen die betrokken is bij archeologie voor ons een stakeholder. Iets anders is of wij een stakeholder kunnen bedienen. De tijd die wij tot onze beschikking hebben is beperkt, dus er moet geprioriteerd worden. Dit betekent keuzes maken en soms wachttijden. In ons gesprek had jij het vooral over opgraven door stakeholders die een persoonlijke band voelen met het verleden van een plek. Wij hebben aangegeven dat wij hierin zeker meevoelen, maar ook dat elke opgraving aan minimale eisen moet voldoen, zowel wat het veldwerk betreft als de uitwerking. Binnen de regels is veel mogelijk, maar dat brengt kosten met zich mee. Zie daar de impasse die jullie voelen.

Als het gaat om de ontwikkeling van beleid ten aanzien van een specifiek doel, dan helpt het als dat doel helder is, goed onderbouwd en breed gedragen. Dat betekent dus in feite dat als de Molukse gemeenschap met een goed onderbouwd verhaal komt (historie en archeologie) dat dan zeker bij ons in beeld is. Punt is natuurlijk wel dat dit een onderwerp is dat landelijk speelt en het daarom voor de hand ligt om het allereerst landelijk in te steken. In individuele gevallen lijkt de gemeente ons het aangewezen loket.

Heel concreet: de doorontwikkeling van de archeologische kaarten is voor ons altijd een dialoog, dus als een stakeholder komt met een helder, goed onderbouwd en breed gedragen verhaal dan zullen we daar zeker in meedenken. We verwachten dan in dit geval wel dat jullie dit in de eerste plaats landelijk oppakken. Als het gaat om de bescherming zijn in eerste instantie de individuele gemeenten aan bod. Ook hierbij is de inbedding in een breder verhaal van belang.

We hopen dat we hiermee je vragen hebben beantwoord en dat jullie hiermee verder kunnen.

Met vriendelijke groet,

[Geanonimiseerd]

Beleidsmedewerker archeologie

Afdeling Omgevingszaken

Tweebaksmarkt 52 (besikersadres)

Postbus 20120, 8900 HM

Leeuwarden

(058) 292 5925 /

provincie@fryslan.frl

Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie

Proeftuin 2:

Verkenning naar de ontwikkeling van een instrumentarium voor eigen archeologisch onderzoek door erfgoedvrijwilligers

J. Verspay (CARE) & R. Hemelaar (AWN)

1. Inleiding

Uit een recent onderzoek van de Organisatie Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland (OPEN), getiteld *Erfgoedvrijwilligers in Beeld*, blijkt dat er bijna 109.000 actieve vrijwilligers werkzaam zijn in het erfgoedveld.¹ Een aanzienlijk deel van hen houdt zich bezig met archeologie en archeologisch onderzoek. Dat onderzoek kent vele vormen, waarbij de administratie van vondsten, waarnemingen en bevindingen sterk uiteenloopt. Elke werkgroep en onderzoeker hanteert een eigen werkwijze, met wisselende standaarden, volledigheid en detailniveau. Hoewel er vaak digitaal wordt gewerkt, komen papieren lijsten of losse kaartjes nog regelmatig voor. De wildgroei aan eigen registratievormen staat de uitwisseling van gegevens in de weg. Niet alleen beperkt dit de bruikbaarheid van de informatie, ook belemmert het de mogelijkheden om samen te werken in grotere onderzoeken en syntheses. De inspanningen van deze groep archeologie-beoefenaars blijft hiermee onderbelicht.

Binnen het gemeenschapsarcheologieproject CARE neemt een groeiende groep erfgoedvrijwilligers deel aan uitwerkingen, analyses en verslaglegging. Vanuit de erfgoedverenigingen die binnen CARE samenwerken, kwam de vraag naar een passende administratievorm. Bestaande datasystemen zijn vaak te uitgebreid en complex voor de toepassingen van deze doelgroep. Bovendien zijn ze door licentiebepalingen niet voor iedereen toegankelijk. Daarnaast ontstond de wens om waarnemingen buiten CARE-verband, zoals vondstcollecties en kleinschalige onderzoeken, op een eenduidige manier te registreren in lijn met de normen van het beroepsveld.

De ambitie van de beleidsagenda Faro om brede burgerparticipatie en -initiatieven te stimuleren en faciliteren vormde de aanleiding om de mogelijkheden te verkennen voor het ontwikkelen van een toolbox; een gereedschapskist waarmee erfgoedvrijwilligers zelfstandig archeologisch onderzoek kunnen uitvoeren en administreren. Dit initiatief moet hen voorzien van praktische handvatten om eigen (kleinschalige) onderzoeksinitiatieven te ondernemen. Onderdeel van deze gereedschapskist is een toegankelijke digitale infrastructuur, waarmee amateur-archeologen en erfgoedvrijwilligers hun onderzoeken en vondstdeterminaties kunnen vastleggen. Denk hierbij aan een velddatabase, determinatieformulieren, zelf te printen vondstlabels en sjablonen voor plannen van aanpak en onderzoeksverslagen. In het kader van het Faro-project *Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie* hebben CARE en AWN enkele mogelijkheden voor deze toolbox verkend. De nadruk daarbij lag op een databeheersysteem of velddatabase.

¹ Broers, Koomen & Vinken 2003

2. Uitgangspunten

Het vertrekpunt van deze verkenning is dat de beginselen van de verdragen van Malta en Faro beide valide zijn en elkaar moeten aanvullen. Dat vergt dat ambities rond de bescherming van kwetsbaar erfgoed en die rond brede deelname aan dit erfgoed met elkaar in overeenstemming moeten worden gebracht. Daarin zit een uitdaging, want ons bodemarchief is waardevol, kwetsbaar en onvervangbaar. Vanuit de wens dit te beschermen kiezen we ervoor in onze wet- en regelgeving het schenden ervan slechts mondjesmaat toe te staan onder specifieke voorwaarde door hiertoe gecertificeerde instellingen, creëer je een exclusieve omgeving. Dit is in beginsel niet onterecht, want we willen dat wat van waarde is, behouden blijft voor zoveel mogelijk mensen, zowel nu als in de toekomst, zelfs als het onvermijdelijk beschadigd raakt. Tegelijkertijd willen we ruimte bieden aan een brede groep belangstellenden om deel te hebben aan ons archeologisch erfgoed en hier eigen initiatieven in te ondernemen. Vasthoudend aan de uitgangspunten van Malta betekent dit dat die initiatieven wel het karakter van volwaardig onderzoek moeten hebben, volgens de (basis)normen die hiervoor zijn opgesteld en dat de uitkomsten, vastgelegd in een verslag, beschikbaar gemaakt worden voor anderen. Als we deze eisen stellen, hebben we -vanuit Faro- ook de taak om mensen de kennis en vaardigheden aan te reiken om dit te kunnen doen evenals een basale infrastructuur. Training en toolbox, zagezegd.

Vanuit CARE is de afgelopen tijd met succes geëxperimenteerd met community-based fieldschools, een praktijkgerichte leeromgeving voor studenten, amateur-archeologen, detectorhobbyisten en andere erfgoedliefhebbers waarin deelnemers samen op onderzoek gaan naar een lokaal vraagstuk of thema. De instructies en begeleiding wordt verzorgd door beroepsarcheologen en amateurs. Behalve een inspirerende leeromgeving bieden deze veldcursussen ook een plaats voor ontmoeting van beide velden en kruisbestuiving. Het format is succesvol, maar voor de dataregistratie zijn we afhankelijk van het systeem van de UvA. Deze leent zich onvoldoende voor gebruik door de deelnemers en is niet beschikbaar voor onderzoeken buiten CARE. Voor een toegankelijke vorm van archeologisch databeheer is een toegesneden oplossing nodig.

Afb. 1 & 2 Bij de CARE-projecten worden deelnemers aangemoedigd en begeleid zelf hun waarnemingen te documenteren.

3. Werkwijze

In deze proeftuin wordt hierin de eerste stap gezet door te verkennen welke bestaande eigen systemen er zijn bij de verschillende vrijwilligers, erfgoedverenigingen en burgerinitiatieven, waar behoefte aan is en wat daarvoor nodig is. Hiervoor zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van heemkundekringen en archeologische werkgroepen. Uit praktische overwegingen is gekozen deze in eerste instantie te beperken tot erfgoedverenigingen die samenwerken binnen het CARE-initiatief.² Dit zijn:

- AWN afd. 23 Archeologische Vereniging Kempen en Peelland
- AWN afd. 24 Midden-Brabant
- AWN Werkgroep Steentijd
- Heemkunde Boxtel
- Heemkundekring Den Hogert
- Heemkundekring De Kleine Meijerij
- Heemkundekring Dye van Best
- Heemkundekring Kèk Liempt
- Heemkundekring Schijndel
- Heemkundekring Tilburg
- Heemkundekring Vehchele

De gesprekken leverden randvoorwaarden op waaraan een digitale infrastructuur vanuit gebruikersperspectief moet voldoen. Tegelijkertijd werd de wens uitgesproken om zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande initiatieven en systemen. Daarom is gesproken met:

- ArcheoHotspot Boxtel

ArcheoHotspots is een landelijk netwerk van plekken waar belangstellenden onder deskundige begeleiding actief kunnen deelnemen aan archeologisch onderzoek, waaronder de uitwerking van oude opgravingen. Als zusterprogramma van PAN biedt het een laagdrempelige plek waar erfgoedvrijwilligers praktijkervaring kunnen opdoen.

- Portable Antiquities of the Netherlands (PAN)

PAN documenteert Nederlandse bodemvondsten in privébezit, zoals metaaldetectievondsten, via een openbaar online meldsysteem. In samenwerking met universiteiten, musea en vrijwilligersorganisaties zijn meer dan 100.000 vondsten en collecties geregistreerd, gedetermineerd en gevalideerd. PAN is een voorbeeld van een toegankelijk digitaal platform dat vondstgegevens van vrijwilligers ontsluit.

- Het provinciaal depot voor Bodemvondsten Noord-Brabant

Het provinciaal depot bewaart archeologische vondsten en documentatie van opgravingen binnen de provincie. Volgens de Erfgoedwet is de provincie eigenaar van de vondsten die bij opgravingen worden gedaan. Het depot zorgt voor een verantwoorde opslag en beheert de collecties met oog op duurzaam behoud en publieke toegankelijkheid. Om de overdracht en

² Aanvankelijk was het de bedoeling deze inventarisatie uit te zetten onder verenigingen door heel het land. Dit bleek binnen de bestaande mogelijkheden niet haalbaar.

archivering te waarborgen, moeten de registratie van vondsten en opgravingsdata uit publieksonderzoeken aansluiten op het systeem van het depot.

- De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

De RCE is de uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap op het gebied van archeologie, monumenten, roerend erfgoed en cultuurlandschap. Zij geeft invulling aan de uitvoeringsagenda Faro en beheert de landelijke databank Archis (Archeologisch Informatiesysteem) waarin gegevens over archeologische vindplaatsen en onderzoeken worden bijgehouden.

De uitkomsten van deze overleggen zijn gebruikt om te komen tot aanbevelingen die een toegankelijke en duurzame -digitale- infrastructuur voor vrijwilligers mogelijk maken.

4. Resultaten

4.1 Verkennende gesprekken erfgoedverenigingen

Binnen de ondervraagde erfgoedverenigingen was geen eenduidige documentatievorm. Dat had onder meer te maken met de (veld)activiteiten waar deze zich mee bezig houden: het uitwerken van oud onderzoek dat al een eigen projectdocumentatie heeft, metaaldetectie- en oppervlaktekarteringen en de bestudering van vondstcomplexen en collecties. Wanneer gravend onderzoek wordt verricht, is dit doorgaans binnen een regulier AMZ-onderzoek waarin de vrijwilligers meehelpen. De documentatie wordt dan verricht door een beroepsarcheoloog binnen het documentatiesysteem van het betreffende onderzoeksbedrijf. De tijd dat zelf gravend onderzoek werd verricht is al wat langer gelegen. De registratie van sporen en vondsten gebeurde toen nog overwegend analoog en meestal ook door een archeoloog van een gemeentelijke dienst of universiteit binnen hun methodiek.

Niettemin is er wel een behoefte om zelf weer (kleinschalig) gravend onderzoek te verrichten, mede ingegeven door de onderzoeken die binnen CARE verricht zijn en hebben laten zien dat met gerichte, kleinschalige waarnemingen waardevolle inzichten kunnen worden opgedaan voor lokale vraagstukken in een vorm die behapbaar is voor de een archeologische werkgroep. Dit betreft dan booronderzoeken, proefputjes of een kleine proefsleuf. Maar ook voor het vastleggen van een waarneming wanneer de gelegenheid zich voordoet bij een andere bodemingreep zoals een kabelsleuf, een plantgat, slootkant of wegcunet of kleine bouwput waarvoor geen archeologisch onderzoek vereist is, is een eigen registratiesysteem gewenst. Vanuit de AWN wordt de mogelijkheid onderzocht om weer eigen graafkampen te organiseren, archeologische veldcursussen waarin leden de basisvaardigheden van archeologisch veldonderzoek kunnen opdoen.

Ook voor de huidige activiteiten van de verenigingen is behoefte aan een uniforme registratievorm waarin vondsten systematisch beschreven kunnen worden volgens de geldende standaarden zodat de inspanningen resulteren in bruikbare datasets die onderling vergelijkbaar zijn en aansluiten op de datasets van anderen.

De werkgroep Steentijd van de AWN heeft een eigen database ontwikkelt op een OpenAccess-platform. Deze is nog alleen voor de determinatie van (vuur)stenen artefacten en er is nog geen harmonisatie met Archis of de depots.. Desondanks streeft de werkgroep ernaar een eigen datasysteem te ontwikkelen voor gebruik binnen de vereniging en tegelijkertijd een standaard voor gegevensregistratie te realiseren voor de verschillende afdelingen.

4.2 Een datasysteem voor amateur-archeologen. Hoe ziet dat eruit?

De vraag naar een geschikt datasysteem leidde tot uiteenlopende antwoorden over vorm, software, platform en user-interface. Voordat technische oplossingen aan bod komen, is het evenwel van belang stil te staan bij het doel van het systeem en de gewenste eigenschappen waarover deze moet beschikken. Uit de gesprekken komen de volgende eisen en wensen naar voren:

Het doel is te beschikken over een databeheersysteem waarmee amateur-archeologen en erfgoedvrijwilligers zelfstandig en gestandaardiseerd hun bevindingen uit veldonderzoeken of collectie-inventarisaties kunnen vastleggen. Het systeem moet aansluiten op bestaande systemen, zoals Archis en de provinciale depots. Aldus moet het beschikken over de volgende eigenschappen:

- Volwaardige (basis)documentatie voor gangbaar (veld)onderzoek op landbodems
 - Gebruik van standaardvelden conform KNA Bouwstenen
 - Gestandaardiseerde gegevensinvoer volgens ABR-terminologie
 - Determinatietabellen volgens gangbare thesauri (bv PAN)
- Toegankelijk en gebruiksvriendelijk voor de doelgroep
 - OpenAccess: vrij beschikbaar voor iedereen
 - Intuïtieve interface met eenvoudige invoerschermen en contextafhankelijke formulieren
 - Duidelijke gebruikershandleiding
- Koppeling met bestaande verzamelsystemen
 - Compatibel met Archis: directe export in pakbon-format (SIKB0102-standaard)
 - Aansluiting op databeheersystemen van de verschillende depots
- Centraal beheer en distributie
 - Regelmatig onderhoud en actualisatie zodat het functioneren en de compatibiliteit met bestaande systemen duurzaam gebord is
 - Beschikbaar op een centrale plaats
- Functionaliteit voor samenwerking en kennisdeling
 - Eenvoudige export-functie
 - Ondersteuning van verschillende gebruikersrollen (bv vrijwilligers, projectleiders en beheerders)

Het doel is niet om een nieuw verzamelsysteem naast Archis of PAN te bouwen, maar een laagdrempelige velddatabase die compatibel is met bestaande platforms. Denk hierbij aan een tool zoals Odile (RAAP) of Archeolink, maar speciaal gericht op kleinschalige onderzoeken door amateur-archeologen, waarmee zij opgravingsgegevens eenvoudig kunnen registreren, beheren en uitwisselen.

4.3 PAN-klare oplossingen?

Het Portable Antiquities of the Netherlands programma van Stichting ArcheoHotspots biedt een bestaand platform voor het registreren van archeologische vondsten via een online database en gratis beschikbare mobiele applicatie voor gebruik in het veld. Een team van deskundigen ondersteunt bij de determinatie en validatie van vondsten. De gegevens zijn onder voorwaarden beschikbaar voor onderzoekers en de melder kan overzicht houden van zijn of haar vondsten.

Om de mogelijkheden van PAN als platform voor particulier en verenigingsonderzoek te verkennen, is gesproken met programmadirecteur Mirjam Kars. De uitkomst daarvan was dat hoewel PAN de komende tijd zijn scope zal verbreden, dit platform primair een systeem blijft voor het registreren van 'losse' vondsten. Met enige creativiteit zijn de vondsten van een veldkartering er wel in vast te

leggen, maar voor de registratie van de gegevens van een booronderzoek, proefputten of begeleidingen blijft het systeem te beperkt. Hiervoor is een velddatabase nodig en dat is niet wat PAN beoogt te zijn of te worden.

Toch deed zich een gelegenheid tot samenwerking voor. De komende tijd beoogt PAN het spectrum aan te registreren vondsten uit te breiden met andere materiaalgroepen dan alleen metaal. Naar aanleiding van het overleg zal de werkgroep steentijd van de AWN PAN gaan ondersteunen met de registratie, determinatie en validatie van vuursteenvondsten. De werkgroep Steentijd heeft een thesaurus voor deze materiaalgroep beschikbaar gesteld op basis van een geharmoniseerde typologische classificatie en de vereniging heeft het voortouw genomen voor de aanleg van een referentiecollectie met foto's en tekeningen. De werkzaamheden zijn inmiddels in uitvoering.

Hoewel PAN zelf geen complete velddatabase is, zijn de tabelstructuur en referentielijsten beschikbaar gesteld en kunnen gebruikt worden om determinatielijsten of formulieren mee vorm te geven, in lijn met de PAN-systematiek.

4.4 Faciliteren vanuit de RCE?

Omdat het stimuleren en faciliteren van burgerparticipatie en -initiatieven een ambitie is vanuit de beleidsagenda Faro, ligt het voor de hand om het beschikbaar stellen van een basale data-infrastructuur hiervoor te zien als een taak van de RCE. Dat biedt ook de snelste oplossing voor de standaardisering en uniformiteit in dataregistratie door erfgoedvrijwilligers. Daarnaast geldt dat wanneer we deze burgerinitiatieven ook als volwaardig onderzoek beschouwen dat datasets moet opleveren die ook voor anderen beschikbaar zijn. Een aansluiting op de landelijke systemen Archis en DANS is daarbij essentieel.

Om te zien of de RCE deze visie deelt is gesproken met Bjørn Smit, afdelingshoofd archeologie en Jan-Willem de Kort. Het voorstel werd met belangstelling ontvangen en kon op sympathie rekenen. De noodzaak voor een eigen datasysteem wordt groter nu zich verschillende nieuwe initiatieven aandienen voor archeologische veldscholen voor studenten en erfgoedvrijwilligers. Zeker nu deze niet alleen meer door de RCE zelf worden georganiseerd. Het harmoniseren van de documentatie van opgravingsdata tussen deze veldscholen maakt het makkelijker voor mensen om aan te haken bij verschillende projecten, de eigen ervaring in te zetten om nieuwe deelnemers wegwijs te maken en om de opgedane kennis in de praktijk te brengen bij eigen onderzoeken of AMZ-opgravingen.

De RCE heeft zijn huidige database beschikbaar gesteld, maar deze is niet specifiek afgestemd op gebruik door burgerwetenschappers en er is geen handleiding beschikbaar. De database is ontworpen voor een professionele organisatie van veldonderzoek en vereist daarom instructie voor effectief gebruik. Hoewel het systeem alle soorten veldwerk kan vastleggen volgens de actuele KNA-richtlijnen en een relatief intuïtieve opzet heeft in MS Access, vraagt het werken ermee nog steeds om aanzienlijke voorkennis. Er ontbreken bovendien specialistische modules, omdat de opzet van determinatietabellen sterk varieert tussen materiaalgroepen en de voorkeuren van afzonderlijke specialisten. Een complicerende factor is dat de RCE zelf overstapt op ArcheoLink, omdat MS Access op termijn komt te vervallen. Hierdoor is onzeker hoe lang de huidige database nog ondersteund blijft.

Op de principiële vraag of het bieden van een basale infrastructuur tot het takenpakket van de RCE behoort, kon nog geen antwoord worden gegeven. Dit komt mede doordat binnen de organisatie geen consensus bestaat over de integratie van Faro in de Nederlandse erfgoedpraktijk. Specifiek leeft discussie over in welke mate ruimte geboden moet worden voor gravend onderzoek door amateur-

archeologen, in hoeverre dat buiten de AMZ-opgravingen kan en onder welke voorwaarden dit zou kunnen plaatsvinden. Deze kwestie raakt aan bredere thema's, zoals de bescherming van het bodemarchief en de kwaliteitsborging van onderzoek. Ook wordt gekeken welke ruimte en restricties de huidige erfgoedwet biedt. Verdere beraadslaging is noodzakelijk om hierin een duidelijke positie te bepalen. Op dit momenten heeft de RCE geen capaciteit om te voorzien in een toegesneden datasysteem voor erfgoedvrijwilligers en zorg te dragen voor het duurzaam beheer hiervan. Dit moet uit een nieuwe taakstelling komen.

Afb. 3 Documentatie bij archeologisch veldwerk gebeurt in toenemende mate digitaal. Om aansluiting te houden of herstellen met AMZ-projecten is scholing voor vrijwilligers nodig en een toegankelijk datasysteem (foto: Montpelier)

4.5 Veldscholen als vliegwiel

De harmonisatie van de documentatie zelf hoeft echter niet te wachten op faciliteiten vanuit de Rijksdienst. In 2025 zal op ten minste vier locaties verspreid door het land een archeologische veldschool georganiseerd worden waaraan (ook) erfgoedvrijwilligers kunnen deelnemen:

- **Veldschool Scheepsarcheologie Flevoland (14 juli-8 augustus)**
Samenwerking van RCE, Museum Batavialand, de Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water van de AWN (LWAOW)
- **Veldschool CARE Skylge – Terschelling (23 juni – 11 juli)**
Samenwerking van UvA, VU en lokale bewoners
- **Veldschool CARE Brabant – Kasteren (7 -18 juli)**
Samenwerking van Erfgoed Brabant, UvA, AWN en lokale erfgoedverenigingen
- **Veldschool AWN – Wijk bij Duurstede (datum volgt)**
Samenwerking van AWN en RCE
(deze veldschool vervangt de geplande zomercursus in Austerlitz)

Op 2 februari zijn vertegenwoordigers van de laatste drie bij elkaar om de mogelijkheden voor samenwerking te bespreken. Dit was een oriënterend gesprek. De meerwaarde voor afstemming werd gedeeld en de intentie is om hierin samen op te trekken.

4.6 Beschikbare bouwstenen

Hoewel we nog niet kunnen beschikken over een toegesneden archeologische database voor erfgoedvrijwilligers compatibel met Archis en de datasystemen van de provinciale depot, heeft de verkenning wel een aantal bouwstenen opgeleverd waarmee de eerste stappen tot een geharmoniseerde werkwijze gezet kunnen worden. In ieder geval op voor wat betreft vondst-determinatie en collectie-beheer. Deze kunnen een eerste aanzet bieden voor een gereedschapskist.

Hoewel er nog geen toegesneden archeologische database voor erfgoedvrijwilligers beschikbaar is die compatibel is met Archis en de provinciale depotsystemen, heeft de verkenning wel al een aantal waardevolle bouwstenen opgeleverd. Deze vormen een basis voor een geharmoniseerde werkwijze, met name voor vondstdeterminatie en collectiebeheer. Ze kunnen dienen als eerste aanzet voor een 'gereedschapskist' voor erfgoedvrijwilligers.

- Velddatabase RCE
- Boormodule AWN afd. 17
- Determinatieformulieren voor:
 - Aardewerk
 - Glas
 - Metaal
 - Leer
 - Vuursteen
- Thesauri PAN met typologieën en referentieafbeeldingen
- Sjabloon voor vondstlabels
- Voorbeeld Plan van Aanpak
- Voorbeeldrapporten
 - Booronderzoek
 - Metaaldetectie en/of oppervlaktekartering
 - Proefputtenonderzoek
- Deponeringsformulier Depot Noord-Brabant

Deze documenten vormen nog geen integraal geheel en er zijn op dit moment geen handleidingen of video-instructies beschikbaar. De stukken zijn vrij te gebruiken voor alle erfgoedvrijwilligers, zowel verenigd in een archeologische werkgroep als ongebonden burgerwetenschappers.

Met het oog op actualisatie en onderhoud gaat de voorkeur uit naar een centrale plek voor beheer en verspreiding. Zolang de RCE hier niet in kan voorzien is het mogelijk deze formulieren en voorbeelddocumenten beschikbaar te stellen via de website van de AWN, CARE of de ArcheoHotspots. Ook regionale erfgoedhuizen of gemeentelijke diensten zouden hier een rol in kunnen spelen. Wel schuilt er een risico op versnippering als verschillende versies op meerdere plekken circuleren zonder duidelijk versiebeheer.

De gereedschapskist beoogt geen dwingende standaard te zijn, maar biedt praktische voorbeelden om harmonisatie en uitwisseling te bevorderen, met oog op gebruiksvriendelijkheid en toegankelijkheid.

Een datastructuur staat niet op zichzelf, maar hangt nauw samen met de organisatie van een onderzoek; een werkstroom van dataverzameling, analyse en verslaglegging. Naast de administratieve hulpmiddelen is ook instructie nodig in het gebruik ervan. Dit werkt het beste aan de hand van echte casuïstiek. Vanuit het principe leren-door-te-doen is de documentatie van eigen waarnemingen expliciet onderdeel van de onderzoeksactiviteiten van CARE en de AWN.

Afb. 4 Met de formulieren en verslagen die nu beschikbaar zijn kunnen de erfgoedvrijwilligers zelf al aan de slag. Een beginpunt, maar verdere toespitsing, instructie en begeleiding is nodig om brede participatie mogelijk te maken.

5. Conclusies en aanbevelingen

De verkenning bracht een grote variatie in registratievormen van archeologische gegevens aan het licht onder erfgoedverenigingen en amateur-archeologen. Dit bemoeilijkt de uitwisseling van gegevens en onderlinge samenwerking. Erfgoedvrijwilligers onderkennen daarom de wenselijkheid van een uniforme velddatabase die aansluit op Archis en depotstandaarden. De huidige datasystemen zijn ongeschikt voor vrijwilligers vanwege de complexiteit en/of kosten. PAN biedt weliswaar een beproefd alternatief met deskundige ondersteuning, maar beperkt zich tot de registratie van losse vondsten en heeft geen mogelijkheden voor de registratie van andere onderzoeksgegevens. Vanuit de beleidsambitie van de RCE om burgerparticipatie en -initiatieven te stimuleren en faciliteren, en gezien de praktische noodzaak om een digitale infrastructuur actueel te houden en duurzaam compatibel met Archis, ligt de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling en het beheer hiervan logischerwijs bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De snelle groei van participatieve veldscholen verspreid door het land onderstreept de urgentie van een gestandaardiseerde en toegankelijke velddatabase. Een uniforme database vergemakkelijkt deelname aan verschillende programma's en stelt deelnemers in staat voort te bouwen op eerder opgedane ervaring. Daarnaast bevordert het de overdracht van kennis aan nieuwe deelnemers en zorgt het voor een betere aansluiting op AMZ-onderzoeken.

Verschillende bouwstenen zijn al beschikbaar, zoals formulieren en thesauri, maar deze vormen nog geen samenhangend geheel en missen duidelijke handleidingen. Niettemin bieden deze het startpunt voor verder ontwikkeling van een gereedschapskist waarmee amateur-archeologen en erfgoedvrijwilligers op een toegankelijke manier zelf hun onderzoeken en vondstdeterminaties kunnen administreren. Ervaring opdoen hiermee werkt het beste aan de hand van concrete casuïstiek

5.1 Aanbevelingen:

1. **Ontwikkel een toegankelijke velddatabase:** Speciaal afgestemd op erfgoedvrijwilligers, met aansluiting op Archis en depotstandaarden en stel deze beschikbaar op basis van OpenAcces.
2. **Bouw voort op bestaande initiatieven:** Gebruik de RCE-database als basis, maar vereenvoudig de interface en voeg handleidingen toe.
3. **Bevorder samenwerking:** Gebruik veldscholen als testomgeving voor de database en om feedback van vrijwilligers te verzamelen.
4. **Centraliseer beheer:** Zorg voor een platform waar formulieren, sjablonen en handleidingen centraal worden onderhouden en beschikbaar gesteld.
5. **Betrek de RCE:** Moedig de RCE aan om een actieve rol te spelen in de ondersteuning van een landelijke infrastructuur voor burgerwetenschappers, in lijn met de Faro-ambities.
6. **Stimuleer standaardisatie:** Bevorder samenwerking tussen AWN, PAN en regionale erfgoedhuizen om gezamenlijke thesauri en referentielijsten te ontwikkelen.

Deze conclusies en aanbevelingen bieden een duidelijke koers om een duurzame, toegankelijke en breed gedragen digitale infrastructuur voor erfgoedvrijwilligers te realiseren.

6. Literatuur

Broers, B., B. Koomen & H. Vinken, 2023: *Erfgoedvrijwilligers in beeld Een onderzoek naar de vrijwilligers van erfgoedinitiatieven in Nederland*, Tilburg.

Afb. 5 Met wat instructie en begeleiding kunnen erfgoedvrijwilligers hun eigen waarnemingen en vondsten documenteren.

Stichting Ondergronds Domplein – Rapportage Proeftuin Paleis Lofen

DEFINITIEF

29 januari 2025

Inhoud

1. Aanleiding	p. 2
2. Doelstelling	p. 3
3. Activiteitenoverzicht & Projectteam	p. 4
4. Uitgevoerde werkzaamheden	p. 5
5. Inzichten	p. 7
6. Evaluatie	p. 10
7. Vervolg	p. 13

Bijlagen

- Realisatiebegroting	p. 14
- Resultaten enquête onder deelnemers	p. 14

1. Aanleiding

Stichting Ondergronds Domplein (DOMunder & Paleis Lofen) wil het erfgoed van 2000 jaar Domplein toegankelijk en beleefbaar maken voor en mét iedereen. Hierbij gaat het actief op zoek naar de mogelijkheden tot verbinding van de Europese Verdragen van Malta en Faro: het combineren van de bescherming van erfgoed in situ en erfgoedparticipatie. De Proeftuin Paleis Lofen is een project dat aansluit bij dit streven.

Voor de opening van de historische attractie Paleis Lofen heeft een kleine archeologische opgraving plaatsgevonden: VIS03, uitgevoerd door de afdeling Erfgoed van de Gemeente Utrecht in opdracht van stichting Ondergronds Domplein. De opgraving vond plaats binnen het perceel van Paleis Lofen en bevatte een plangebied van 20m², waarvan 2m² en 25 cm diep is opgegraven, dat daarmee representatief is voor het geheel. De vragen uit het PvE zijn met deze geselecteerde m² beantwoord en de rapportage is bijna afgerond. De overige m² van de opgraving zijn ook afgegraven en opgeslagen in het perceel Paleis Lofen en is 'gedeselecteerd'.

De Ondergronds Domplein-community wil, naast het dagelijks openstellen van 2000 jaar Utrechts erfgoed via DOMunder en Paleis Lofen, ook onderzoeken hoe via erfgoedparticipatie de archeologie van 2000 jaar Domplein verder toegankelijk gemaakt kan worden. Hiervoor is de stichting aangesloten bij het landelijke project 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie' met onder anderen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de AWN en gefinancierd vanuit de uitvoeringsagenda Faro.

De doelstelling van het project is: 'hoe wet- en regelgeving in de praktijk uitwerken op de mogelijkheden voor vrijwilligers in de archeologie, gemeenschappen en burgerinitiatieven om deel uit te maken van de archeologische erfgoedzorg: wat kan er in theorie en wat in de praktijk? En is dat voldoende of kunnen randvoorwaarden en/of regelgeving worden aangepast, zonder daarbij afbreuk te doen aan de doelstellingen van de Erfgoedwet zoals behoud in situ en een zorgvuldige omgang met de informatiewaarde van vindplaatsen?' Kortom, hoe kan de verbinding gemaakt worden tussen de Europese Verdragen Malta en Faro? Om dit onderzoeken wordt, naast de theorie, ook de praktijk onderzocht via proeftuinen. Eén van de vier proeftuinen is Paleis Lofen.

2. Doelstelling Proeftuin Paleis Lofen

Tijdens de ontwikkeling en onderzoek naar Paleis Lofen in 2021 en 2022 bleek dat er in 1936 door archeoloog A.E. van Giffen opgravingen zijn uitgevoerd in het huidige perceel. Het onderzoek toen was gefocust om te zoeken naar de resten van het Romeinse fort Traiectum, dat ook op deze plek lag. Los van enkele vlaktekeningen in schets en onuitgewerkte notities, zijn er geen rapportages van deze opgravingen.

De Ondergronds Domplein-community vraagt zich af: welke informatie ligt er in de opgravingen nog verborgen over het keizerlijk Paleis? Kan het onderzoek geherinterpreteerd worden? En het liefst – net als bij DOMunder – binnen de contouren van de oorspronkelijke opgraving, een

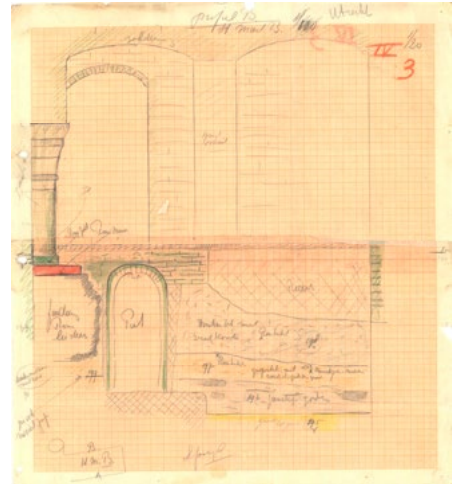
heropgraving doen en deze permanent zichtbaar maken? En kan/mag de community dit zelf doen en het liefst met allerlei soort geïnteresseerde deelnemers (AWN, vrijwilligers, publiek), wetende dat deze heropgraving valt binnen de contouren van archeologische rijksmonument Domplein (monumentnummer 531049), sinds 2021 ook nog eens UNESCO Werelderfgoed als onderdeel van de limes én het rijksmonument Paleis Lofen (meerdere monumentnummers, waaronder 18376)?

Oftewel, welke verbinding tussen Malta en Faro is er mogelijk? En welke (wettelijke) begeleiding en/of bevoegd gezag is daarbij nodig? Tot slot, hoe om te gaan met de eventuele gedane vondsten? Waar dienen deze gedeponeerd en beschreven te worden en wie wordt eigenaar van de collectie? De opgravingen op het Domplein van de stichting zijn namelijk tot nu uitgevoerd door de afdeling Erfgoed van de Gemeente Utrecht en gedane vondsten vormen daarmee onderdeel van de collectie van de Gemeente Utrecht. De stichting zelf is geen collectiebeherende instelling.

De Proeftuin Paleis Lofen wil antwoorden vinden op deze vragen/knelpunten en een format/protocol opstellen over hoe participatief verder te zoeken in het Domplein en Paleis Lofen. Om de antwoorden te vinden en te komen tot een gedegen format/protocol wordt in deze proeftuin gestart met het uitwerken van de reeds gedane kleine opgraving uit 2022 door middel van het zeven van de resterende, gedeselecteerde grond van VIS03. Gedurende de officiële opgraving in 2022 is ook al kleinschalig geëxperimenteerd met participatie door de community in het zeven. De resultaten en reacties waren toen zeer positief.

Om te komen tot antwoorden is een participatieve ‘opgravings/zeefcampagne’ nodig. De ervaringen uit de campagne zijn fundamenteel voor het format/protocol. Welke methoden en technieken zijn inzetbaar? Of zijn er nieuwe methoden en technieken nodig? Welke formele en praktische bezwaren zijn er? En naast de informatiewaarde, welke belevingswaarde kunnen eventuele vondsten opleveren en hoe kun je deze vervolgens inzetten? En tot slot, hoe enable je dat ook daadwerkelijk iedereen die wil hieraan kan meedoen en deelnemen?

De Ondergronds Domplein-community heeft samen met de afdeling Erfgoed in het laatste kwartaal van 2024 de Proeftuin Paleis Lofen uitgevoerd. De afdeling Erfgoed heeft bijdragen aan dit project in het kader van haar taken en ambitie op het gebied van publieksprogrammering. Zij stelde daarvoor de kennis, expertise én faciliteiten voor de Proeftuin beschikbaar.

Figuur 1 Profieltekening opgraving Paleis Lofen 1936

3. Activiteitenoverzicht & Projectteam

De Proeftuin Paleis Lofen is een samenwerking tussen stichting Ondergronds Domplein en afdeling Erfgoed van de Gemeente Utrecht. Na de voorbereidende werkzaamheden, hebben er verschillende activiteiten plaatsgevonden:

Datum	Activiteit
4 september	Bijeenkomst projectteam stichting en Erfgoed voor bepalen randvoorwaarden uitvoering project
18 september	Bijeenkomst projectteam voor maken afspraken en planning
17 oktober	Bemonstering grond voor bepalen verontreiniging
4 november	Ontvangst kwaliteitsbepaling grond
19 november	Kick-off bijeenkomst projectteam, inclusief 20 vrijwilligers voor het zeven, wassen en splitsen
26, 27 november, 3, 4, 10, 11, 17 en 18 december	Campagnedagen met zeven, wassen en splitsen met 4 tot 8 vrijwilligers per campagnedag actief en 1 of 2 coördinatoren, ondersteund door archeologen van de afdeling Erfgoed
8 januari	Evaluatiebijeenkomst projectteam

Figuur 2 Impressie kick-off bijeenkomst

Na afronding rapportage zijn er nog 2 bijeenkomsten gepland:

Datum	Activiteit
10 februari	Afronding zeven, wassen en splitsen door het projectteam
18 februari	Live determinatie sessie met experts

Projectteam Proeftuin

Naam	Organisatie	Rol
Herre Wynia	Afdeling Erfgoed	Beleidsarcheoloog
Nils Kerkhoven	Afdeling Erfgoed	Uitvoerend archeoloog
Rianne Pruis	Afdeling Erfgoed	Publieksbereik
Ondergronds Domplein-community	St. Ondergronds Domplein	Uitvoering werkzaamheden
Xandra Spronk	St. Ondergronds Domplein	Coördinator werkzaamheden
Willem Jan Raymakers	St. Ondergronds Domplein	Coördinator werkzaamheden
Dick Zweijtzer	St. Ondergronds Domplein	Coördinator werkzaamheden
Ilse van Amerongen	St. Ondergronds Domplein	Marketeer
Theo van Wijk	St. Ondergronds Domplein	Adviseur
Tijn Pieren	St. Ondergronds Domplein	Projectleider

4. Uitgevoerde werkzaamheden Proeftuin

De voor de Proeftuin te onderzoeken grond van VIS03 lag opgeslagen in bigbags in het perceel van Paleis Lofen op Vismarkt 17A in Utrecht. De werkzaamheden – het zeven, wassen en splitsen – vond plaats bij de afdeling Erfgoed, gevestigd op de Plompstorengracht 17 in Utrecht. Al het materiaal, inclusief de koffie, werden beschikbaar en verzorgd door de afdeling Erfgoed.

Aangezien beide locaties in de binnenstad van Utrecht zijn gelegen én aan een gracht met werfkelders (aslastbeperkingen), was uiteindelijk de enige mogelijke vorm van vervoer van de grond via emmers in een bolderkar.

Figuur 3 Vervoer grond met bolderkar tijdens filmopname door RTV Utrecht

 STICHTING
**ONDERGRONDS
DOMPLEIN**

Dagrapport Proeftuin Paleis Lofen

Datum:	Coördinator:
Projectcode: VIS03	Projectnaam: Proeftuin Paleis Lofen
Project toponiem: Vismarkt 17A (Paleis Lofen) en Plompstorengracht 17 (Afdeling Erfgoed)	OM-er:
Aanwezig: <i>Annemarie, Karel, Frans, Giovanni, Luca, Pops</i>	Bezoek: <i>Tjibbe, Lisa, Harold, Peter</i>
Weersomstandigheden:	<i>droog</i>

Onderzocht vak/vakken	<i>9</i>			
Wassen/Zeven	<i>14</i>	<i>afpemaakt</i>		
Splitsen	<i>11</i>	<i>bakken afgebikt</i>		

Geveerd overzicht en daaruit voortvloeiende afspraken:
Bezoek Paleis Lofen -> Lofen. Start: Xander -> Lofen.

Technische en/of wetenschappelijke ontwikkelingen:
*Zeven - Giovanni - Annemarie splitsen
Reinoud - Luca - Frans spelen*

Motivatie van keuze t.a.v. selectie van materiaal:
*1405 gewisseld.
1520 gewisseld na jarce*

Verslag
(Moet bevatten: werkzaamheden met bijbehorende personeel inzet)
*om: 8 volle emmers vak 16.
afmaken - no beproeven met - vullen
plantie zelle, post-pasjische
in witte bakken*

Stichting Ondergronds Domplein | Domplein 4 | 3512 JC Utrecht | KVK 30213532 | 1

Figuur 4 Een dagrapport

zorgvuldig geadministreerd, inclusief de vondstkaartjes uit de bigbags met wel vak er op dat moment werd gewerkt.

Aanvankelijk ging alle grond via de spoelbak/wassen en de zeeftrommels. Gaandeweg werd ontdekt dat de grond dusdanig droog was, dat eerst droogzeven en daarna wassen effectiever was. Bij het zeven/wassen werd al een grof onderscheid gemaakt tussen de grotere objecten zoals fragmenten

Via dagrapportages registreerden de coördinatoren de werkzaamheden op een campagnedag. De coördinatoren vormden het aanspreekpunt van deelnemende communityleden én voor de medewerkers van de afdeling Erfgoed, zowel praktisch als inhoudelijk. Een campagnedag liep van 13u00 tot uiterlijk 17u00.

Elke campagnedag werd een verschillende hoeveelheid grond uit de bigbags in emmers geschept en via bolderkar getransporteerd naar de locatie Plompstorengracht. De eerste 4 campagnedagen (2 weken) stonden voornamelijk in het teken van zeven en wassen. In setjes van 2 ging men aan de slag bij de spoelbak om van de grond het vondstmateriaal van het zand te scheiden met als beschermingsmateriaal handschoenen (vanwege vervuilde grond) en schort. De 2 anderen van de ploeg hielpen met het faciliteren eromheen, inclusief het uitscheppen van het zandresidu uit de spoelbak, dat werd afgevoerd via een open container op de binnenplaats aan de Plompstorengracht. Via de dagrapportages werd alles

van kloostermoppen en natuursteen. Het overige materiaal werd schoongewassen verzameld in kratten om te drogen.

Figuur 5 Impressie van campagnedagen met wassen, zeven en splitsen

Na een goede week waren de eerste kratten gevuld en genoeg gedroogd om gesplitst te gaan worden. Vanaf de 5^e campagnemiddag (10 december) werd ploeg verdeeld in zeven/wassers en splitsers. Hierbij werd gedurende de middag gerouleerd tussen de werkzaamheden.

Het gedroogde materiaal werd gesplitst conform de voornaamste vondstcategorieën: natuursteen, aardwerk, pijp-aardewerk, metaal, bot, glas en divers. Vanuit VIS03 was door de archeologen een referentiekraat gemaakt om mee te matchen en te vergelijken. Er was tevens een categorie ‘ondefinieerbaar’. Mede door het regelmatig langslopen van archeologen kon het materiaal in deze categorie alsnog vaak snel gedetermineerd worden en in de juiste categorie geplaatst. Mede hierdoor – en door het te doen – groeide de kennis van de splitsploeg snel per sessie.

Uiteindelijk zijn tijdens de campagnedagen bijna 3 van de 13 aanwezige bigbags gezeefd, gewassen en gesplitst. Het betreft de vakken 9, 14 en 16 van VIS03. Van de gehele campagne is verslag gedaan door een archeoreporter uit de Ondergronds Domplein-community via de serie ‘ArcheoLofen’ op de sociale media van de stichting Ondergronds Domplein. Bijvoorbeeld op het YouTube-kanaal van de stichting: <https://www.youtube.com/@SchatkamerDomplein/shorts>.

5. Inzichten

De Proeftuin Paleis Lofen heeft een aantal inzichten gecreëerd voor stichting Ondergronds Domplein en de afdeling Erfgoed voor archeologieparticipatie. Voornamelijk door de obstakels, knelpunten en dilemma's die vooraf en tijdens de proeftuin naar voren kwamen. Hiermee is getracht ook (het begin van een) antwoord te vinden voor de onderzoeksvragen, met als hoofdvraag: waarom onderzoek doen in gedeselecteerde grond?

1. *Is de grond van VIS03 gedeselecteerd?*

De opgraving VIS03 in Paleis Lofen was nodig om de historische attractie toegankelijker te maken en vond plaats onder tijdsdruk. De historische attractie diende open te gaan op 2 juni 2022, de dag dat Utrecht 900 Jaar stadsrechten had, uitgegeven in Paleis Lofen. Vooraf was duidelijk dat het waarschijnlijk ging om stort van grond uit de 19^e of 20^e eeuw en geen originele archeologie. Vertrekkend vanuit dit uitgangspunt kon tijdens de campagne in april 2022 de afspraak met de RCE gemaakt worden dat niet de volledige 20m² volgens de regelen der kunst diende opgegraven te worden, maar 2 representatieve m². Met de kanttekening dat de overige m² vooralsnog, totdat het rapport definitief uitsluitsel gaf, diende opgeslagen te worden in het perceel. Het werkgebied werd in vakken verdeeld waarvan er 2 opgegraven werden en waarover gerapporteerd wordt in VIS03. De overige vakken werden afgegraven en in bigbags opgeslagen in de opslag van Paleis Lofen.

Om verschillende redenen was en is het rapport VIS03 nog niet afgerond. Onder meer het evaluatierapport was nog niet getekend en daarmee was formeel de opgeslagen grond nog niet geselecteerd. De deselectie was voorwaardelijk voor de start van de proeftuin om zonder juridische beperkingen daadwerkelijk een proeftuin uit te voeren. Uiteindelijk kwam één dag voor de kick-off bijeenkomst de formele goedkeuring van de RCE van het evaluatierapport VIS03, was daarmee de grond gedeselecteerd en kon Proeftuin Paleis Lofen van start.

2. *Wie of wat is eigenaar van gedeselecteerde grond en de daaruit gedane vondsten?*

De archeologiewet stelt dat gedeselecteerde grond na uitvoering van een opgraving afgevoerd en vernietigd dient te worden, aangezien het formeel geen informatiewaarde meer heeft. De waarde van de opgraving is bepaald en voorkomen dient te worden dat onderzocht materiaal terugkomt in het bodemarchief.

In het geval van VIS03 had de stichting opdracht gegeven tot de opgraving aan de afdeling Erfgoed. Formeel was gedurende de opgraving de uitvoerende partij, in dit geval afdeling Erfgoed, de eigenaar van de grond en de vondsten. Pas nadat het evaluatierapport van VIS03 en het daarbij gedane verzoek tot deselectie van de overige grond getekend waren, werd de grond het eigendom van de stichting. Eventuele vondsten zijn daarmee dan ook eigendom van de stichting, evenals het zorgdragen van de afvoer van het zandresidu zodra de grond onderzocht ging worden. De vondsten kunnen gemeld worden bij de gemeente dan wel provincie, deze hebben vervolgens geen verplichting tot aanname. Het is interessant om te onderzoeken hoe die dialoog verder gaat als de stichting de vondsten wil overdragen en de gemeente deze niet wil aannemen. Wat gebeurt er dan?

3. *Is gedeselecteerde grond onderzoeken een archeologisch onderzoek?*

Het is wellicht uitzonderlijk dat er grond wordt opgeslagen, gedeselecteerd en vervolgens onderzocht. De vraag of het onderzoeken ervan ook als archeologisch onderzoek kan worden aangemerkt, is daarentegen relevant aangezien deze ook vertaald kan worden als: wanneer is onderzoek doen in niet-archeologische waardevolle grond toch archeologisch onderzoek? De archeologiewet stelt immers dat indien er in grond actief gezocht wordt naar vondsten (en dat is wat de Proeftuin beoogde met het zeven/wassen/splitsen) er sprake is van archeologisch onderzoek, met alle formele eisen van dien.

Alhoewel het een zeer integrerende vraag is, besloot het projectteam van de Proeftuin Paleis Lofen dit knelpunt niet op te lossen en het project uit te voeren gezien de inbedding van de Proeftuin in een project met onder meer de RCE. Ook omdat dit knelpunt in het gemeenschappelijke project aan de orde kwam via de andere proeftuinen.

4. *Heeft gedeselecteerde grond onderzoeken meerwaarde?*

De uitgewerkte m2 van VIS03 zijn in principe representatief voor de overige grond (stort) en op basis daarvan kunnen de onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen beantwoord worden. Heeft het dan nog meerwaarde om de gedeselecteerde grond van een uitgevoerde opgraving te onderzoeken? De Proeftuin heeft dit onderzocht.

De determinatie van de vondsten met specialisten gaat nog plaatsvinden, maar de eerste indruk is dat het resultaat van de Proeftuin het resultaat van VIS03 bevestigt als het gaat om informatie(meer)waarde. Het verzoek van de RCE om de resultaten/vondsten uit de Proeftuin ook te analyseren en te toetsen aan de onderzoeksvragen uit het PvE van VIS03 is niet gehonoreerd. Het valt buiten de scope van de Proeftuin en alhoewel een interessante exercitie ontbreekt bij de stichting de capaciteit om dit op korte termijn uit te voeren.

Het werken met gedeselecteerde grond is niet waardeloos. De meerwaarde van het onderzoek/de Proeftuin bevindt zich vooral op het enthousiasmeren van archeologieparticipatie, het inzicht creëren in hoe je met ongetrainde vrijwilligers een onderzoek kan uitvoeren en alle facilitaire randvoorwaarden en zaken daaromheen.

5. *Is zeven/wassen/splitsen 'genoeg'?*

Voor de start waren er twijfels en vraagtekens, onder meer bij de archeologen, of voor de deelnemers aan de campagedagen het 'genoeg' was om alleen te zeven/wassen/splitsen, zeker omdat het om gedeselecteerde grond ging. Naast het feit dat het leuk is om met een ploeg aan de slag te gaan, is de vraag wat dit nog meer kan opleveren. Wat kan het resultaat zijn? Los van meer informatie en kennis voor het werken met ongetrainde vrijwilligers in archeologie? Er was maar één manier om deze vraag te beantwoorden: het gaan doen.

De deelnemers aan de campagedagen waren uiteindelijk zonder uitzondering enthousiast: van de simpelste klus – het vervoeren van de grond – tot aan het splitsen en determineren van de vondsten. Naast de succesvolle kick-off bijeenkomst van 19 november, heeft hieraan bijgedragen dat de kaders van de Proeftuin voor de deelnemers duidelijk waren geschetst. Het enthousiasme van de archeologen die te pas en te onpas langskwamen in de spoel- en

splitsruimte heeft ook bijgedragen. Dit enthousiasme werd versterkt door wat zij zagen bij de deelnemers: de 'spark' van iemand die voor het eerst in aanraking komt met archeologie. Waarbij het onderzoeken, het doen, het met je handen in de grond zitten, de grond van een vondst afspoelen en op het oog dingen ontdekken, splitsen naar soort er allemaal aan bijdroegen dat iedereen zich even archeoloog waande. Het 'smaakte' constant naar meer. Uiteindelijk was uiteraard de meest gestelde vraag: wanneer gaan we weer graven en kunnen we dan meehelpen?

6. Evaluatie

Het projectteam heeft de Proeftuin geëvalueerd (wat ging goed, wat kan beter?) aan de hand van verschillende onderwerpen en invalshoeken.

Locatie Plompetorengracht

Goed

- Voor de stichting en de werkploegen was de gastvrijheid, faciliteiten en de samenwerking met collega's van de afdeling Erfgoed een enorme meerwaarde en instrumenteel voor het slagen van de Proeftuin.
- De locatie en de verschillende ruimtes daarin kon het aantal deelnemers aan de campagne 'aan'. De speel/was capaciteit is wel tot het uiterste getest.

Kan beter

- Een deel van de collega's van de afdeling Erfgoed heeft enige overlast ervaren (met name in de lunchruimte, ook de door de fysieke inrichting van de locatie Plompetorengracht). Werken met vrijwilligers is een professionele omgeving vraagt ook om inzet vanuit de professionele organisatie. Het is belangrijk om daar van bewust te zijn en capaciteit voor te reserveren.
- De droogcapaciteit voor een dergelijke hoeveelheid vondsten was eigenlijk te gering. Door tussendoor de kratten op de verwarming te zetten lukte het om alles op tijd droog te hebben.
- De wasinstallatie is niet geschikt genoeg om een dergelijke hoeveelheid materiaal te zeven.
- Iets meer inhoudelijk begeleiding en duiding van de vondsten was mooi geweest.

Proces (inzet Erfgoed en stichting)

Goed

- De kick-off bijeenkomst/inspiratiesessie aan het begin werkte goed, iedereen was op de hoogte van het project.
- Het transport van de grond van Paleis Lofen naar de Plompetorengracht werkte erg goed.
- Het systeem met coördinatoren heeft goed gefunctioneerd.
- De overdracht tussen de coördinatoren d.m.v. de 'dagrapporten' werkte goed.
- Het 'referentiebakje' zorgde voor een excellente start van het splitsen. Het blijft verbazingwekkend hoe snel een deelnemer kennis vergaart gedurende een splitsessie en op 'vlieghoogte' is.
- Eigenlijk heeft er tussen de deelnemers geen frictie plaatsgevonden. Iedereen voelde zich 'thuis', mede door de gastvrijheid van de locatie en haar 'inwoners'. De Proeftuin heeft ook weer een bijdrage geleverd aan de verdere sociale verbinding van de community: men ontmoette elkaar weer op een andere manier dan alleen gidsen en koffie drinken. Andere en diepere gesprekken ontstonden: de 'bolderkargesprekken'.
- De relatief lange aanlooptijd heeft er voor gezorgd dat er tussen de stichting en Erfgoed heldere afspraken en taakverdeling kon worden afgesproken. Zoals dat de werkploeg tijdens de werkzaamheden verzekerd was onder de verzekering van stichting Ondergronds Domplein doordat het activiteiten uitvoert ten behoeve van de stichting. Erfgoed zorgde

tegelijkertijd dat er ten alle tijden BHV aanwezig was in het pand waarin de werkzaamheden werden uitgevoerd.

Kan beter

- Een aanzienlijk deel van de uitvoerende archeologen van Erfgoed stond uiteindelijk in het veld. Hierdoor was de belasting op één archeoloog, Herre Wynia, relatief groot.
- Er had wellicht iets meer duiding van de vondsten kunnen zijn tijdens het proces. Het was ad hoc en wat 'rommelig', tegelijkertijd maakte dat het ook spontaan.
- De voorbereiding op de werkzaamheden (voor de coördinatoren), m.n. het zeven was handig geweest om meer te oefenen. Nu kostte het relatief veel tijd om te ontdekken dat eerst droog zeven efficiënter was dan alles wassen.
- De spoelruimte werd zo goed mogelijk elke dag schoongemaakt. De handschoenen hadden tussendoor ook een wasbeurt mogen hebben.
- Kwaliteit vs. Kwantiteit: doordat het 'hoe gaan we het doen' duidelijk werd gedurende de Proeftuin ontstond er af en toe afwijkende werkwijzen. Daarnaast waren de deelnemers heel verschillend, met als resultaat ook veel verschil in tempo en kwaliteit van met name het wassen.
- Het project is eigenlijk nog niet afgerond. Er staat nog een aantal kratten die nog moeten worden uitgezocht. Dit hadden beter gepland moeten worden.

Resultaat

Goed

- Het enthousiasme van de deelnemers was erg hoog en met recht een burgerparticipatie project, waarbij het tot de kern kwam van participatie: meedoen = deelnemen.
- Vanuit de Ondergronds Domplein-community namen verhoudingsgewijs relatief veel Paleis Lofen-gidsen deel. Mede door het gevoel: 'dat het fantastisch is om daar rond te lopen en hier te weten dit komt er vandaan'.
- De 'fascinatie van de archeoloog' stond centraal en zorgde bij de ervaren archeologen voor een 'aha-erlebnis': o ja, dit is waarom ik archeoloog ben geworden.
- Voor het overgrote deel van de deelnemers was het inspirerend, nieuw en prikkelend. Sommigen hadden een voorkeur voor het zeven/wassen en anderen voor het splitsen. Iedereen bracht ook zijn eigen expertise in, zoals iemand die alles van schelpen afwist (gebruikt in de gevonden mortel) en een deelnemer die met behulp van een naslagwerk alle pijpenkopjes met een merkteken wilde determineren en daar ook in slaagde.
- Voor de stichting was het innovatief project, waarbij voor het eerst ook echt met archeologie werd gewerkt in plaats van alleen tours in gegeven. Het werken met een community heeft voor de stichting door het project weer een nieuwe dimensie gekregen.
- Er is behoorlijk veel dateerbaar en determineerbaar materiaal verzameld.
- De eerste indruk is dat er een goed vergelijkbaar beeld met het 'echte' archeologisch onderzoek VIS03.
- Een andere eerste indruk is opvallend weinig aardewerk, maar wel veel tufsteen en rood zandsteen (van Paleis Lofen?). In ieder geval bijna 20 eeuwen aan geschiedenis: van terra sigillata uit de eerste eeuw, een tegulae met handafruk tot een 'gewoon' vensterglas.

- De communicatie door de ArcheoLofen filmpjes is een meerwaarde, evenals mogelijk ook nog via RTV Utrecht.

Kan beter

- De gedeselecteerde grond volstond voor de Proeftuin. De volgende stap voor een volgende keer is werken met nog 'echter' materiaal.
- Een regulier archeologisch proces kent veel meer afspraken, is preciezer en administratiever. Immers, als het mis gaat, dan gaat er (informatie)waarde verloren. Het was verfrissend om tijdens de Proeftuin dat allemaal niet te hebben en 'gewoon' met het werk bezig te zijn. Tegelijkertijd vraagt een volgende stap dan opleiding en meer begeleiding, waarmee het ten koste kan gaan van het enthousiasme en inzet.

7. Vervolg

Voor stichting Ondergronds Domplein is de Proeftuin Paleis Lofen een experiment en stap op weg naar het participatief verder graven in het Domplein, zowel in DOMunder als Paleis Lofen. Ook voor de afdeling Erfgoed is het een experiment om meer te doen met participatie in de archeologie, zeker op de nieuwe locatie Plompetorengracht. Voor beide organisaties is het experiment (meer dan) geslaagd en wordt er nagedacht over welke volgende stappen er genomen kunnen worden.

Voor de afronding van de Proeftuin staan er nog twee activiteiten op de planning. Ten eerste worden op maandag 10 februari door het projectteam de nog niet gesplitste kratten uitgezocht. Vervolgens is op dinsdag 18 februari een 'live determinatie-sessie'. Hierbij gaan specialisten van de afdeling Erfgoed samen met deelnemers van de Proeftuin in gesprek over de vondsten, met de vondsten op tafel. Hierna kan ook een oordeel worden geveld over de kwaliteit en de (informatie)waarde van de vondsten van de Proeftuin ten opzichte van VIS03. Erfgoed wil daarna de eventuele mensenbotten tussen de vondsten verzamelen en herbegraven.

Voor toekomstige projecten en inzet van vrijwilligers daarbij kijkt Erfgoed vooral naar de organisatie van Castellum Hoge Woerd. De stichting deelt daarvoor ook een oproep binnen haar community voor diegene die naar aanleiding van de Proeftuin ook direct meer willen doen met archeologie, bijvoorbeeld bij het ArcheoLab op Hoge Woerd. Hiermee komt het hopelijk ook tegemoet aan de behoefte van deelnemers die graag verder willen met de Proeftuin.

Tot slot zijn de voornaamste vragen voor de stichting: wat te doen met de vondsten en het gruis? En wat te doen met de nog niet uitgezochte bigbags? De precieze antwoorden zijn er nog niet. Wel is duidelijk dat de stichting verder kan en wil met dergelijke participatie in de archeologie. Zowel met de eigen Ondergronds Domplein-community, als met geïnteresseerd publiek. Hierbij is bijvoorbeeld denkbaar dat er tijdens de Nationale Archeologiedagen een zeef/was/splits-campagne is met en door publiek, onder begeleiding van de deelnemers van de Proeftuin. Kortom: wordt vervolgd.

Bijlagen

Realisatiebegroting

St. Ondergronds Domplein - Proeftuin Paleis Lofen			
Realisatiebegroting			
29-jan-25			
Alle bedragen zijn excl. BTW			
KOSTEN	BEGROTING	REALISATIE	OPMERKINGEN
UITVOERINGSKOSTEN			
Ondergronds Domplein-community	PM	€ -	20 leden met vrijwillige inzet
Voorbereiding, facilitering en nabereiding campagneweeken (o.m. bijeenkomsten, verslaglegging) - Uren community facilitator (72u x € 50,-)	€ 3.600	€ 8.100	Ipv facilitator gezien vergrootte omvang project en samenwerking Erfgoed inzet van projectleider - Uren projectleider (108u x € 75,-)
Fysieke inrichting locatie campagne - Onderzoektafels inrichten, zeefinstallatie (raming)	€ 7.500	€ 627	Naast aanschaf bolderkar verder aangeboden door afdeling Erfgoed
Marketing-communicatie campagne - Publiciteit voor zo veel mogelijk deelnemers tijdens de campagneweeken	€ 500	€ 1.280	Grotere campagne: 'ArcheoLofen' - Uren marketeer (32u x € 40,-)
Opstellen PvA en format/protocol door community - Begeleiding door RCE (eigen inzet) en Afdeling Erfgoed Gemeente Utrecht (32u x € 75,-)	€ 2.400	€ -	Inzet voornamelijk door stichting Ondergronds Domplein uitgevoerd door projectleider en inzet Erfgoed aangeboden
Opdrachtgeverschap en begeleiding vanuit stichting Ondergronds Domplein - Evenals ter beschikking stellen locaties	PM	€ -	Via uren projectleider en eigen bijdrage
Onderzoek bodemkwaliteit/grond		€ 1.446	Noodzakelijk voor inzet vrijwilligers
TOTAAL KOSTEN	€ 14.000	€ 11.453	
DEKKING			
	BEDRAG	BEDRAG	OPMERKINGEN
Projectbijdrage	€ 14.000	€ 8.788	Aangepast ivm totaalbegroting gezamenlijk project
Eigen bijdrage	PM	€ 2.665	
TOTAAL DEKKING	€ 14.000	€ 11.453	
RESULTAAT	€ -	€ -	

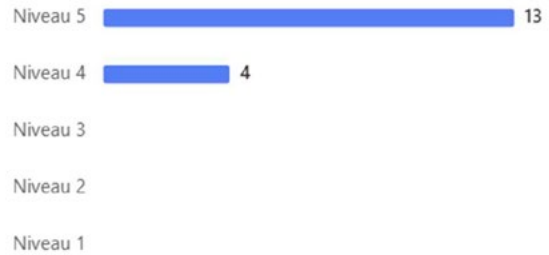
Enquête deelnemers

Voor de deelnemers is er een kleine enquête opgesteld om meer inzicht te krijgen in hoe de deelnemers de organisatie hebben ervaren, wat er van de werkzaamheden werd gevonden en hoe de beleving was. 17 van de 20 deelnemers hebben de enquête ingevuld. De uitkomsten worden meegenomen in eventuele vervolgprojecten.

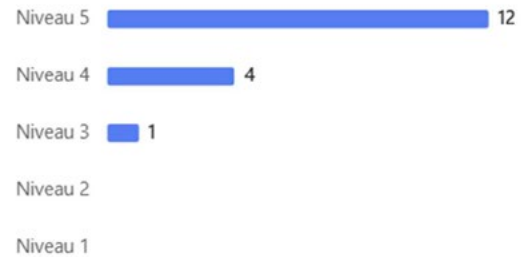
1. Organisatie: Hoe heb je de communicatie voor en tijdens de Proeftuin ervaren?

2. Organisatie: Hoe heb je de locatie, ontvangst en faciliteiten bij de afdeling Erfgoed op de Plompstorengracht ervaren?

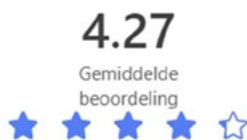

3. Organisatie: Hoe heb je de begeleiding vanuit de coördinatoren ervaren?

4. Organisatie: Hoe heb je de kick-off bijeenkomst op 19 november ervaren?

[Me](#)

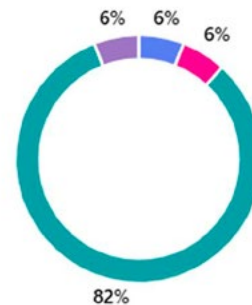
5. Organisatie: Zijn er nog specifieke aanvullingen of opmerkingen die je wil geven over de organisatie van de Proeftuin?

7 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Duidelijker kledingadvies. Vooral van het zeven werd alles vies.
2	anonymous	Gezien de start vóór lunchtijd had ik een broodje wel aardig gevonden
3	anonymous	Prima experiment. Duidelijke instructie. Zelflerend en flexibel.
4	anonymous	Zo'n project is ook een soort verbindende factor voor een vrijwilligers organisatie. Is ook belangrijk naar de toekomst.
5	anonymous	Niet bij de kick-off bijeenkomst geweest
6	anonymous	Juiste benadering, soms een tikje chaotisch maar dat is onvermijdelijk
7	anonymous	Bij aankomst in Lofen was men al begonnen met de werkzaamheden waardoor voor mij geen bijdrage meer te leveren viel. Op de Plompetorengracht was dit wel goed geregeld.

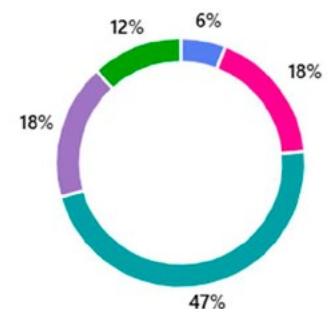
6. Werkzaamheden: Wat vond je van de tijdsduur van de campagnemiddagen?

● Te kort	1
● Te lang	1
● Precies goed	14
● Andere	1

7. Werkzaamheden: Wat vond je het leukst/meest fijn om te doen?

● De emmers met grond vervoeren met de bolderkar	1
● Het zeven van de grond	3
● Het wassen/spoelen van de grond	8
● Het splitsen van de vondsten	3
● Andere	2

8. Beleving: Hoe vond je om op deze manier met archeologie bezig te zijn? (Kort antwoord)

17 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	boeiend, het vraagt om meer, betrokkenheid en interesse in archeologie wordt gestimuleerd
2	anonymous	Interessant en leuk
3	anonymous	Leuk
4	anonymous	Gedeeltelijk spannend
5	anonymous	Een nieuwe ervaring. Leuk om het archeologische voetenwerk te mogen ervaren
6	anonymous	Leuk om zo aan de basis te staan
7	anonymous	Super, ook door de begeleiding van deskundigen
8	anonymous	Heel leuk
9	anonymous	Een bijzondere en leerzame ervaring
10	anonymous	Heel interessant
11	anonymous	Geweldig! Begeleiding, sfeer en bezig zijn met de archeologie van "onze eigen" PL!
12	anonymous	Erg interessant, het geeft een andere, meer realistische en minder romantische kijk op het werk van een archeoloog.
13	anonymous	Interessante kennismaking met archeologie praktijk
14	anonymous	Boeiend, inspirerend
15	anonymous	Leuke toevoeging op het werk als gids
16	anonymous	Leuk om twee keer te doen. Niet meer, omdat er niet zoveel bijzonders te vinden was.
17	anonymous	Te omslachtig

9. Beleving: Kwam je deelname overeen met de verwachting die je er over had? └

16 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	zeker
2	anonymous	Viel wat tegen doordat ik maar 1x heb gezeefd en niet gesplitst. Was ook fysiek zwaarder dan verwacht.
3	anonymous	Vond het leuker, maar ook zwaarder (sjouwen en tillen met emmers/zeven) dan gedacht.
4	anonymous	Ja
5	anonymous	Yep
6	anonymous	De aanpak was goed uitgelegd bij de introductie, en in de praktijk voldeed het daaraan
7	anonymous	Ja
8	anonymous	Ja
9	anonymous	jazeker

10. Beleving: Als er een vervolg komt in dezelfde opzet, wil je dan weer deelnemen? Zo ja of zo nee, waarom wel of niet?

17 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	ja, het geconsentreed met iets bezig zijn is ook heel prettig
2	anonymous	Ja, maar wel met mogelijkheid om alleen voor splitsen in te schrijven.
3	anonymous	Ja, wil het nog wel een keer ervaren.
4	anonymous	Nee, was leuk voor één keer, maar het doel was me te vaag
5	anonymous	Ja, later misschien ook met iets minder geschoonde grond waar nog meer in te vinden is.
6	anonymous	Ja was leuke ervaring
7	anonymous	Ja
8	anonymous	Ja
9	anonymous	Ja, leuk om gezamenlijk zoiets uit te voeren onder de enthousiaste en bezielende leiding van de Erfgoed-mensen
10	anonymous	Doe zeker weer mee
11	anonymous	ja zeker! de connectie met PL wordt elke keer dieper
12	anonymous	Ja, leuk om te doen, goede sfeer
13	anonymous	Jawel, nieuwe inzichten
14	anonymous	Yep.
15	anonymous	Niet noodzakelijk. Ik heb er mee kennismemaakt en gezien mijn dagelijks werk is het lastig te plannen.
16	anonymous	Nee. Zie 8.
17	anonymous	Nee, te omslachtig

11. Beleving: Als er een vervolg komt van deze campagne, waarbij ook met bezoekers/publiek erbij wordt gewerkt, wil je dan meehelpen?

17 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	ja
2	anonymous	In principe wel
3	anonymous	Ja
4	anonymous	Nee, zie boven
5	anonymous	Yep
6	anonymous	Zeker wel
7	anonymous	Ja
8	anonymous	Weet ik niet
9	anonymous	Ja
10	anonymous	Ja
11	anonymous	ja!
12	anonymous	Ja
13	anonymous	Ja
14	anonymous	Yep (beetje afhankelijk van de tijdsinvestering)
15	anonymous	Nee
16	anonymous	Ja
17	anonymous	Nee

12. Tot slot: Heb je nog tips of ideeën die we met de vondsten en het gruis/overgebleven materiaal kunnen doen?

13 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	nog niet
2	anonymous	Mooi om ook de setting van de dienst erfgoed te kunnen bezoeken
3	anonymous	Vondsten inbrengen bij presentatie/ tor Lofen; gruis kan worden afgevoerd
4	anonymous	Utrechtse Zandloper? Misschien een bak met glasplaat in lofen? Om bezoekers een extra gevoel te geven over de lange historie vd plek
5	anonymous	Geen idee
6	anonymous	Benieuwd naar het (voorlopige) resultaat; vondsten evt. gebruiken in het paleis of als aanmoediging voor publieksparticipatie (foto's / video's)
7	anonymous	Vondsten in vitrine plaatsen en het gruis " afvoeren"
8	anonymous	Het zou natuurlijk heel gaf om de vondsten te kunnen tentonstellen/delen. Hoe weet ik op dit moment niet, misschien op speciale dagen, maar zeker doen! Zouden wij het overgebleven materiaal kunnen verkopen?
9	anonymous	Voor bezoekers zou ik de activiteiten beperken tot het splitsen van de vondsten. Je vermijdt daarmee een hoop logistiek gedoe en het is ,ijns inziens het interessantste deel van het werk
10	anonymous	Ja, graag ons informeren of er überhaupt sprake is geweest van (bijzondere) 'vondst'-en, en wat voor soort. Gruis vermengen met mortel en er een passende sculptuur van maken voor ergens in het Paleis?
11	anonymous	Noemenswaardige vondsten zou ik presenteren in Lofen
12	anonymous	Geschikt voor dijkherstel?
13	anonymous	Nee

Deelhebben aan archeologie

Hoe kan een burger zelf archeologie doen?

Proeftuin Arboretumlaan 1a

Jobbe Wijnen

2024

Inhoud

Akte 1 - Er was eens.....	3
Wat is nu eigenlijk het probleem?.....	4
"Er is ruimte zat".....	7
Proeftuin Arboretumlaan 1a.....	8
Akte 2 - De Uitdaging.....	9
Ondertussen in de foyer.....	12
Het onderzoeksgebied Beatrixschool.....	12
De Beatrixschool.....	15
Het schoolplein.....	15
Methode.....	16
Proefsleuf.....	16
Resultaten.....	18
Sporen.....	19
Vondsten.....	26
Synthese.....	33
Het schoolplein als drager van cultuur.....	33
De zandbak.....	35
Contact met omwonenden.....	37
Akte 3 - De Reacties.....	38
Reactie van de inspectie.....	38
Reactie van archeologen en beleidsmedewerkers.....	40
Akte 4 - Strikje der om.....	45
Naar aanleiding van de reactie van de Inspectie.....	45
Naar aanleiding van de reactie van collega's.....	46
Heeft de keizer kleren aan?.....	47
Bronnen.....	48
Bijlage 1 Rare dingen (voor de burger) in de uitwerking van het beleid.....	49
Bijlage 2 - Dialoog met de Erfgoedinspectie.....	50
Oplegbrief.....	50
Reactie Erfgoedinspectie.....	51
Vervolg reactie Erfgoedinspectie op 16-10-2024.....	53
Bijlage 3 Reacties van vakgenoten op de rapportage Arboretumlaan.....	54

Colofon

Deelhebben aan archeologie. Hoe kan de burger zelf opgraven? Arboretumlaan 1a.

Voorlopig definitieve rapportage

Jobbe Wijnen 2024

Wijnen Cultuurhistorisch Onderzoek - Wageningen

Versie 27 november 2024

Akte 1 – Er was eens...

Er was eens een contemporain archeoloog, *oral history*-verzamelaar en adviseur in erfgoed. Dat ben ik. En eens, niet zo lang geleden, betrapte ik mezelf op een merkwaardig advies aan een klant:

De klant was een grondeigenaar met affiniteit voor erfgoed en voerde het beheer over een terrein waarin werkzaamheden waren voorzien. Het terrein kende enige archeologische verwachting voor middeleeuwen en bronstijd¹, maar voor ingrepen onder de 5000 vierkante meter golden geen archeologische verplichtingen. De klant wilde bestaande en deels historische paden uit de recente tijd op zijn perceel renoveren en vroeg mij wat hij het best kon doen. Mijn advies was om zeker even de check te maken bij de omgevingsdienst, maar ik gaf aan dat ik dat niet verwachtte dat een vergunning nodig was. "Volgens mij kunnen jullie gewoon uitvoeren."

"Maar" zei de klant "ik vind die paden juist zeer interessant want ze zijn gemaakt in de oorlog. Kan ik als we mijn plan gaan uitvoeren niet toch een archeoloog vragen een paar coupes te zetten en de opbouw van het wegdek voor me te tekenen? En als we iets vinden, dan wil ik die vondsten best apart houden." Ik trok wit weg: "Nee, in geen geval! Als je dat doet wordt het een archeologisch onderzoek en ben jij, zonder certificaat, strafbaar!"

Voor mij was dit een culminatie van alle gekheid op een stokje. De Erfgoedwet voorziet in de bescherming van archeologische sporen in de bodem. En dat is maar goed ook, want veel archeologische overblijfselen zijn kwetsbaar en zeldzaam. Maar op het moment dat, nadat een overheid heeft vastgesteld dat er geen formeel onderzoek nodig is omdat er geen (of te weinig) sprake is van wettelijk beschermd erfgoed, de burger *toch* gericht naar vondsten gaat graven, bijvoorbeeld vanuit een eigen (wens tot) verbinding met zijn of haar leefomgeving, dan is er in strikte zin sprake van een overtreding van de Erfgoedwet. Tenminste zo lees ik die, en daarin ben ik niet alleen.

Archeologen roepen bijna per definitie dat ze 'de burger willen betrekken'. Maar wanneer die burger vervolgens ook daadwerkelijk betrokken raakt, dan is het 'ho ho, pas op, dat kan zo maar niet!' De kwestie raakt aan een vraag die mij diep inspireert en waarin ik inmiddels zo'n 15 jaar schepje voor schepje dieper graaf: wat is nu eigenlijk erfgoed? Of beter gezegd, onder welke condities wordt iets tot erfgoed; waarop is dat gebaseerd; en door wie wordt dat gedaan? Zo'n vraag naar erfgoed is voor mij een vraag naar waarden in de samenleving. Ik ben daarmee van de constructivistische school, die stelt dat erfgoed niet intrinsiek bestaat, maar wordt gemaakt door wat je er mee doet.² Ik moet daarbij bekennen dat ik waarschijnlijk, ingegeven door mijn Katholieke, Brabantse wortels, lange

¹ Verwachting voor sporen van bronstijd tot en met middeleeuwen, inclusief verwachting dat deze verstoord zijn. Bij verstoring groter dan 5000 vierkante meter gold een advies voor karterend onderzoek. Gemeente in kwestie voerde geen beleid voor recentere sporen van na de middeleeuwen.

² Sterker, erfgoed wordt 'geperformed', iets is erfgoed wanneer en indien mensen erfgoedhandelingen rondom het erfgoed herhalen. Als die handelingen stoppen, bestaat het erfgoed dus ook niet meer.

tijd dacht dat het begrijpen van de wet het antwoord zou geven op de vraag wat erfgoed is. Iets met 'het geschreven woord'... Maar hoe langer ik graaf naar de betekenis van erfgoed op het kruispunt van archeologie met de monumentenzorg, hoe meer ik in verwarring raak. En hoe meer ik gesprekken voer met archeologen in de sector, hoe meer het er op lijkt dat ik niet de enige ben.

Het hierna gepresenteerde project is een gooi om die verwarring in kaart te brengen, en wel door een daad te stellen en dan te zien wat de reactie is, in de hoop een deel van die verwarring te ontzenuwen. Een provocatie om te laten zien dat de keizer geen kleren draagt.

Wat is nu eigenlijk het probleem?

"Participatie, participatie, participatie! Heb je dat woord wel eens drie keer snel proberen te zeggen? Het woord participatie is zelf helemaal niet participatief!" riep marjolijn uit tijdens het project 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie'. Het is de lange compromistitel voor een van de projecten die met subsidie van het Ministerie van OCW knelpunten onderzoekt ten aanzien van het 'Kaderverdrag van de Raad van Europa inzake de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving'.³ Dit verdrag, beter bekend als het Verdrag van Faro, werd in 2023 door staatssecretaris Gunay Uslu ondertekend voor Nederland, wat in januari door de Kamer werd bevestigd. 'Participatie' van gemeenschappen van burgers in erfgoed is de kern van het Verdrag van Faro.

Wat wordt er bedoeld met participatie? Nou, bepaald meer dan dat burgers ook een keertje mogen komen kijken op de open dag van een opgravingsproject. En ook meer dan een dag meegraven onder begeleiding.

Het Verdrag van Faro gaat over toegang, **toegang tot je eigen erfgoed**. 'Participatie' in de strekking van het kaderverdrag gaat dus niet alleen over deelnemen, maar ook over **deelhebben, over zeggenschap, regie, zelf bouwen aan sociaal kapitaal**.⁴ Maar wel met betrekking tot een breder erfgoedbegrip dan in de Erfgoedwet wordt gehanteerd.

En daarin lijkt het kaderverdrag te wringen met de archeologische regelgeving die is voortgekomen uit dat andere vakantieoord en die sinds de jaren 90 diep vervlochten is geraakt met de Erfgoedwet: het Verdrag van Malta. Dat verdrag beoogt het cultureel erfgoed in de bodem, in situ, beter te beschermen, zodat het beschikbaar blijft voor onderzoek door wetenschap en beleving door de samenleving. De huidige Erfgoedwet is er het product van, en voor de helderheid, met die logica ben ik het eens. Bescherming heeft zijn plek. Maar de wet lijkt ook iets anders te doen in haar uitwerking, iets dat veel verontrustender is, en niet in lijn met de wortels van de archeologische wetenschap die tot in de laatste kwart van de 20ste eeuw nog bol stond van de doe-het-zelvers. Zij geeft het mandaat voor onderzoek aan de professionals. Voor mij leest de wet daarom alsof ze

³ <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten/publicaties/2021/01/01/verdrag-van-faro---nederlands>

⁴ Er bestaan meerdere definities van 'participatie'. Zie daarover o.a. de rapportage van Wim Burggraaff: "Bij burgerparticipatie kunnen burgers 'invloed uitoefenen op en controle delen over collectieve vraagstukken, beslissingen of diensten die hen aangaan'. Uit deze definitie is af te leiden dat er pas sprake is van burgerparticipatie wanneer er invloed en/of controle wordt overgedragen aan participanten" (Burggraaff 2021: 11)

burgers de gehele toegang tot archeologisch onderzoek probeert te ontzeggen. Dat gaat zo:

Eerst de basis. Het derde woord van artikel 5.1 van de Erfgoedwet⁵ dat de regelgeving rond archeologie beschrijft, is **'verboden'** en het vijfde woord is **'certificering'**. Meer hoeft je als burger niet te lezen om de indruk te krijgen dat de deur naar de archeologie voor jou in principe potdicht zit, ook al volgen er daarna nog uitzonderingen in het Besluit Erfgoedwet Archeologie (BEA).⁶ In de Erfgoedwet artikel 5.1 t/m 5.9 wordt de burger in het geheel niet genoemd. Die is geen factor. Of beter, dat is die wel, maar één waarvan de invloed gemitigeerd moest worden. Pas in artikel 5.10 van de wet komt in de burger in beeld, maar pas als de wetgever daarbij voorop stelt dat er in dat geval geen sprake kan zijn van archeologisch onderzoek.⁷ Ik lees dit alles als een levensgroot komend knelpunt voor de uitwerking van het verdrag van Faro en de bestaande archeologische regelgeving. Een 'komend knelpunt', want Faro-regelgeving bestaat immers nog niet.

Maar er is meer, en dat heeft alles te maken met de definitie van 'cultureel erfgoed'. In de Erfgoedwet artikel 1.1 worden archeologische vondsten gelijkgeschakeld met het begrip cultureel erfgoed.⁸ Dat gaat zo:

1. alle archeologische vondsten zijn in de wet deel van een archeologisch monument (zie Artikel 1.1. Begripsbepalingen)
2. een archeologisch monument is volgens de wet een "terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed" (ibidem)
3. vervolg is het volgens artikel 5.1 van de wet voor burgers verboden cultureel erfgoed op te graven waarbij 'de bodem wordt verstoord.' - het begrip 'verstoren' wordt niet toegelicht, maar aangezien elke schep in de bodem deze altijd anders achterlaat dan je hem aantroft, mogen burgers effectief dus in het geheel geen gravend archeologisch onderzoek uitvoeren, of in juridische termen 'opgraving doen'.

Voor mij gaat deze redenering voorbij aan minstens twee punten.

1. Ten eerste vindt er ook *archeologisch onderzoek* naar zaken die geen erfgoed zijn onder de wet. Dit is een academisch feit.⁹

⁵ De Erfgoedwet <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2024-01-01>

⁶ Besluit Erfgoedwet Archeologie: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037866/2024-04-01>

⁷ Artikel 5.10 zegt: 'Degene die anders dan bij het verrichten van opgravingen een vondst doet waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat het een archeologische vondst betreft...' Dus, bij eerste vermelding van de burger in de Erfgoedwet, staat vast dat die vondst niet in opgraving kan zijn gedaan. Zie mijn voorbeeld uit Akte 1, het gaat om de intentie een vondst te willen doen.

⁸ Erfgoedwet artikel 1.1: '*cultureel erfgoed*: uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden' <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2024-01-01> geraadpleegd 15-10-2024

⁹ Check enkele van de [bronnen onder deze link](#).

2. Ten tweede zijn er sporen en vondsten die weliswaar het erfgoed kunnen zijn van (groepen) burgers, maar die tegelijk geen erfgoed zijn in de praktijk van archeologische monumentenzorg (AMZ) en/of waarvan opgraving niet leidt tot versterking van archeologische sporen in de bodem die bescherming nodig hebben.

Er is eenvoudig een lijst op te maken van waar de praktijk in de AMZ illustreert dat deze stellingen kloppen. Er is een heleboel dat archeologen in de AMZ niet onderzoeken, maar dat wel als cultureel erfgoed zou kunnen doorgaan - waarbij het onder Faro niet van belang is of de (professionele) sector die opvatting deelt. Ook zijn er talrijke sites en vondsten bekend die wel worden opgegraven binnen de monumentenzorg, maar in de loop van het proces toch worden weggegooid, zoals 19^e eeuwse keramiek of bouw materiaal. In de meeste AMZ-onderzoeken wordt de bouwvoor aan de kant geschrapt voordat een archeoloog begint met het doen van waarnemingen, omdat die bodemlaag irrelevant is voor de vraagstelling van het onderzoek die samen met de bevoegde overheid is vastgesteld (zie verder bijlage 1). Toch mag de burger generiek niet opgraven in de bouwvoor onder de wet.

Maar - intrigerend - de Minister heeft in BEA artikel 5.2 metaaldetectie in de bouwvoor *wel* toegestaan. Dit is een zeer positief bedoelde pre-Faro aanpassing, waarmee het Rijk de metaaldetectorgemeenschap tegemoet wilde komen. Echter waarom het graven met een heel klein schepje, met detector in de hand tot 30 cm -Mv, geen verboden opgraving is, en het aanleggen van een vlak op 20 cm -Mv zonder detector wel, blijft onduidelijk.¹⁰

Tot slot is er nog een laatste, mij zeer vreemd overkomende snede in de regelgeving. In het BEA staat dat een gemeente na zorgvuldige weging mag besluiten een gebied vrij te geven (BEA Artikel 2.2). Er hoeft dan geen formeel onderzoek meer plaats te vinden en dan mag de burger daar *wel* opgraven. Dit is voor burgers de belangrijkste juridische uitzondering van het opgravingsverbod en het memorie van toelichting geeft aan dat amateurarcheologen (vrijwilligers in de archeologie) van oudsher een belangrijke rol in het stelsel voor het behoud van en de kennis over archeologie spelen en het niet wenselijk is dat ze die rol verliezen. Echter, als de gemeente een gebied vrijgeeft, dan mag de burger alleen in verenigingsverband opgraven en alleen mits - en nou komtie - die vereniging 'archeologisch behoud' - statutair heeft verankerd.¹¹

Dus, zelfs als de overheid heeft aangegeven dat een terrein voor haar *is afgeschreven voor wetenschappelijk onderzoek en de archeologie niet behoudenswaardig*, dan nog wordt de burger verplicht naar behoud in termen van de AMZ te streven. De burger die wil graven moet dus in alle gevallen, zelfs in denken, trouw zijn aan de orthodoxie van de sector. En mocht je wat vinden op het afgeschreven terrein, dan zijn vondsten *alsnog* eigendom van de provincie, die vervolgens *alsnog* voorwaarden stelt voor conservering, met bijbehorende kostenplaatjes waar een amateurproject met gemak failliet op kan gaan.

¹⁰ De Nota van Toelichting op het BEA geeft geen inhoudelijk argument waarom metaaldetectie anders is dan het aanleggen van een vlak in de bouwvoor, maar geeft enkel een maatschappelijk argument. Ook in het BEA is metaaldetectie dus in strikte zin 'opgraving'.

<https://zoek.officiëlebevestigingen.nl/stb-2016-155.html#d16e913>

¹¹ Besluit Erfgoedwet Archeologie, artikel 2.3 lid 1 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037866/2024-04-01> geraadpleegd 15-10-2024

Wat is nu de kern? Als Faro beoogt dat overheden zich moeten inspannen om mensen toegang te laten krijgen tot, en eigenaarschap te laten uitoefenen van hun eigen erfgoed, al of niet in hun eigen leefomgeving, dan betekent dit ook dat die mensen recht hebben op een eigen zienswijze over hoe dit erfgoed te benaderen en toegang te verschaffen tot dat erfgoed. Al deze zaken moeten straks hand in hand gaan. Uiteraard toegang binnen de grenzen van de wet, maar daarvoor moet de wet dan ruimte bieden. Cultureel erfgoed moet en kan volgens het kaderverdrag daarom alleen bestaan vanuit een diversiteits-beginsel, waarin meerdere soorten erfgoed, en waarde-systemen, naast elkaar kunnen bestaan.

Als Faro beoogt dat overheden zich moeten inspannen om mensen binnen de wet toegang te laten krijgen tot, en eigenaarschap te laten uitoefenen van hun eigen erfgoed, dan betekent dit ook dat die mensen recht hebben op een eigen zienswijze over hoe zich tot dit erfgoed toegang te verschaffen.

“Er is ruimte zat”

Maar nu komt de paradox. In afgelopen jaren heb ik menig gesprek gevoerd met beleidsambtenaren en vele anderen in de archeologische sector. De indruk die ik daaruit krijg is dat het knellen van de regelgeving vaak niet zo wordt ervaren door de professionals. “Er is genoeg ruimte voor participatie onder de huidige archeologische regelgeving”, wordt dan gesteld, maar bij doorvragen blijkt dat die regelgeving en ruimte door alle partijen op een andere manier wordt uitgelegd. Zo gebeurde het dat in project Wylde merck een gemeente toestemming gaf voor het zelfstandig opgraven door burgers, maar ik na afloop vanuit provincie en rijk de boodschap kreeg dat dit nooit zo had mogen gebeuren. De regelgeving is dus open voor meerdere uitleg en de overheden verweten elkaar de wet niet te kennen. Verwarring alom en mijn advies aan klanten en medeburgers wordt ondertussen steeds cynischer: blij alsjeblieft weg van archeologie, want je komt in de problemen, gegarandeerd. Als je maar lang genoeg doorvraagt bij instanties of professionals, ga je met een bocht uiteindelijk ergens aanlopen tegen certificeringsplicht, arboregels, of de verplichting hoge kosten te maken voor deponering.

Kan de archeologische sector zelf nog reflecteren op hoe dit uitpakt? Oprecht, het is een prachtig, inhoudelijk gedreven sector, maar dit heeft ook een keerzijde: ze kijkt vooral naar binnen. Ik heb al zoveel mensen deze observatie horen maken, dat ik het inmiddels wel aandurf haar te poneren als een feit. De gemeenschap vindt haar samenhang in eensgezindheid over uitgangspunten die specifiek zijn voor de archeologische monumentenzorg, zoals behoud in situ, academische kenniswinst en een verantwoordelijkheidsgevoel voor een bodemarchief, omdat leken dat niet op waarde kunnen schatten. Met de zwaarst opgetuigde regelgeving van de Nederlandse monumentenzorg in de achterzak, hoeft de archeoloog daarom ook nog maar zelden echt in discussie. “Dit is gewoon de wet. Ik zie niet waarom het anders zou moeten.”, zei een beleidsmedewerker van een provincie onlangs nog toen ik vroeg om een visie op de toekomst.

Proeftuin Arboretumlaan 1a

Het project Arboretumlaan 1a ontworpen als mijn bijdrage aan een bredere verkenning van de overheid en de sector op zichzelf te laten reflecteren.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed begon in 2023 te werken aan de Faro Uitvoeringsagenda Deel II.¹² Dit doet ze samen met het brede erfgoedveld van onder andere erfgoedinstellingen, overheden, opleidingen, vrijwilligers en erfgoedgemeenschappen. Een van de projecten die kon starten, was het al genoemde project "Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie", dat ik voor het gemak afkort tot Project Sawerkaparinda. Hierin verzamelden zich aandeelhouders uit de hele sector, waaronder mensen van de RCE, vertegenwoordigers van gemeenten, provincies en ministerie, de initiatiefnemers van project Wyldemerck, AWN, het project CARE en een onderzoeker van Hogeschool Saxion. Vanuit deze brede coalitie werd een projectvoorstel ingediend en gehonoreerd, met de AWN als penvoerder. De opzet van het project was dat alle partijen een eigen, onafhankelijk onderzoek zouden uitvoeren naar kansen en knelpunten voor Faro in wat we 'proeftuinen' noemden om daar uiteindelijk in 2025 samen over te rapporteren. Het project Arboretumlaan 1a dat ik hier presenteer is een van die proeftuinen, waarover me meer gaan lezen in de volgende Akte.

NOOT: In deze rapportage verwijs ik met regelmaat naar het project Wyldemerck. Dat komt omdat het project Wyldemerck van marjolijn kok en mijzelf een belangrijke inspiratiebron en vergelijksmateriaal was voor de proeftuin Arboretumlaan 1a. Het Project Wyldemerck was een samenwerkingsproject waarin de Molukse moslimgemeenschap, geboren en getogen in het woonoord Wyldemerck (Friesland), zelf in 2021 en 2022 vorm gaf aan hun eigen archeologisch onderzoek. Dit project won in 2022 de Grote Prijs der Nederlandse Publieksarcheologie. Meer hierover is te lezen op www.molukserfgoed.com.

¹² Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro>

Akte 2 – De Uitdaging

“Er is voldoende ruimte in de wet voor burgers om archeologisch onderzoek te doen.”

“Er is voldoende ruimte in de wet voor burgers om archeologisch onderzoek te doen.”
Laten we deze stelling eens als uitgangspunt nemen en kijken wat er gebeurt als we de praktijk toetsen, die ruimte uitdagen, op de proef stellen. Want eerlijk gezegd is mijn idee dat die ruimte er helemaal *niet* is, dat de regelgeving die ruimte op zijn best veel ernstiger beperkt dan archeologen denken. Met een praktisch experiment wilde ik toetsen of het klopt dat de werking van het bestel tot dusverre de burgers hun archeologisch deelname ontzegt. Het middel:

- ik zou proberen op legale wijze de regels te overtreden, dan wel op een illegale manier iets legals te doen...het is maar net hoe je het bekijkt.
- en het bestel mocht reageren: mag het nou wel, of mag het nou niet?
- en ondertussen wilde ik wel kwalitatief goed onderzoek opleveren.

Dat was de uitdaging. Een experiment om te wrikken aan de ruimte in het archeologisch bestel, een (bescheiden) bres te slaan in het harde ‘Nee’ dat de regelgeving voor de burger heeft opgetuigd. Een interventie die de scherpe putrand wilde opzoeken, maar met het goede voor ogen.¹³

En dus trok een contemporain archeoloog in Akte 2 de wereld in. En dat was ik. Ik zocht een plek in mijn eigen leefomgeving die voor mij relevant was om te onderzoeken, waarover ik vragen had en waarvan van ik wist dat ik eenvoudig toestemming kon krijgen voor betreding. De keus viel op de speelplaats van een school op Arboretumlaan 1a, bij mij om de hoek in Wageningen. Rond die plek ontwierp ik een onderzoek dat ik zo omschreef: :

“Het onderzoek had ten doel archeologische vondsten te doen, sporen te documenteren, te genieten van dat proces, de eigen nieuwsgierigheid te volgen, te praten met omwonenden, gecaterd te worden door vrienden, tegengas te geven aan eenieder die er de meerwaarde niet van zou inzien en meer te weten te komen over de biografie en betekenis van de plek. Dit laatste was ook de vraagstelling van het onderzoek: wat zeggen de vondsten over de biografie van de plek en over gelijksoortige plaatsen elders?”

Schuren met de regels...

Meer let wel, de metavraag achter dit onderzoek ging over de ‘ruimte’ in de wet, dus om het project afdoende te laten schuren met de regelgeving, heb ik:

¹³ Ik vind het belangrijk in een voetnoot te benoemen dat ik dit experiment alleen kon uitvoeren vanuit mijn basisvertrouwen dat het democratisch bestel in Nederland functioneert en dat het ambtelijk apparaat daarbinnen in principe streeft naar het goede. Ik geloof ook echt dat dit in de erfgoedsector ook (nog) zo is, maar zaken als de Toeslagenaffaire laten wel zien dat dit niet altijd meer vanzelfsprekend is. En breder in Europa ook niet. Ik sprak een Turkse archeologe die aangaf dat in haar land een experiment dat de strijd aangaat met de heersende erfgoedopvatting direct tot een reactie van de overheid zou leiden met mogelijk grote persoonlijke consequenties, zoals het verlies van carrièrekansen of zelfs juridische vervolging.

- een locatie uitgekozen met een hoge archeologische verwachting op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Wageningen, met een hoge verwachting op het aantreffen van sporen van steentijd tot heden, en met een hoge onderzoeksverplichting op de archeologische beleidskaart,
- en daarin een proefput gegraven van 1 bij 1 meter oppervlak en bijna 1 meter diep, zodat het vlak ruim onder de 30 cm -Mv vrijstellingsgrens viel; en deze put vervolgens volledig archeologisch geregistreerd,
- me ervan vergewist niet te beschikken over een certificaat of actorregistratie als (veld)archeoloog, of een van de andere certificaten,
- noch gewerkt onder de certificering van een archeologisch opgravingsbedrijf of de ontheffing van een universiteit,
- noch onder de vlag van een vereniging met een statutair bekrachtigde archeologische doelstelling,
- geen PvEs, PvAs of andere instrumenten voor formele kwaliteitsbewaking gebruikt.

Daarentegen heb ik wel

- voor aanvang van het onderzoek de gemeente Wageningen - eigenaar van het perceel en tevens bevoegd gezag archeologie - per e-mail globaal geïnformeerd over het plan,
- de gebruikers van de school toestemming gevraagd voor betreding,
- er naar gestreefd zo exact mogelijk de werkwijze zoals gebruikelijk in professioneel onderzoek te volgen, op de manier zoals ik die ook bij een archeologisch adviesbureau heb leren uitvoeren, volgens de KNA,
- en er voor gezorgd dat iedereen die me - anoniem - heeft geholpen een leuke dag had maar niemand met naam vermeld in het rapport om hun privacy te waarborgen (zie onder voor verdere toelichting).

Waar zit hem dan de crux?

Nou, de opgraving vond plaats in de zandbak van een kleuterschool.

Figuur 1 "De crux? Nou, de opgraving vond plaats in de zandbak van een kleuterschool."

Hoewel dat lichtzinnig kan overkomen – en dat is ook bewust, want wie zijn archeologen om burgers lichtzinnigheid te verbieden? – heb ik over deze keuzes meer dan een half jaar nagedacht. Ik wilde een interventie plegen die voor de wet, voor het oog van de professional, alsook van de burger onomstotelijk een archeologisch onderzoek is, op een wijze waar geen speld was tussen te krijgen, en zien of het toch, binnen de grenzen van de wet, mogelijk is zelf gravend onderzoek te doen.

Erfgoed impliceert gemeenschap

Daarbij vraagt een aspect extra toelichting. Voor een verkenning naar ruimte voor Faro is het van belang of het hier om (potentieel) erfgoed van een *gemeenschap* betreft. Het verdrag richt zich immers op de toegang voor erfgoedgemeenschappen, niet op het mogelijk maken van solistische toegang tot alles wat een individu voor zijn eigen vitrinekastje maar interessant kan vinden. En ik heb het onderzoek Arboretumlaan wel hoofdzakelijk solistisch uitgevoerd.

Dit solisme was hier een praktische consequentie van de aanpak, want als het project inderdaad zou leiden tot een scherpe reactie, dan wilde ik daar geen anderen in meeslepen. In de keuze van onderwerp heb ik meegewogen dat een schoolplein ook *werkelijk interessant kan zijn voor een lokale erfgoedgemeenschap*, bestaande uit alle Wageningers die tot deze school vanuit hun historie een relatie hebben. Met ander woorden, eigenlijk wil je dit onderzoek in gezamenlijkheid uitvoeren, en ik ben er van overtuigd dat er daarvoor in mijn leefomgeving ook geïnteresseerden te vinden zouden zijn. Onderzoek naar *je roots* in je oude schoolomgeving, met anderen, is dus wel degelijk denkbaar op dezelfde wijze als dat Molukkers zeer geïnteresseerd bleken om onderzoek te doen naar hun voormalige woonoord in het project Wyldemerck.¹⁴ Daarom vond ik de aanpak valide voor een knelpuntenverkenning Faro.

Om te toetsen hoe groot de ruimte in de wet is, is het vervolgens een vereiste te beschikken over een respons van het systeem. En dus gaf ik mezelf na afloop van het graafwerk aan bij de Erfgoedinspectie, om vast te stellen of ik daadwerkelijk een misdrijf had begaan.

Kom maar op, ik was reuze benieuwd: zou een opgraving van cultureel erfgoed in een zandbak leiden tot veroordeling voor overtreding van het opgravingsverbod artikel 5.1?

We gaan het zien in de volgende akte.

¹⁴ Project Wyldemerck, zie <https://molukserfgoed.com/>

Ondertussen in de foyer

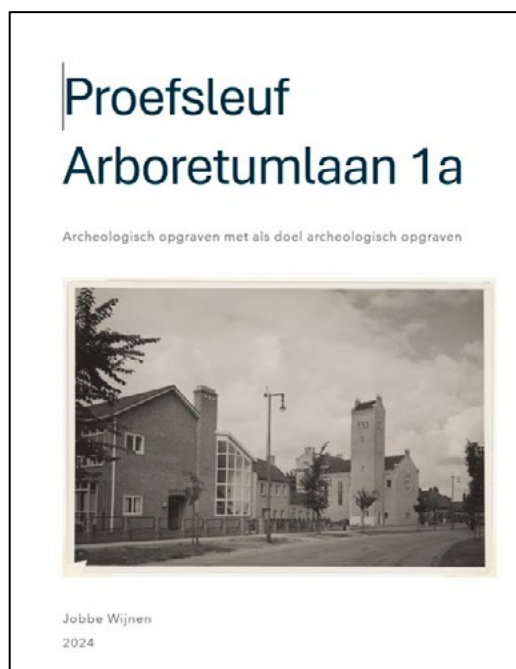
Maar niet zonder eerst - in de pauze - iets te vertellen over het onderzoek zelf.

De resultaten van het onderzoek Arboretumlaan 1a zijn verwerkt in een concept-rapportage, die ik samen met een oplegbrief met vragen heb gestuurd naar de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (Zie Akte 3). Aanvankelijk was het idee deze rapportage alleen voor dat doel te gebruiken en verder alleen als bijlage toe te voegen aan deze eindrapportage. Ik heb die koers gewijzigd, omdat een uitgebreide beschrijving van methode en resultaten mijn punt onderstrepen dat er hier sprake was van een *volwaardig archeologisch onderzoek* en dat er daarbij *cultureel erfgoed is opgegraven*. Daarom geef ik in dit hoofdstuk, terwijl u geniet van een drankje, de rapportage van het onderzoek vrijwel integraal weer, exclusief de inleiding en de conclusies.

Het onderzoeksgebied Beatrixschool

Het onderzoeksgebied betrof het schoolplein op het perceel van Vrije School 'De Zwanenridder' aan de Arboretumlaan 1a in Wageningen. In een eerdere gebruiksfase was hier de Beatrixschool gevestigd (Figuur 3 en Figuur 4).

Het onderzoeksgebied ligt op de oostelijke stuwwal van de Gelderse Vallei, die gevormd is in de voorlaatste ijstijd, het Saalien. Op de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Wageningen is aangegeven dat het perceel oorspronkelijk binnen de grenzen van het landgoed 'Arboretum de Dreijen' viel, dat één van de tuinen was van de voormalige Landbouw Hoogeschool (thans Wageningen Universiteit).¹⁵ Het gebied kent een hoge archeologische verwachting (Vrijstellingsgrenzen: 250m² én 30cm -Mv). Helaas was de onderlegger van de archeologische beleidskaart niet online beschikbaar voor gewone Wageningers, maar gegeven de locatie op de stuwwal zal het hier gaan om een archeologische verwachting van steentijd tot en met heden.

Figuur 2 Voorpagina van de conceptrapportage van augustus 2024

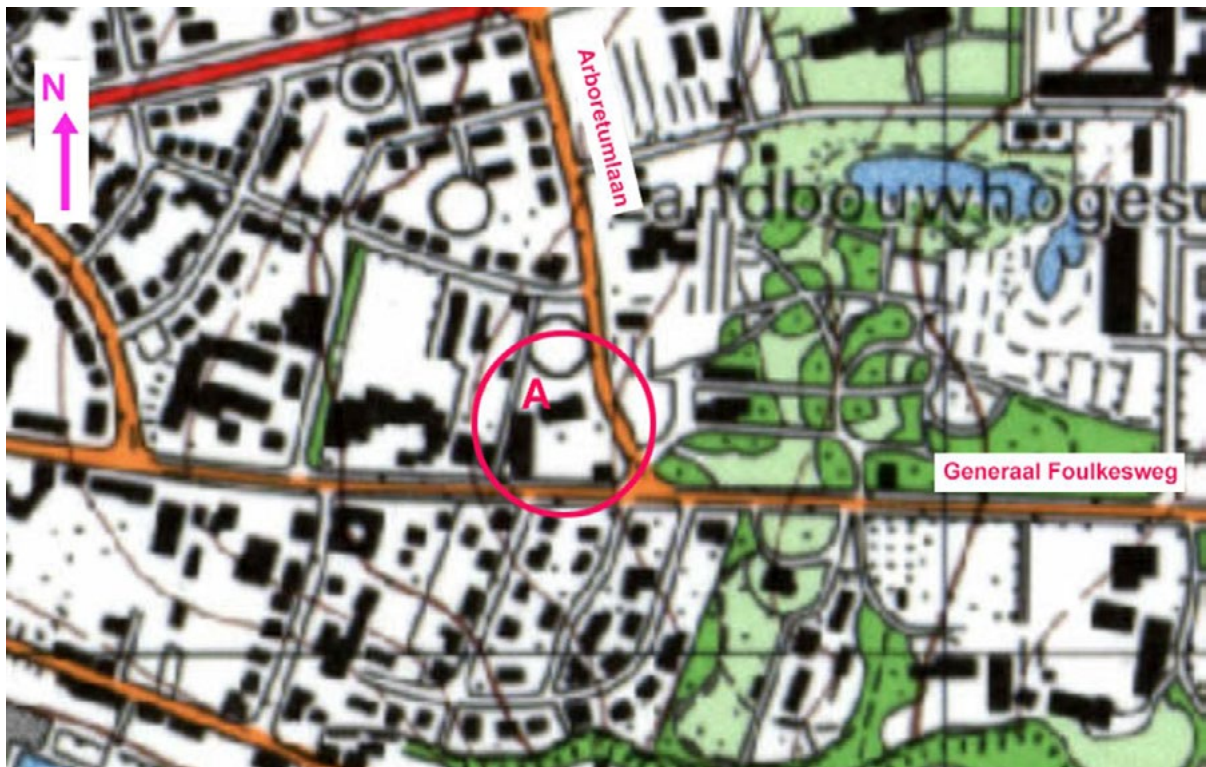
¹⁵ Zie de [Cultuurhistorische Waardenkaart van Wageningen](#).

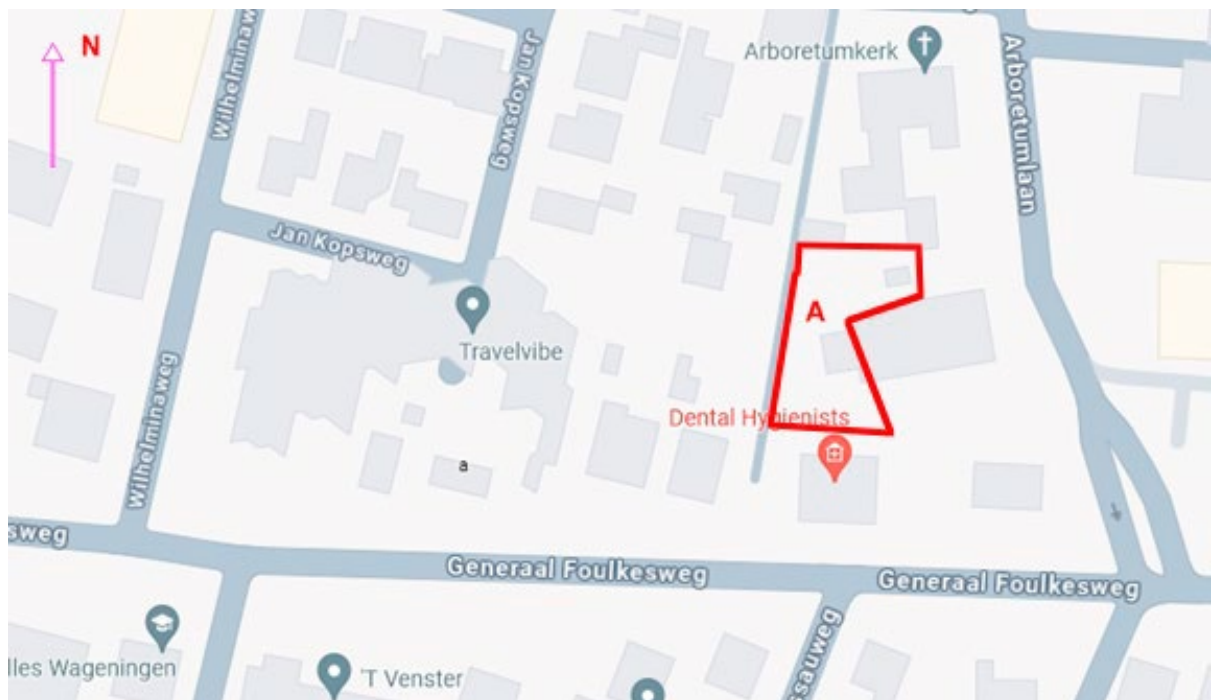
Figuur 3 Beatrixschool aan de Arboretumlaan circa 1960. (Collectie gemeentearchief GA.3102 beeldbankwageningen.nl; fotograaf Jos-Pe, Arnhem)

In de 19de eeuw lag de locatie nog (ver) buiten de stad in agrarisch gebied dat mogelijk onder andere gebruikt werd voor tabaksteelt. In 1829 werd vlak naast deze plek, ter hoogte van het huidige Jan Kopsweg, de eerste Algemene Begraafplaats van Wageningen ingericht. De begraafplaats werd in 1940 gesloten, vervolgens in de jaren 70 geruimd en in 1981 kwam op deze plek de bibliotheek van de Landbouw Hogeschool: het Jan Kopshuis.¹⁶ Hoewel dat architectonisch bijzondere gebouw in 2011 alweer werd gesloopt, is de contour er van in 2024 nog steeds te zien op Google Maps (Figuur 5).

¹⁶ René ten Dam, 2020. De dood in beeld - Wageningen (klik op [de link](#)).

Figuur 4 Onderzoeklocatie aan de Arboretumlaan 1 te Wageningen op de topografische kaart van 1989 (Kadaster). De proefsleuf bevond zich ongeveer ter hoogte van de letter A.

Figuur 5 Het onderzoeksgebied (rode omlijning) ten zuiden van de Arboretumkerk. De proefsleuf is aangelegd globaal ter hoogte van de letter A. Links op de afbeelding is in de knie van de Jan Kopsweg opvallend genoeg nog de contour zichtbaar van het Jan Kopshuis (universiteitsbibliotheek), terwijl deze al in 2011 is afgebroken. (Bron: Google Maps, geraadpleegd 20-6-2024)

De Beatrixschool

Eind 19de eeuw werd het onderzoekgebied deel van het terrein van Arboretum de Dreijen van de Rijkslandbouwschool (vanaf 1918 de Rijks Landbouw Hoogeschool). Grenzend aan het onderzoeksgebied ligt op de hoek van de Arboretumlaan met de Bergweg (Rijksstraatweg) de 19de eeuwse (?), statige dubbele Villa Montagne, waarvan in het bestek van dit onderzoek helaas niet gevonden werd wanneer deze is gebouwd. Na de oorlog werd de Bergweg hernoemd naar Generaal Foulkes en rond 1950 werd de hoek van deze straat met de Arboretumlaan verder ingericht. Een kerk en school werden gebouwd op Arboretumlaan nummer 1 en 3. Op een foto in het gemeentearchief uit 1949 is de school nog niet aanwezig (GA3120) echter op een foto van 1950 wel (GA3102: zie Figuur 3).

Volgens goed gebruik kort na de oorlog kreeg de school de naam van een van de prinsessen van Oranje: de Beatrixschool. De naam werd boven de hoofdingang aangebracht. Volgens een overzicht van de Historische Vereniging Oud Wageningen¹⁷ werd in 1960 een gymnastieklokaal bij de school geopend. Mogelijk is dit het gebouw dat op de topografische kaart van 1989 nog aangegeven is net ten zuidwesten van de school (Figuur 4).

Voorafgaand aan het bureauonderzoek had ik de gedachte: "De geschiedenis van Beatrixschool, die zoeken we wel even op..." om er vervolgens achter te komen dat over historisch onderzoek naar de ontwikkeling van het 20^e-eeuwse onderwijs in Wageningen nauwelijks iets te vinden is. Het boek *Geschiedenis van Wageningen* (red. Gast, Kernkamp, Klep 2013) vermeldt alleen de 17de eeuwse Latijnse school aan de Heerenstraat, daarna de 19de eeuwse Hogere Burgerschool en gaat daarna alleen nog verder over de Rijks Landbouwschool. Uit foto's bij het gemeentearchief blijkt dat er elders in de stad ook nog een kleuterschool was met de naam Prinses Beatrix, maar dit is een ander gebouw en het vraagt aanvullend onderzoek om te achterhalen waar deze locatie zich bevond (Gemeentearchief Wageningen, foto GA.DVD33-0366). Uit het beknopte bureauonderzoek wordt zeer duidelijk dat er op het vlak van onderzoek naar Wageningse scholen nog werk te verrichten is.

Het schoolplein

Het veldonderzoek van voorliggende rapportage richtte zich op het schoolplein aan de achterzijde van de Beatrixschool. Over de inrichting van dit plein zijn weinig historische bronnen gevonden. In de beeldbank van het gemeentearchief bevinden zich überhaupt weinig foto's van de school, maar op een oblique geschoten luchtfoto uit 1953 is te zien dat het schoolplein zich vooral aan de achterzijde van het gebouw bevond en vermoedelijk op dat moment geheel betegeld was (Gemeentearchief Wageningen [GA.0094](#)).

Een Wageningse tijdgetuige die in de jaren 60 op de school zat en voor dit onderzoek wat informatie verschaftte, kon zich de inrichting van het schoolplein niet herinneren en ook niet of er bijvoorbeeld een zandbak was, of klimtoestellen. Wel merkte hij op: "De Beatrixschool was een Christelijke kutschool en het afvalputje van de stad. Daar kwam al het tuig terecht dat verder nergens terecht kon." (anonieme bron 2024, naam bekend bij

¹⁷ <https://www.oudwageningen.nl/wp-content/uploads/2018/01/Wageningen-in-jaartallen-Map4def.pdf>

de auteur). Deze bron had nogal een uitgesproken mening en was verder helaas niet zo spraakzaam.

Op het moment van onderzoek was de Beatrixschool echter al lang gesloten. Het perceel en het daarop gelegen pand was tot en met 2024 in gebruik bij de Vrije School 'De Zwanenridder'. Deze school is ideologisch gegrondvest op de Antroposofie van Rudolf Steiner en was hier vanaf 1996 gehuisvest.¹⁸ Kort na het archeologisch onderzoek verhuisde de Vrije School en kwam het gebouw leeg te staan.

Methode

Na het uitvoeren van een beknopt bureauonderzoek (zie hierboven) is op locatie door middel van een veldinspectie gekeken wat de beste plek was voor gravend onderzoek. Achteraf bezien gaf de veldinspectie al voldoende aanleiding te starten met een veel uitgebreider opgetuigde registratie van aan het oppervlak zichtbare kenmerken en was het logisch geweest een veldtekening te maken van het hele onderzoeksgebied. Echter, gedreven door de idee dat 'graven uiteindelijk het leukst is' lag de focus op van het veldwerk op de proefsleuf en registratie daarvan. Er is vooral gekeken naar een plek waar graven het makkelijkst uitvoerbaar was.

Proefsleuf

Als snel werd een locatie gevonden op het schoolplein waar graven mogelijk was. Op deze plek was een archeologisch spoor aan oppervlak zichtbaar, dat vervolgens door middel van een proefsleuf van 1x1 m verder is onderzocht. De proefsleuf - in dit geval vergelijkbaar met een coupe in het spoor - is zoveel als mogelijk laagsgewijs ontgraven en gedocumenteerd door het maken van profiel- en vlakfoto's. Uiteindelijk is maar één vlak aangelegd.

Met een drone is ook een vlakfoto van dit vlak genomen. Op het oog en met hulp van een metaaldetector zijn vondsten uit het grondspoor en de directe omgeving geborgen.

Tijdens het onderzoek is gebruik gemaakt van een aantal middelen op de manier zoals die ook in de AMZ worden gebruikt:

- Een oranje hesje, dat ten doel had deskundigheid te communiceren;
- Een helm die, zo lang er geen journalisten, bevoegd gezag (op flatjes, dan wel veel te grote smetteloze gele veiligheidslaarzen), of inspectie aanwezig was, op de rand van de put lag;
- Een gerepareerd meetlint uit de afvalbak van RAAP BV dat alle maten 7 mm korter weergeeft dan de werkelijkheid;
- Een bats waarvan senior archeoloog I. Schute in 2010 al zei dat er echt niet mee te schaven valt, maar er was helaas geen andere beschikbaar (Figuur 6).
- Diverse video en fotocamera's, waaronder een drone.

¹⁸ Zie <https://wikiwageningen.nl/vrije-school-de-zwanenridder/>

Figuur 6 Materialen liggen klaar voor de opgraving.

In aanvulling op formeel archeologisch onderzoek (AMZ) was tijdens het onderzoek het boek *Object Oriented Ontology* van Graham Harman aanwezig als deel van het veldmateriaal. Verder was helaas geen nauwkeurige GPS aanwezig en is de exacte locatie van de proefsleuf achteraf geschat op basis van het AHN (www.ahn.nl).

Eveneens in afwijking van formeel AMZ onderzoek waren in huidig onderzoek alle batterijen van de gebruikte apparatuur voorafgaand aan het onderzoek wel opgeladen.

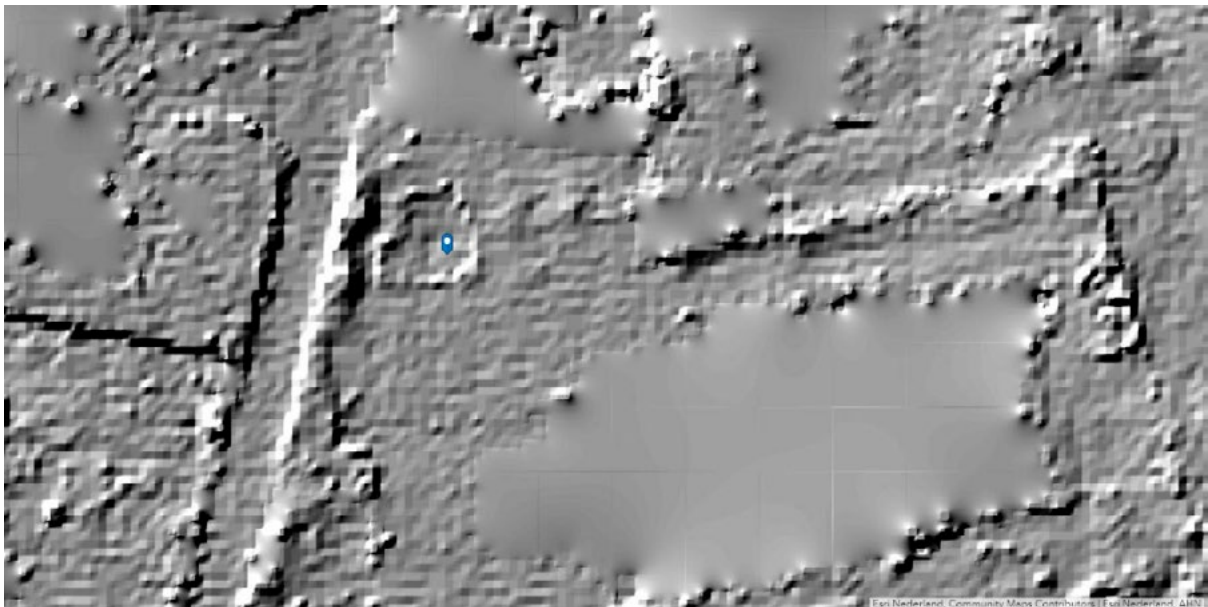
Voor het overige is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de richtlijnen uit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 2.0).

Resultaten

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van het onderzoek. Figuur 7 is een afbeelding van het onderzoeksgebied van Google Earth. Figuur 8 hetzelfde beeld van de ANN Hillshade hoogtekaart.

Figuur 7 School en schoolplein in Google Earth (Geraadpleegd 26-06-2024).

Figuur 8 AHN3 DTM Hillshade van de onderzoekslocatie met daarin spoor 2 en de locatie proefsleuf gemarkeerd. (Bron AHN.nl)

Sporen

Op de plek en in de omgeving van de proefsleuf zijn verschillende sporen waargenomen.

Spoor 1: klassieke bestrating met 30x30 tegels

Op de locatie van onderzoek lag straatwerk bestaande vierkante betonnen tegels van 30 x 30 cm, op de meeste plaatsen in halfsteensverband gelegd op een maaiveld hoogte van ongeveer 24,17 m NAP (Figuur 9). Op enkele plaatsen was sprake van schade aan het straatwerk en lagen een paar tegels los. Hiermee kon worden vastgesteld dat het hier gaat om klassieke 4,5 cm dikke tegels à 9,5 kilo. Twee tegels zijn verzameld als vondst (V4). Vlak bij spoor 2 en de proefsleuf lag ook een vlak van afwisselend donkergrijze, rode en lichtgrijze 30x30 tegels in tegelverband, als ware het een driekleurig schaakbord.

Figuur 9 Spoor 1 - Straatwerk van het cirkelvormige plein, bestaande uit 30x30 tegels à 9,5 kilo. Foto genomen in grofweg zuidelijke richting.

Figuur 10 Spoor 1, detail. Bioturbatie zichtbaar in de rechter bovenhoek.

Het type stoeptegels 30x30 is na de Eerste Wereldoorlog de gangbare trottoir-bestrating van Nederland geworden. Op foto's uit de Eerste Wereldoorlog in Nederland is de tegel niet waargenomen.¹⁹ Het Vademecum van Historische Bouwmaterialen geeft een catalogusvermelding van deze tegel in 1925 (Bot 2009: pagina 561), maar mogelijk is het ontwerp nog net iets ouder. Beton werd als bouw materiaal pas eind 19de eeuw herontdekt.

Hoewel een vernieuwing, of opnieuw leggen van bestaande tegels, niet uit te sluiten is, is het aannemelijk dat een deel van de grijze tegels in spoor 1 onderdeel zijn van de oorspronkelijke in situ inrichting van het schoolplein uit 1950 en dat alle kinderen, ouders en leerkrachten die op dit plein speelde er hun voetstappen hebben achtergelaten.

Aan de noordzijde van het onderzoeksgebied was daarnaast een soort bloemperk aanwezig, dat opgebouwd was uit slim gestapelde 30x30 tegels. Vermoedelijk heeft de Vrije School een deel van het historische tegelwerk uit 1950 gewipt en de tegels op deze wijze hergebruikt (Figuur 11).

Figuur 11 Hergebruik van stoeptegels.

Spoornummer 2: betonnen omranding

Binnen spoor 1 is een bouwwerk waargenomen van ongeveer 6 x 6 meter in oppervlak, bestaande uit een opstaande betonnen rand die ongeveer 30 cm boven het maaiveld / dan wel spoor 1 uitstak en aan de bovenzijde was afgeplat tot een rand, dan wel een horizontaal vlak van 27 cm breed. Het spoor had als oppervlak globaal de vorm van een L, dan wel een vierkant waar in de noordwestelijke hoekpunt een hoek uit was genomen (Figuur 12 en Figuur 13). De rand steekt niet loodrecht verticaal omhoog uit de grond, maar loopt iets schuin naar buiten gezien vanuit het hart van het spoor, waardoor het bouwwerk te beschrijven is als een soort kuip. Daarbinnen was een primaire vulling aanwezig van matig grof zand (Figuur 12). Vermoedelijk betreft het hier een zandbak.

¹⁹ Steekproef in 'Het Geheugen' Delpher.

Figuur 12 Spoor 2 een betonnen bak met zand, vermoedelijk een zandbak.

Figuur 13 Overzicht van spoor 2, met daarin de proefput, annex coupe.

Bij aantreffen was spoor 2 - na dezen 'de zandbak' - afgedekt met een relatief fijnmazig net, geweven van 8 mm dik zwart polypropyleen touw. Dit net kon afgezien van de foto in Figuur 12 niet verder in situ worden gedocumenteerd, omdat voor aanvang werkzaamheden omstreeks 11 uur een aantal kinderen uit de naastgelegen Arboretumkerk kwam gerend en het net verwijderden (Figuur 14). Bij navraag bij de begeleidende volwassenen bleek zich in de vulling van het spoor een schat te bevinden, die terstond door de kinderen werd opgegraven en meegenomen nog voor ik als archeoloog kon vragen waar ze uit bestond. Een begeleider gaf wel nog aan dat dit plan de vorige avond al was voorbereid. Daarna verliet het gezelschap het onderzoeksgebied

weer.

Figuur 14 Een gezelschap betreedt het onderzoeksgebied en verwijderd het PE net.

De proefsleuf is vervolgens aangelegd in spoor 1, direct tegen de betonnen rand en besloeg een oppervlak van 1 x 1 meter. Op het diepste punt was de sleuf **80 cm -Mv diep**. Aangezien de sleuf werd aangelegd in een aan het maaiveld zichtbaar spoor, kan de sleuf ook gezien worden als een gedeeltelijke coupe van spoor 1.

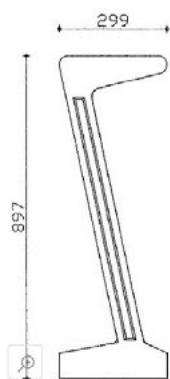
De centrumcoördinaat van de proefsleuf in RD is (grofweg) weergegeven in Tabel 1 :

Tabel 1 Centrumcoördinaat van de proefput in RD.

X	Y	Z
174.727,24	442.168,20	24,05 m NAP

De maaiveldhoogte fluctueerde sterk in het vlak van de sleuf (spoornummer 2), maar werd [met AHN](#) vastgesteld op gemiddeld ongeveer 24,05 m NAP (Figuur 8).

De zandbak bestond uit prefab (vooraf elders gefabriceerde) elementen van 60 cm lengte, 10 cm dikte en in 3 verschillende typen: rechte stukken, binnenhoeken en buitenhoeken van 90° graden. Hiermee kon door de klant waarschijnlijk naar wens een zandbak worden samengesteld van elke gewenste grootte en vorm. Onderzoek liet zien dat vergelijkbare elementen nog steeds worden verkocht, onder andere door het bedrijf Benoton (Figuur 15). Op de plek van de proefsleuf was de zandbak vrijwel tot aan de onderzijde van de bovenrand gevuld met zand. In profiel 104 is te zien dat de prefab rand tot ongeveer 65 cm -Mv naar beneden en schuin naar binnen doorloopt. Op deze diepte werd het graafwerk gestuit door een in grof afgesmeerde bodem van beton of specie die naar het midden van het spoor nog verdiept. Uiterst rechts in profiel 104 is lag de bodem ongeveer 80 cm -Mv en daarmee ongeveer 40 cm onder het niveau van de stoep (spoor 1).

Zandbakelement BNZAN3090

Dit zandbakelement heeft een lengte van 80cm, een breedte van 30cm en een hoogte van 90cm bocht/hoekoplossingen (2 stuks per 90 graden)

Ook leverbaar:
cirkel diameter 4 meter
cirkel diameter 6 meter
cirkel diameter 10meter

Standaard in grijs en antraciet leverbaar

Categorie: [Zandbakelementen](#)

Figuur 15 Doorsnede van een vergelijkbaar zandbakelement als gebruikt in spoor 2 en in 2024 verkocht door Benoton (<https://www.benoton.nl/>). Maten kunnen afwijken van de feitelijke maten in het spoor.

Vullingen

De vulling van het spoor wordt hier, met een natte vinger, aangeduid als tweefasig (zie Figuur 16 Vlak 104, profiel westelijke putrand.). Vulling 0 bestond uit een grof gemengd pakket van verrommelde gemengde brokken matig fijn tot matig grof zand, dat in het midden (van vlak 104) bestaat uit brokken lichter, of bonter zand (zie Tabel 2). Eén en ander doet vermoeden dat de zandbak in meerdere fasen is (bij)gevuld en dat de kinderen slechts gedeeltelijk 'er in geslaagd zijn' deze lagen over tijd weer homogeen te vermengen. Hoeveel fasen (en vullingen) er in totaal waren, was niet vast te stellen. Het speelzand toont enige mate van bioturbatie door kleine plantwortels. Her en der zijn rottende bladeren te zien die aangeven dat de kinderen tot aanzienlijke diepte in de zandbak hebben gegraven. De onderste laag van de zandbak is gevuld met een tot 5 cm dik pakket veel roder/oranjebruin zand, dat veel weg heeft van de natuurlijke bodem zoals die op de stuwwal aanwezig is. Dit noemen we daarom vulling 1. Het lijkt er op dat een deel van het uitgegraven zand voor de aanleg van de zandbak weer in de zandbak is teruggestort als speelzand.

Deels is vulling 1 ook grof vermengd met de betonnen bodem van de zandbak, die zo ruw is dat hij mogelijk ook bewust poreus is gelaten om de vochthuishouding te reguleren. Helaas was de sleuf niet groot genoeg om vast te stellen of de bodem in de hele zandbak doorliep. De betonnen bodem besloeg het gehele vlak 1 van de sleuf en liep naar het middens van de zandbak dieper weg.

Uit profiel 104 zijn drie monsters genomen van vulling 0 en 1 en beschreven (Tabel 1).

Tabel 2 Monsters uit de vulling van spoor 2.

Monster	Vulling		Beschrijving
1	0	Bovenste pakket	grijsbruin zs1 (zand zwak siltig) matig fijn tot matig grof, pr1 (enkele plantenrestjes) wo1 (enkele wortelresten) redelijke sortering, zand matig bont (kleuring)
2	0	Uit de lichtere brokken.	lichtgeelgrijs zs1 (zand zwak siltig) matig fijn tot matig grof, matige sortering zand matig bont (kleuring)
3	1	Onderste 5 cm	oranjebruin zs2 (zand matig siltig) matig fijn tot matig grof, matige sortering, zand zeer bont (vele kleurvariatie)

Figuur 16 Vlak 104, profiel westelijke putrand.

Figuur 17 Vlakfoto van vlak 1 met betonnen bodem van de zandbak met resten van oranje-rode vulling 1. Op de putrand een van de vondsten, de Brio schep.

Figuur 18 Sfeerfoto van de werkzaamheden.

Figuur 19 Tekst en uitleg geven aan omwonenden.

Vondsten

In de vulling 0 van spoor 2 en bij spoor 1 zijn een aantal vondsten gedaan (Tabel 3).

Tabel 3 Vondstenlijst.

Vondstnummer	Spoor	Vulling	Materiaal	Beschrijving	Datering
1	2	1	KER	Bouwkeramiek - twee fragmenten gebroken rode baksteen met cement aan één zijde	onbekend
2-1	2	0	MXX	Runnertje van een rits met stempels 'VISLON', 'YKK', '5VSz' en op het handgriepje 'VINGINO'	≥2001
2-2	2	0	MCU, MXX	Munt 50 Eurocent uit België met jaartal '1999'	>2002
2-3		0	MAI	Scheurstrip van een treklijpje	1967-1990
2-4	2	0	MAI	Treklijp type T-I-2 'Continental',	>1967 - ?
2-5	2	0	MFe	Deel van een keilbout 'PEG M8'	
2-6	2	0	MFe	Stukje ijzerdraad, ongeveer 8cm	
3-1	2	0	Polyetheen	Groen PE schepje, zeer afgesleten. Stempel 'Made by 'Brio AB USBY Sweden'	Jaren 80-90?
3-2	2	0	Polyetheen (?)	Rood PE of PP schepje met stempel '96', 'CE' en mogelijk 'Rolf'	≥1996
4	1		beton	2 stoeptegels 30x 30x 4,5 cm	

Bouwkeramiek

Het bouwkeramiek (V1) betreft twee fragmenten moderne dieprode baksteen met cementresten, waarvan de datering zonder aanvullend onderzoek niet mogelijk is (Figuur 20).

Figuur 20 Twee stukken baksteen met cement (Vondstnummer 1).

Runnertje 'Vingino'

Het runnertjes (van een rits) draagt het merk 'Vingino'. Dit is een internationaal *fashion lifestyle* merk voor kinderen, opgericht in 2001. Van de website:

"Ieder kind wordt in een Italiaanse familie op handen gedragen en dit is niet anders bij Vingino. Wij vinden dat ieder kind zichzelf mag laten zien én mag uitdragen, daarom geven wij ze graag het podium."

Het runnertje is voor Vingino geproduceerd door YKK, een Japanse fabrikant van ritsluitingen opgericht in 1934 met wereldwijd verspreide vestigingen.²⁰ In 1965 openden YKK een fabriek in Sneek en was daarmee het eerste Japanse bedrijf dat zich vestigde in Nederland. Waar dit runnertje is geproduceerd is echter niet duidelijk. 'Vislon' verwijst naar een bepaald type kunststof bloktandrits van YKK, dat veel gebruikt wordt in outdoor kleding en voor 'tactical gear' voor politie en defensie. Van de YKK website: "The VISLON zipper is made of injection molded plastic elements, such as a polyacetal resin."²¹ De tekst '5VSz' op het runnertje verwijst naar de maat van de rits.²²

²⁰ <https://ykkeurope.com/> geraadpleegd 04-07-2024

²¹ <https://ykkeurope.com/product/vislon-standard/> geraadpleegd 04-07-2024

²² Vislon ritsen zijn te krijgen in de maten '10VF, 15VF, 3VS, 4VS, 5VS, 8VS'

Figuur 21 Runnertje van YKK geproduceerd voor Vingino (Vondstnummer 2.1).

Euromunt 1999

Vondst 2-2 is een Belgische euromunt van 50 cent met op een zijde de afbeelding van koning Albert. De munt kan op zijn vroegst in 2002 in de zandbak gekomen zijn, omdat pas in dat jaar de Euro als fysiek betaalmiddel werd ingevoerd. De datum 1999 was in dat opzicht even verwarrend. Euro-valuta werd in 1999 wel giraal al ingevoerd²³, maar nog niet als munten en biljetten. Basale informatie op Wikipedia vermeldt echter dat met name landen met een monarchie (Nederland, België, Spanje) het jaartal van de muntslag op een munt zetten in plaats van het jaar van uitgave. Deze Belgische 50 cent munt is dus wel degelijk in 1999 al geslagen in een serie die op dit moment stijgt in (economische) waarde, vanwege haar beperkte oplage.²⁴ Volgens één bron zou deze 50 cent munt nu 1,49 euro waard zijn (Figuur 22).²⁵

²³ https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/euro/history-and-purpose_nl geraadpleegd 04-07-2024

²⁴ https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20130717_00662533 geraadpleegd 04-07-2024

²⁵ <https://hansmunt.nl/product/euromunten-belgie-1999-50-cent-unc/> geraadpleegd 04-07-2024

Figuur 22 Euromunt uit zeldzame serie 1999 (Vondstnummer 2.2).

Fragment van een keilbout

Vondst 2-5 is een fragment van een keilbout. Keilbouten zijn een uitvinding uit 1906 van de firma Eiffe und Fehr te Hamburg, Duitsland (Bot, 2009). Het gaat om één van de drie strips die de plug vormen en draagt de tekst 'P.E.G. M8'. M8 staat voor de metrische schroefdraadmaat M8 (voor 8mm) in de ISO 724 (DIN 13 T1) norm. Waar 'P.E.G.' voor staat is nog niet boven water.

Figuur 23 Deel van een keilbout (Vondstnummer 2.5)

Treklip T-I-2

Vondst 2-4 is een zogeheten aluminium 'treklip' van een bier- of frisdrankblikje, dat van het blikje moet worden gescheurd om de inhoud toegankelijk te maken (Figuur 24). Naar treklipjes is recent meer archeologisch onderzoek gepubliceerd aan de hand waarvan vast

te stellen is dat het hier gaat om het type T-I-2 van het Amerikaanse Continental Can uit 1965 (Wijnen, 2018; Wijnen, 2023). Continental onderhield in de jaren 60 intensieve commerciële relaties met de Nederlandse blikfabrikant en marktleider Thomassen en Drijver (T&D) in Deventer, waardoor dit type trekclip waarschijnlijk het eerste type was dat op de Nederlandse markt verscheen bij alle grote frisdrank en biermerken. De introductie in Nederland vond plaats in 1967 of 1968. Een groot deel van de trekclipjes in het Nederlands bodemarchief zijn van deze fabrikant afkomstig.

Het is niet precies duidelijk wanneer dit type uit productie ging. De T-I-2 werd een paar jaar na verschijnen en vermoedelijk begin jaren 70 opgevolgd door het type T-I-1 en T-I-3, waarvan de eerste het langst in productie bleef tot 1987 en mogelijk 1990. Het is niet duidelijk of met het verschijnen van nieuwe types, de oude automatisch uitfaseerden en het is mogelijk dat de T-I-2 nog het grootste deel van de jaren 70 courant bleef. Al met al dateert de hier gevonden trekclip daarmee waarschijnlijk tussen 1967 en 1980.

Figuur 24 Een trekclip type T-I-2 (Vondstnummer 2.4)

Stukje ijzerdraad

Vondst 2-5 is een stukje ijzer- of staaldraad, diameter 0,5-1 mm ongeveer 8 cm lang.

Groene schep

V3-1 is en groene polyethleen schep van het merk 'Brio' (Figuur 25). Brio is een Zweedse speelgoedfabrikant die in Nederland vooral bekend is van haar houten treinen met

houten rails die als puzzelstukken te leggen is. Deze worden internationaal sinds 1954 en zijn in elke goed geoutilleerde speelzaal of kinderkamer te vinden. De fabriek werd in 1884 opgericht door Ivar Bengtsson, in Boalt, Scane. Éen bron vermeld dat de productie rond 2000 werd verplaatst naar Thailand en China. Sinds 2015 is Brio eigendom van Ravensburger.²⁶

De schep heeft intensieve gebruikssporen en is naar schatting ongeveer 5 cm afgesleten aan de punt door veelvuldig gebruik. Mogelijk heeft dit te maken met de vorm van schep, die weliswaar goed zou zijn voor het trainen van de grove motoriek (zie V3-2), maar zeer onpraktisch is om zand mee te scheppen op een vlak ondergrond (zie ook vondst V3-2). Datering van deze schep is lastig, gezien de slijtage is een herkomst in de jaren 90 - gelijk de andere schep - of ouder, zeker mogelijk.

Figuur 25 Twee schepjes (Vondstnummers 3.1 en 3.2)

Rode schep

V3-2 is een vergelijkbaar schepje als V3-1, maar dan in de kleur rood en van het merk 'Rolf' (Figuur 25). Het schepje is vermoedelijk ook van polyetheen en de stempel doet vermoeden dat de schep, dan wel de mal gefabriceerd is in 1996. Dit geeft dus slechts een globale datering omdat de mal meerdere jaren in gebruik kan zijn geweest, of zelfs nog altijd is.

Het merk Rolf bestaat nog steeds en adverteert onder de naam 'Rolf Groep'. Zij noemt zich 'totaalleverancier voor kinderopvang en onderwijs'. Rolf levert interieurs, leermiddelen, educatief speelgoed en speelattributen voor scholen en kinderdagverblijven. Het model van de rode speelschep wordt in 2024 nog steeds geleverd onder o.a. artikelnummer

²⁶ [https://en.wikipedia.org/wiki/Brio_\(company\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Brio_(company)) geraadpleegd 25-6-2024

2702337 en productlijn 'Rolf More'.²⁷ De schepjes worden sinds een paar jaar ook gemaakt in een variant die een duurzaam keurmerk 'Green polyetheen' draagt.²⁸

De productomschrijving luidt:

'Met deze fijne handschep kun je eindeloos scheppen en graven. Heerlijk om te doen en daarbij ook nog eens goed voor de grove motoriek. Jonge kinderen houden ervan om met zand te spelen. Vooral in combinatie met water. Ze komen erdoor tot rust en leren er veel van. Dit handschepje heeft de vorm van een suikerschep en is 26 cm lang.'

In de tabel daaronder staat nog dat de schep bedoeld is voor kinderen van 2 t/m 7 jaar en een hulpmiddel bij de grove motorische ontwikkeling.

In welke mate de omschrijving 'heerlijk om te doen' van de leverancier gebaseerd is op ervaringsonderzoek bij eindgebruikers is de vraag. Dat wil zeggen, ik meen deze scheppen te herinneren uit mijn eigen kleutertijd (1979-1985) en herinner me ze als attributen die je liever vermijdt als je echt lekker wilt graven. Overigens was onze 3,5 jarige dochter het niet eens met deze analyse: zij ontvreemde de scheppen meermaals uit de werkkamer om er in haar eigen zandbak mee te graven. Dit alles roept om nader archeologisch onderzoek naar de mate van beleving en ergonomie van kinderspeelgoed door de eeuwen heen.

Ritueel depot of hoard

Opvallend aan de vondstcontext van deze schepjes is dat zij beiden op ongeveer 35 cm - Mv tegen de betonnen rand van de zandbak gedrukt zaten. Dit lijkt relatief diep en aangezien de kinderen (al dan niet random) overal in de zandbank kunnen graven, is het mogelijk dat zo'n plek geruime tijd niet wordt geraakt door nieuw graafwerk. Hoewel de conciërge van de school vertelde dat de (oudere) kinderen ook zo af probeerden een zo diep mogelijke kuil te maken, is het niet uit te sluiten dat de scheppen al enige tijd, zo niet enkele jaren daar lagen. De wijze van aantreffen doet vermoeden dat ze bewust zijn begraven in welk geval er op het niveau van de kinderen sprake kan zijn geweest van ritueel depot of een hoard.

²⁷ <https://shop.derolfgroep.nl/p/rolf-more-schep-mini-geel/11272/> geraadpleegd 25-6-2024

²⁸ Rolf legt uit: "Om de uitdagingen van de hedendaagse moderne wereld en de groeiende vraag van de samenleving naar meer duurzame oplossingen aan te pakken, is levenscyclusdenken een van de grootste uitdagingen waarmee industrieën te maken hebben bij het ontwerpen van producten. Evenzo met ons. Door Green Polyetheen te gebruiken, kunnen we unieke producten aanbieden die zijn gemaakt van hernieuwbare bronnen die een significante bijdrage leveren aan het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen in de hele keten. Groen Polyetheen is een hernieuwbaar alternatief voor polythyleen." <https://shop.derolfgroep.nl/p/rolf-more-schep-mini-eco-lichtroze/19960/?c=#pdp-description> Geraadpleegd 25-6-2024

Stoeptegels - V4

Zie voor een beschrijving hierboven bij spoor 1 en hieronder Figuur 26.

Figuur 26 Enkele losse stoeptegels op het plein. De twee tegels linksonder de maatstok zijn als vondst verzameld.

Tot zover de beschrijving van sporen en vondsten, zoals gedaan in het onderzoek.

Synthese

Het schoolplein als drager van cultuur

Het bureauonderzoek verzamelde beknopt informatie over een school en schoolplein: informatie die op voorhand bijna 'te contemporair' leek om archeologisch te onderzoeken. Echter, in de praktijk bleek informatie over de Beatrixschool helemaal niet zo makkelijk vindbaar. Het heeft er alle schijn van dat naar het lager- dan wel basisonderwijs in Wageningen in de 20^e eeuw überhaupt nog weinig onderzoek is verricht, laat staan naar de meer archeologische componenten daarvan zoals verspreiding en opzet van de scholen over de stad. Of algemener, de betekenis van de inrichting van schoolpleinen in Nederland door de decennia heen. Het is ook verrassend dat een kleine proefsleuf in een contemporaine zandbak en een scherpe blik op de omgeving divers spoor- en vondstmateriaal oplevert waarover allerlei (vervolg)vragen te stellen zijn.

Het onderzoek laat zien dat het schoolplein aan de Arboretumlaan in zijn grofweg 74 jarige bestaan een aanzienlijke transitie heeft ondergaan. Waar het in 1950 begon als een grotendeels gebetonnerde vlakte met 30x30 tegels onder bestuur van de Christelijke Beatrixschool, werd ze gaandeweg en zeker door Vrije School 'de Zwanenridder' mede onder invloed van Rudolf Steiners' antroposofische filosofie diverser ingericht met speeltoestellen, groen en een voor de Vrijeschool mogelijk typerend rond plein (Zie Figuur 9).

Opvallend is dat de Vrije School daarbij wel de oorspronkelijke bestrating met 30x30 tegels heeft gehandhaafd. In de organische architectuur van Steiner worden rechte hoeken als onnatuurlijk en daarmee onwenselijk gezien. De school lijkt geprobeerd te hebben hieraan gevolg te geven in haar herinrichting van het schoolplein van de Beatrixschool, maar er waren mogelijk gewoonweg geen middelen of alternatieven om het meest *overvloedige aanwezige vierkant* in de inrichting te weren. Het is bijna alsof het schoolplein smalend zei: "Je kan antroposofisch zijn wat je wilt, maar van de witte Christelijke hokjescultuur kom je niet af!" Een groot deel van de stenen lag zeer waarschijnlijk nog in situ, op dezelfde plek waar ze in 1950 zijn gelegd.

Voor het onderzoek zijn enkele tientallen foto's bekeken van schoolpleinen in de beeldbank van Het Geheugen.²⁹ Daarbij valt op dat op veel foto's van schoolpleinen voor 1945 lijken te bestaan uit aangestampt zand met stoepjes of straatjes daaromheen, terwijl de schoolpleinen na 1945 vrijwel allemaal betegeld zijn met 30x30 tegels. Nog even los van dat ook vrijwel alle trottoirs in Nederland met deze tegel zijn bestraat, geeft deze verschijning van schoolpleinen aanleiding voor talrijke vragen voor archeologisch onderzoek over de culturele betekenis van de stoeptegels en het effect op de kinderen, en de samenleving:

- Waarom werden alle schoolpleinen op zijn laatst na 1945 geheel betegeld? Hadden kinderen (of mensen) in die periode geen behoefte aan meer groen en speeltoestellen of op zijn minst een wat humaner speelterrein, waar je niet bij elke misstap gegarandeerd je beide knieën tot bloedens toe openreet?
- Welke pedagogische ideeën over orde, reinheid, opvoeding en macht liggen ten grondslag aan de inrichting? Is de stoeptegels daarvoor mogelijk een metafoor?
- Welke rol speelde de tegel in de beleving van al die kinderen, die leerden hinkelen in het halfsteensverband van de bestrating, tot zij met een schok moesten beseffen dat hun voeten niet meer op de tegels pasten en hun kindertijd definitief achter hen lag?
- Is de standaard 30x30 stoeptegels een factor die mogelijk alle Nederlanders met elkaar verbindt, simpelweg omdat iedereen die nu leeft, over alle rangen en standen heen, er op heeft gespeeld en gelopen?

Al met al - en onverwacht voor de auteur die zich voornam alleen naar zijn proefsleuf te kijken - geeft de tegel als archeologische vondst/spoor op het schoolplein in de Arboretumlaan 1a aanleiding tot haast onbeperkt doordenken over zijn betekenis.

Het is bijvoorbeeld een interessante vraag of die ogenschijnlijk pragmatische en handzame vorm van de 30x30 en daarmee gepaard gaande inrichting van de openbare ruimte doorwerkt in het denken en handelen van Nederlanders nu; iets dat wellicht zelfs te verbinden is aan de neoconservatieve / populistische wending in de Nederlandse politieke arena op dit moment, die ons nostalgisch terug lijkt te willen brengen naar jaren 50: de tijd waarin schoolpleinen nog geheel bestraat waren met klassieke 30x30ers (Figuur 27).

²⁹ <https://geheugen.delpher.nl/>

Figuur 27 Een schoolplein in 1946. Een beeld van witte kinderen met kermerkende pakjes en haardracht uit die tijd spelend op 30x30 tegels met een pater die toezicht houdt - foto Wiel van der Randen, collectie Spaarnestad foto 6002106.

Cultureel erfgoed

Een groot deel van het Nederlandse straatbeeld wordt vanaf het begin van de 20^e eeuw door de 30x30 tegel bepaald. De Nederlandse 30x30 tegel vertegenwoordigt een grote sociaal-historische betekenis, met actuele gebruikswaarden, informatiewaarde, schoonheid in ontwerp en herinneringswaarde. De enige erfgoedwaarde die stoeptegels niet raakt, is zeldzaamheid!

Ik kon niet vinden of er in Nederland eerder archeologisch gekeken is naar de betekenis van de stoeptegel. Wel bestaat er uitgebreide archeologische literatuur over historische bestrating en heeft Th. A. van Leeuwen een uitgebreide culturele biografie geschreven over het moderne trottoir. Het gegeven dat moderne bestrating beargumenteerbaar (kan) vallen onder cultureel erfgoed zou kunnen pleiten voor een herziening van de NOaA, maar zeker ook voor deponering van deze tegels in een archeologisch depot. Het onderwerp vraagt nadrukkelijk om meer onderzoek.

De zandbak

Helaas is over de datering van de zandbak – spoornummer 2- geen uitsluitsel te geven op basis van dit onderzoek. De vondsten zijn niet talrijk en afgezien van de treklijp (1967-1980; vondstnummer 2.4) zijn de vondsten grofweg tot 30 jaar oud. Ik sprak voor dit onderzoek te weinig enige tijdgetuigen om echt iets over de oudere inrichting te kunnen zeggen. .

Het is een interessante vraag vanaf welk moment betonnen zandbakken een rol gaan spelen op schoolpleinen, dan wel kleuterscholen. Tot 1985 kende Nederland kleuterscholen (ook Fröbelscholen of Bewaarscholen geheten), die soms vlakbij, of in hetzelfde pand zaten als lagere scholen, maar ook onafhankelijk wel voorkwamen. In 1985 kwam de Wet op het Basisonderwijs, die leidde tot de formele samenvoeging van de kleuterscholen met de lagere scholen.³⁰ Foto's op de website 'Het Geheugen' laten zien

³⁰ Wikipedia.com (geraadpleegd 6-8-2024)

dat kleuterscholen ook vroeg 20^e eeuw al zandbakken kenden. Zandbakken in Molukse Woonoorden zijn vanaf 1951 echter vaak nog gemetseld, en dus niet van het prefab betonnen type (Kok en Wijnen, 2022; persoonlijke communicatie Samenwerkingsverband Moluks Erfgoed 2024). De vroegste betonnen zandbak (wel van een ander type) die ik in een steekproef vond, is zien te zien op een foto genomen in het Vondelpark in 1968.³¹

Ook mijn eigen geheugen kan hier informatie geven: ik kan mij het graven in een soortgelijke zandbak als die op de Arboretumlaan nog herinneren van mijn eigen kleuterschooltijd, die op zijn vroegst begon in 1981. Ik herinner me zelfs de details en naden nog van de segmenten en een rond 'gat' dat mogelijk te maken heeft met de ontluchting van de mal of de bevestiging van een til-oog. En wellicht de vroegste archeologische ontdekking in mijn leven, ik ontdekte dat de bak een bodem had langs de randen, waar ik enorm verrast over was en de gedachte had iets te weten, waarvan maar weinig kleuters om mij heen zich bewust leken te zijn.

Schepjes in situ

Vast staat dat de zandbak en zijn vulling in situ en intact is aangetroffen. Hij werd opgegraven zoals hij na het laatste primaire gebruik door kinderen en leerkrachten, dan wel ouders was achtergelaten. Alle kenmerken van het spoor, de vulling en de daarin aanwezige vondsten zijn dan ook kenmerken van dit primaire gebruik. In al zijn openheid toch een gesloten context?

Het was een theoretisch interessante kwestie, dat dit primair gebruik nog werd voortgezet terwijl de aanleg van de proefsleuf al in voorbereiding was én dat deze bezoekende kinderen zich ook nog eens bezig hielden met 'schatzoeken' (Figuur 14. Schatzoeken is in veel opzichten een vorm van archeologisch onderzoek, zoals die nog steeds bestaat vóór ze in contact komt met gedachten over wetenschappelijk archeologisch denken of 19de eeuwse ideeën over vergankelijkheid en behoud.³² Door het gegraven van de kinderen werd voorliggend onderzoek als het ware een archeologie van de archeologie zelf, in haar premature vorm, je zou haast zeggen als een meta-archeologie. Beginnen niet alle archeologen net als ik hun carrière als 5 jarige schatzoekers in de zandbak? Of als schatbegravers: het is immers niet uitgesloten dat de vondsten in de vulling, met name de schepjes, met opzet zijn achtergelaten.

De consequenties van deze gedachten zijn uiterst serieus. We kunnen het werk van kinderen in een contemporaine zandbak uitleggen als 'spel' en dat als reden nemen om de archeologische waarde (in AMZ termen) te diskwalificeren. Maar weten we echt zeker dat Neanderthalers of Bronstijd-mensen niet aan spelen waren als zij bijvoorbeeld een ritueel voorwerp begroeven? Wanneer gaat spel over in een serieuze onderneming? En hoe kunnen we überhaupt spreken over kindheid tegenover 'volwassenheid' in een tijd waarin de mens weet dat zij de planeet ten gronde richt, maar het toch maar niet wil lukken dat te stoppen?

Voor kinderen kan de mogelijk rituele depositie van schepjes van groot belang zijn geweest en de schepjes van grote symbolische betekenis. De auteur herinnert zich hoe er in zijn kindertijd verschillende schepjes waren in kleuterzandbak en sommigen daarvan

³¹ <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/amsterdam-lente-buitenspelen-ruud-hoff>

³² Zie de paragrafen over John Rushkin in het boek 'Het erfgoeduniversum', Halbertsma en Kuipers.

geliefder dan andere, waardoor er sprake was van actieve concurrentie – en soms geweld – op het schoolplein om deze te bemachtigen. In een voorval waargenomen in Berlijn in 2024 zag de auteur twee schoolkinderen van 7-8 jaar oud schepjes in de bosjes verstoppen, vermoedelijk om ze veilig te stellen voor de volgende pauze.

‘Cognitief vermogen’ van de deponeerder(s) van vondsten is in ieder geval geen juiste graadmeter om de waarde van een handeling en de daarmee gepaard gaande archeologische sporen te duiden. Dat zou alle handelingen van hele vroege menssoorten kunnen reduceren tot irrelevant kinderspel en daar zou geen enkele archeoloog mee akkoord gaan. Aangezien er zover bekend nog niet eerder dit soort kinderscheppen archeologisch zijn geregistreerd, of vondstcomplexen geanalyseerd, is er op dit moment geen aanleiding de schepjes per definitie anders te zien dan de depositie van waardevolle objecten zoals zwaarden in de bronstijd (zie ook Fontijn 2019).³³ De schepjes kunnen zelfs begraven zijn om oude conflicten bij te leggen en het voortbestaan van vrede op het schoolplein te borgen.

Er is al met al sprake van een cultureel gebruik dat vraagt om nader diachronisch onderzoek en het advies is dan ook de schepjes, analoog aan dit soort vondsten uit andere perioden, te deponeren zodat ze beschikbaar blijven voor nader onderzoek.

Treklip T-I-2

Waar het archeologisch onderzoek naar de betekenis van zandbakken en ritueel depot van schepjes in Nederland helaas nog non-existent is, geldt dat niet voor een andere vondst: het treklipje, type T-I-2. Over dit interessant type verpakkingsmateriaal is recent meermaals gepubliceerd (Wijnen, 2023; Sutherland 2024). Over de betekenis van deze treklip in de zandbak is echter niet veel te zeggen, omdat het moment van depositie niet te bepalen is binnen de relatief korte levensduur van de zandbak. De vondst kan daar gekomen zijn door kinderen, maar ook meegekomen met het zand. Het strekt tot de aanbeveling deze vondst te deponeren om later onderzoek en vergelijking mogelijk te maken.

Contact met omwonenden

Meerdere lezers van deze rapportage wezen me er op dat ik de interactie met omwonenden slechts zeer summier had beschreven terwijl het hier nota bene om een Faro-verkenning gaat. Daarom in aanvulling nog een paragraaf, want deze interactie was in meerdere opzichte bijzonder, ten eerste omdat het voor alle bezoekers een totale vanzelfsprekendheid leek dat ik in een zandbak onderzoek aan het doen was. Het vroeg inspanning van mijn kant om uit te leggen dat het hier ook een prikkelende casus voor een Faro verkenning betrof. Dat maakte voor het publiek niet uit, zij begonnen allen (n=±5) over de betekenis van de school in hun leven of in het geval van één buurman over de vondsten die hij had gedaan in zijn eigen tuin, waaronder stukjes bot die vermoedelijk afkomstig waren van de voormalige begraafplaats daarnaast. Ook ontstond er al snel gesprek over de archeologie zelf en haar betekenis. Een waardevolle bijdrage aan de dag.

³³ David Fontijn 2019, *Economies of Destruction. How the systematic destruction of valuables created value in Bronze Age Europe, c. 2300-500 BC*. Routledge

Akte 3 - De Reacties

Welkom terug uit de Foyer. Laten we even recapituleren. De gedachte achter het veldonderzoek was dus te toetsen of mijn indruk klopt dat de wet voor de burger generiek alle gravend archeologisch onderzoek verbiedt. Dus niet alleen het onderzoek naar erfgoed van archeologen, maar de gehele handeling en ervaring van het zelf doen van onderzoek. En daarom deed ik als burger een opgraving die in vorm en methodiek in mijn optiek onomstotelijk een archeologisch onderzoek is, waarbij naar mijn idee onomstotelijk cultureel erfgoed is opgegraven en - want dat is de crux - waarvan ik denk dat de wet daar wel ruimte voor biedt. Als dat klopt, zou dit betekenen dat er ruimte is voor gravend burgeronderzoek. Klopt het niet, dan is dat een knelpunt voor de implementatie van de uitgangspunten van het Verdrag van Faro in de Nederlandse regelgeving.

Om de toets te maken heb het onderzoek gevat in de rapportage, waarvan het primaire doel was deze voor te leggen aan de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed met de vraag of die reden ziet tot handhaving. In deze akte bespreek ik de reactie van de Inspectie.

Echter, nu ik de rapportage dan toch had leek het me ook aardig deze voor te leggen aan een aantal vakbroeders en -zusters en zo rond dit werk de temperatuur van het water te meten c.q. hen de nieren te proeven. De Inspectie is een belangrijke partij, maar ook een die voor de burger altijd volledig buiten beeld is. Het is de mores van de sector die waarschijnlijk voor het grootste deel bepaalt hoe en of een burger een rol kan innemen in de omgang met erfgoed, los van of zij de wet correct toepassen. De reacties van collega's komen in het tweede deel van deze akte aan bod.

Reactie van de inspectie

Mijn vragen aan de inspectie werden begeleid met een oplegbrief die de casus Arboretumlaan toelichtte en daarbij zat de rapportage gevoegd die u hierboven las. De opleg brief is opgenomen in de bijlagen. Kort gezegd vroeg ik of het klopt dat de wet de ruimte voor burgerarcheologie geheel ontnemt. Op mijn vragen gaf de inspectie de volgende antwoorden:

Vraag 1: Volgt de Inspectie [mijn] lezing van [de gebrekkige ruimte voor burgers in] de Erfgoedwet in de praktijk van de archeologie?

"Als Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed zien we toe op de naleving van de Archiefwet en de Erfgoedwet. Over onze bevindingen vanuit het toezicht rapporteren we aan de minister van OCW. We maken dus zelf geen beleid maar leveren wel inbreng voor beleid.

Dat neemt niet weg dat we zien dat in de praktijk van de archeologie een spanningsveld wordt ervaren tussen de Erfgoedwet en het Verdrag van Faro. De achtergrond van de Erfgoedwet is echter het beschermen van het archeologisch erfgoed omdat dit erfgoed van iedereen is. Het Verdrag van Faro gaat over meedoen met en meebeslissen over archeologisch erfgoed, ook omdat dit erfgoed van iedereen is. Maar als personen zonder enige regelgeving zelf doen en zelf beslissen bij archeologisch erfgoed, dan is er ook geen verplichting om de

ontdekte informatie te delen. Dan is dit erfgoed in onze optiek niet meer voor iedereen toegankelijk.”

Vraag 2: Wat zijn in optiek van de Inspectie de consequenties van de huidige regelgeving voor een casus als [die van Arboretumlaan 1a]? Mag dit, of mag dit niet, graag met onderbouwing?

“Het kader voor ons toezicht bij archeologisch erfgoed is de Erfgoedwet. Hierin is geregeld hoe we met erfgoed omgaan, wie welke verantwoordelijkheden daarbij heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Het doel van ons toezicht is bij te dragen aan het behoud en de toegankelijkheid van het archeologisch erfgoed voor alle geïnteresseerden uit de samenleving en de wetenschap, zowel voor huidige als voor toekomstige generaties.

Als we vaststellen dat er onzorgvuldig met archeologisch erfgoed wordt omgegaan, dan hebben we verschillende instrumenten ter beschikking om daar iets aan te doen. Waarbij we steeds kiezen voor een maatregel die past bij de ernst van de situatie.

Voor de Inspectie is het bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed. Op grond van het geringe risico doet de Inspectie daar geen verder onderzoek naar.

Overigens ziet de Inspectie vanuit de huidige regelgeving voldoende ruimte voor vrijwilligers om zowel deel te nemen als deel te hebben aan archeologisch erfgoed.”

Vraag 3: Hoe verhouden die consequenties zich in optiek van de Inspectie tot de doelstellingen zoals verwoord in het uitvoeringsagenda Faro deel 1, van de RCE?

“Zoals in het antwoord bij de eerste vraag al aangegeven houden we als Inspectie toezicht op de Archiefwet en de Erfgoedwet. Het Verdrag van Faro is een ‘kaderverdrag’ waardoor de bepalingen van het verdrag eerder richtlijnen zijn voor het ontwikkelen van beleid, dan juridische verplichtingen. Daarmee valt het Verdrag van Faro buiten ons toezicht. Deze vraag zou je daarom beter aan één van mijn collega’s bij de directie Erfgoed & Kunsten of de RCE kunnen voorleggen.”

Na dit antwoord wist ik even niet of ik er nu blij mee moet zijn of niet. Nou ja, op de eerste plaats was ik natuurlijk wel blij, want dat men de tijd nam zorgvuldig te antwoorden vond ik een hele eer, en vergeet niet dat er wel degelijk ook een mogelijkheid had bestaan dat Paul Noppers en Nathalie Vossen met een paar handboeien in de aanslag zouden aanbellen hier op de Veerstraat...maar *dat* gebeurde dus **niet**.

En dat is goed nieuws! Zoals verwoord in het tweede antwoord van de inspectie, was het “bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed.” In de onvolkomenheid van dit antwoord – want de Inspectie licht niet toe wat die afbakening van archeologisch erfgoed is en deze bestaat ook niet in de Erfgoedwet – ligt de ruimte voor multivocaliteit. Er is dus de mogelijkheid van erfgoed, waarbij de inspectie bij opgraving door burgers niet zal handhaven! “Burgers grijpt uw scheppen er is werk te doen!”

Hoera?

Zo eenvoudig is het natuurlijk ook weer niet. De Inspectie gaat in haar antwoord uit van één definitie van erfgoed, waarbij de mogelijkheid van multivocaliteit helemaal niet onderkent. En ze kijkt door haar formele taakstelling alleen naar de Erfgoedwet - en dat kan ook niet anders. De wet schrijft nu alles wat er materieel in de bodem zit, ook datgene dat alleen wordt aangeduid in termen van een archeologische verwachting, waarbij we dus nog niet weten of het werkelijk bestaat, erfgoedwaarde toe. Daarmee wordt de mogelijkheid van multivocaliteit ontkend, want zelf archeologen zijn het onderling oneens over wat erfgoed begrenst!

Dus waarom is er nu geen sprake van archeologisch erfgoed in de casus Arboretumlaan? Hoe kan de burger dat op voorhand weten? Betekent dit antwoord van de Inspectie nu dat als iets voor een groep burgers erfgoed is, maar geen archeologisch erfgoed in de zin der wet, whatever that is, dat zij dan inderdaad kunnen opgraven? Ik neig toch naar: JA!

Ik raakte op dit punt in het proces gevangen tussen twee vuren. Aan de ene kant werd ik nog steeds getriggerd door de definitievraag. Deze behoefte werd gedeeld door enkele leden van de grotere projectgroep Sawerkaparida: "Hoe kan de burger nu weten of iets beschermd erfgoed in de zin der wet is?" Aan de andere kant werd ik nadrukkelijk geadviseerd door een meelezer om die vraag niet te stellen, omdat ik dan in de val zou lopen die ik zelf had opgezet: ik zou dan van een diverse, multivocaal erfgoedconcept dat in hoge mate leunt op proces, een ding maken, zelf de stap maken van 'erfgoed' naar 'het erfgoed', vanuit de hoop dat de Inspectie dan in tweede instantie mijn voorzet zou volgen en toch zou veralgemeniseren. Dat zou zonde zijn omdat wat deze casus Arboretumlaan nu echt interessant maakt de vraag is of burgers zelf vanuit diverse vormen van betrokkenheid en waarden onderzoek moet kunnen doen naar hun eigen leefomgeving binnen de grenzen der wet. De gaat juist om die ruimte, niet om de lijst beschermd erfgoed uit te breiden een lijst uitzonderingen: contemporaine zandbakken.

Uiteindelijk heb ik de vraag naar een definitie toch aan de Inspectie gesteld, maar er kwam zoals me was voorspeld geen antwoord dat de zaak verhelderde (Zie bijlage 2). Mislukt.

Of misschien gelukkig maar...want mijn zorg blijft dat hoe meer je vraagt en vraagt, hoe groter de kans het systeem in haar neiging tot afbakening en risicovermijding (wat systemen nu eenmaal doen) uiteindelijk alle ruimte haar greep krijgt en dichttimmer.³⁴

Reactie van archeologen en beleidsmedewerkers

Naast de Inspectie heb ik ook collega's in de archeologische sector om een reactie gevraagd. Ik heb er daarbij voor proberen te zorgen dat een zo breed mogelijk spectrum aan collega's, ook juist critici, het rapport onder ogen kregen. Mijn strategie was wat

³⁴ "Ik ben we eens bang dat als Jobbe zo doorgaat met vragen stellen, dan mag er straks helemaal niks meer", is een letterlijk citaat van een rijksambtenaar dat mij al eens ten deel viel. Ja, dat zou zomaar kunnen, maar dat illustreert dan wel de neiging die het systeem al intrinsiek in zich heeft en waarvan je het effect niet alleen aan mij kan toeschrijven. Een zorgelijke neiging, dat zeker.

rommelig, in het ene geval stuurde ik een oplegbrief mee met toelichting, in andere gevallen alleen het rapport zelf, waardoor deze lezers aangaven het in eerste instantie lastig te kunnen plaatsen. Een leerpunt voor mij, maar toch gaf dat voor mij ook een goede inkijk in de primaire reactie.

Ik heb nagedacht hoe ik deze reacties hier zou presenteren en uiteindelijk het idee verworpen ze uitvoerig te analyseren. De diversiteit spreekt op een bepaalde manier voor zichzelf, en onder alle reacties zit een waardevolle bezorgdheid, of behoefte voor de toekomst van de Nederlandse archeologie waarvan het goed is dat die in beeld komt. Ik geef hieronder geanonimiseerd een waaier van reacties die mij het meest opvielen. Een aantal reacties was zeer uitvoerig, soms meerdere pagina's lang. Deze zijn integraal opgenomen in Bijlage 3.

"Allereerst: heerlijk! Ten tweede: eigenlijk nog veel te braaf, maar misschien is dit ook je opzet. Je laat mooi onderbouwd zien dat de opgraving kwalitatief goed wordt uitgevoerd, ondanks dat het niet aan alle regels voldoet. Maar als écht sociale waarden centraal staan, dan zou ook de lol van het gezamenlijk opgraven de uitkomst kunnen zijn, vastgelegd in een paar leuke foto's ter herinnering. Ruim baan voor amateurisme zou ik zeggen!"

archeoloog (MSc) bij een erfgoedinstelling

"Zeer leesbaar rapport. Ik zou willen dat alle rapporten die ik kreeg zo leesbaar waren."

gemeentelijk archeoloog

"[Bij resultaten] De intentie achter depositie, al decennia een heet hangijzer. Daarover rammelen Binford en zijn volgelingen al 50 jaar aan de kooi. Los van 'spel' zijn dit geen nieuwe vragen. En hoezo irrelevant? Er zijn wel archeologen die serieus onderzoek naar kindergedrag doen of deden (o.a. Dick Stapert)"

archeoloog in de AMZ

"Met veel plezier gelezen. Wel echt 'stretch je kader'. Wat het project laat zien is dat je pas achteraf kunt vaststellen of iets erfgoed is, niet op voorhand. Je weet dus ook pas achteraf of je [juridisch] goed zat. De beschermingsbehoefte [van de sector] komt voor uit de interesse die je aanzwengelt met een project. Dat was voor mij ook de grote les van het Wyldemerck project en je moet dat zeker in het rapport benoemen. [...] Door zijn absurditeit zet je het wel op scherp. Voor de mensen om mij heen is dit onderwerp [schoolpleinen en stoeptegels] overigens geen archeologie."

rijksambtenaar/beleidsmedewerker erfgoed

"Mijn idee: de huidige Erfgoedwet is een 'nee tenzij' wet, maar Faro vraagt om een 'ja mits' formulering. Malta regelgeving past slecht bij de Ja-mits benadering. Maar die 'mits' is wel belangrijk."

archeoloog bij een erfgoedinstelling

"Gewoon een goed onderzoek [en voor mij is deze] opgraving zeker van archeologische aard. Het rapport laat een kennis van de gevonden materialen zien en geeft daar enkele interpretaties van. Het laat op een verrassende manier zien dat ook stoeptegels en zandbakken cultureel erfgoed zijn.

Wat mij betreft kan archeologisch onderzoek in de brede zin door allerlei mensen goed uitgevoerd worden, vooral als het om locaties uit de recente tijd gaat. Op dat moment hebben zij ook inhoudelijke kennis van de materiële cultuur die aangetroffen wordt. Archeologie kan ervoor zorgen dat mensen net iets anders naar hun omgeving gaan kijken. Kleinschalige archeologische (opgravings)-projecten zouden dan ook plaats moeten kunnen vinden met toestemming van de gemeente."

ijzertijd archeoloog (PhD)

Het rapport schoot mij in het verkeerde keelgat. Ik dacht dat het bedoeld was om de hele archeologie belachelijk te maken. Ik was bij de tweede alinea al zo boos dat ik bijna niet verder kon lezen. [...] Ik denk dat de hele archeologie hiermee voor lul gezet wordt en daar pas ik voor.

provinciaal beleidsmedewerker archeologie

Ik moet vaststellen dat wanneer je project beoogt een oprechte discussie hierover op te roepen, het de plank behoorlijk mislaat. De gekozen provocatieve aanpak en normatieve toon ondermijnen een constructieve dialoog die je zegt te willen bevorderen. [...] Behalve dat het helemaal niet nodig is voor je onderzoek en de discussie, is dit een middelvinger naar je collega's die zich inspinnen om binnen het krachtenveld van de ruimtelijke ontwikkeling de zorg voor archeologisch erfgoed te borgen en de balans te bewaken tussen kosten en kwaliteit.

universitair archeoloog

Ik vind het nu al geweldig! Je wilt een bekeuring, of andere strafvordering, waartegen je in bezwaar en beroep kunt gaan om zo een proefproces uit te lokken, of bodemprocedure bij de Raad van State. Met als doel de absurditeit van de Erfgoedwet aan de kaak te stellen. Ik denk dat de IEL of anders wel de rechter zich niet ontvankelijk zullen tonen, omdat de wet in alle redelijkheid niet bedoeld is voor dit (jouw) soort gevallen. En in het beste geval zul je de lijst uitzonderingen op de certificaatplicht uitgebreid zien worden met "onder meer", eea "ter beoordeling van de minister". Die beleidsvrijheid is er nu trouwens ook al, maar niet zo expliciet.

archeoloog (PhD) en erfgoedadviseur

42

Nee, [na mijn eerdere reactie wil ik niet verder reageren]. Het is zinloos de dakpannen recht te leggen als de fundering van je huis stuk is. In de kern geef je aan met je onderzoek het spanningsveld tussen het bestel en een participatieambitie te willen verkennen en vanuit de knelpunten dialoog aan te willen gaan met de stakeholders. Dit doet dit [dit project] niet. In tegendeel, de gekozen vorm, uitvoering en toon van verslaglegging staan deze doelen -je eigen doelen- in de weg. [...] Aan anarchie hebben we immers niets.

universitair archeoloog

“De klassieke manier van met dit probleem omgaan is [...] heel rationeel en beschouwend, in een taal en aanpak die iedereen met wie je het gesprek zou willen aangaan, begrijpt. Je blijft dan binnen de lijntjes. Maar jij kiest voor een guerrilla-aanpak: een feit neerleggen, en vandaaruit redeneren, verklaren, aanklagen. Dat kan, maar daar krijg je je tegenstanders niet mee om. Toch spreekt mij jouw Nietzscheaanse handeling wel aan: gewoon de arena in, hup kom maar op. Jouw opgraving en rapport zijn ook een artistieke daad, maar dat ziet niemand dus. Ik moet telkens denken aan Wim T. Schippers die op 29 oktober 1961 en december 1963 een flesje Green Spot limonadegazeuse op het strand nabij Petten in zee leeggoet. “Feitkunst” <https://www.youtube.com/watch?v=a5mVSLclcsw>.

archeoloog (PhD) en erfgoedadviseur

Dat dit onderwerp [schoolpleinen en stoeptegels] absurd zou zijn? Dat heb ik al 30 jaar heel vaak gehoord over dingen die nu populair zijn. Grote archeologen van naam en faam vonden WO2-archeologie ook waanzin en daar hoor je nu niets meer over. Inhoudelijk vind ik het een interessant onderzoek.

AWN lid

Of een zandbak of stoeptegel erfgoed kunnen zijn? Dat is denk ik context-afhankelijk. Ik vind het niet interessant, maar dat is persoonlijk. Ik schrijf dat expres zo op, omdat 'ik vind dat wel interessant' net zo persoonlijk is, en net zo relevant. Mijn desinteresse is geen reden om het af te schrijven, iemands anders' interesse kan een reden zijn om het wel erfgoed te noemen. Dus met 'context' heb ik het niet (enkel) over archeologische relevantie, maar ook over dergelijke contexten: willen mensen dat het erfgoed is, als in 'vinden zij het de moeite waard om te onderzoeken/bewaren/beleven'? Dat leest als een vaag antwoord waar je niks aan hebt, maar ik denk dat 'context' wel belangrijk is, maar dat je die, bijvoorbeeld op het niveau van een buurt of een wijk, gezamenlijk moet definiëren [...]. Ik ben nog steeds voorstander van wetenschappelijke onderzoeksagenda's die misschien wat verder van 'de mensen' af staan, omdat je denk ik ook niet alleen maar moet luisteren naar wat mensen hier en nu willen weten (of kunnen zien), maar ook moet proberen te voorspellen wat mensen in de toekomst, of mensen uit een andere gemeenschap, misschien belangrijk vinden, zodat je dat kan conserveren (dit is de

wetenschapper in mij die spreekt). Maar die twee magisteria hoeven elkaar niet uit te sluiten, al ben ik me ervan bewust dat ze dat nu wel grotendeels doen, en dat dit ook een beweegreden is voor je activisme. Daar sta ik dan ook van harte achter.

archeoloog in de AMZ

"Je geeft aan geen actorregistratie te hebben maar beschrijft je zelf wel als archeoloog. Ik vroeg mij dan ook af of je daadwerkelijk ook bent afgestudeerd in de archeologie als BA of MA?"

museaal beleidsmedewerker

"Mijn inschatting is dat de Inspectie in jouw Zandbakcasus niet handhaaft, omdat een zandbak van een school gezien wordt als fenomeen zonder enige archeologische verwachting. Ofwel, in een zandbak van een school graven om de lol van het graven is niet een opgraving in de zin van de wet."

archeoloog bij een erfgoedinstelling

"Ik heb met een constante grote grijns de opgraving in de zandbak gelezen. Wat superleuk. Hij ziet meteen wat wij in ons vak zo missen: distantie en ironie"

oud-rijksambtenaar erfgoed

Als penvoerder van het Faro-project 'Participatie in de archeologie' voegen wij dit rapport [Arboretumlaan] als bijlage toe aan het algehele eindrapport dat wij bij RCE zullen opleveren. Ons advies zal zijn dit rapport niet verder in behandeling te nemen en te verspreiden. Het is uiteraard aan de subsidieverstrekker hoe zij wil omgaan met dit/ons advies.

Bestuur AWN, penvoerder SAWERKAPARINDA

"Faro is een kaderverdrag, waardoor landsregeringen gehouden zijn (er staat niet bij op welke termijn) de uitgangspunten en principes ervan in nationale wet- en regelgeving te implementeren. De Alliantie [Sawerkaparina] heeft er dus goed aan gedaan dit onderzoek van jou in te zetten om te kijken waar knelpunten zitten. Niet om die 1-2-3 op te lossen."

Vm. lid raad voor cultuur

Akte 4 - Strikje der om

Er was eens een contemporain archeoloog en hij probeerde met een 'Nietzscheaanse handeling' te toetsen hoe het bestel in elkaar zit. Hij zag een plan, stak zijn nek uit, heeft dagenlang gegrinnikt over het idee, maar ook menige nacht niet geslapen, tobbed over mogelijk consequenties: "zou het systeem werkelijk een opgraving in een zandbak van een kleuterschool als illegaal bestempelen?"...om vervolgens van het idee alleen al te moeten grinniken..."Zou het echt?" En hoe dan ook stond hij er altijd in met de intentie een positieve bijdrage te leveren aan het debat.

Heeft dat iets opgeleverd? Of was het een vergissing? Dat lijkt een genuanceerde zaak en misschien een kwestie van maar net wie het vraagt.

Naar aanleiding van de reactie van de Inspectie

De kernvraag was natuurlijk: is er ruimte in de wet om als burger zelf te handelen? Er lijkt op dat punt voorzichtig aanleiding tot vreugde.

De belangrijkste partij die in Nederland in actie komt als de Erfgoedwet ten aanzien van archeologie wordt overtreden is de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. Als de Inspectie in het

geval Arboretumlaan geen reden ziet tot handhaving, dan is het punt gemaakt dat de burger erfgoed kan opgraven, ook zonder papieren en zonder lidmaatschap van een archeologische vereniging. Er is dan dus binnen de grenzen van de wet erfgoed denkbaar - zoals treklijpjes, schoolpleinen en stoeptegels waarover soms zelfs academisch is gepubliceerd - dat de burger kan opgraven, omdat het geen beschermd erfgoed is. Het is een beginnetje, waarmee het gesprek over multivocaliteit in erfgoedzorg verder kan worden gevoerd. Iets dat overigens onverlet laat dat er natuurlijk ook beschermd erfgoed is dat de burger niet zelf zou moeten opgraven, omdat het wetenschappelijk te waardevol is, of te zeldzaam, kwetsbaar etc.

Er is dus binnen de grenzen van de wet cultureel erfgoed denkbaar - zoals treklijpjes, schoolpleinen en stoeptegels waarover soms zelfs academisch is gepubliceerd - dat de burger kan opgraven, omdat het geen beschermd erfgoed is.

Maar als conclusie is dat misschien ook weer te gemakkelijk. Zij bestaat bij het leven met het risico dat je als burger niet op voorhand kan weten hoe het zit. De inspectie waagde zich in haar antwoord niet aan veralgemenisering dus dat zij niet handhaaft in de casus Arboretumlaan, betekent niet dat zij niet zal handhaven in een ander geval. Zoals ook bleek in het Project Wyldemerck, is zelfs de uitspraak van de ene overheid in een casus, geen garantie voor het uitblijven van een oordeel door andere overheden.³⁵ Waar moet je als burger nu je oor te luisteren leggen om zeker te weten dat je niet in overtreding bent?³⁶ Malta-regelgeving presenteert de burger met een *sketchy*, onveilig speelveld

³⁵ In Project Wyldemerck had de gemeente De Fryske Marren als bevoegd gezag toestemming gegeven voor onderzoek, waarop later de reactie van andere overheden kwam dat zij dit niet had mogen doen.

³⁶ Eerder in deze rapportage heb ik al geopperd dat het omgekeerde waarschijnlijk ook waar is. Als je als burger probeert vooraf alles te borgen en aangeeft archeologisch onderzoek te willen doen,

bezien vanuit het kaderverdrag Faro. Het is deze casus gelukt dat in beeld te brengen, maar niet om het op te helderen.

Vanuit haar rol kan de Inspectie erfgoed niet anders benaderen dan vanuit de actuele wet. Dat is haar taak. De kritieken die te verzinnen zijn ten aanzien van de Erfgoedwet, gaan daarom ook op voor de reactie van de Inspectie. De Inspectie gaat uit van erfgoed op rijksniveau, een zaak die te pakken is als één ding, één object, dat ten bate van iedereen, het algemeen nut, beschermd moet worden. Daarmee gaat de Inspectie niet uit van een ruimere definitie van erfgoed die beter past bij het kaderverdrag, als een proces dat bottom-up wordt gestuurd doordat groepen in de samenleving er al mee aan de slag zijn. En ook niet van pluriformiteit in waarden en participanten.³⁷ Waar de recente verkenningen van de Minister ten aanzien van het Verdrag van Faro vooral hebben laten zien dat erfgoed een ruimte is, een mogelijkheid, die de erfgoedsector zelf het best open en met nieuwsgierigheid tegemoet treedt voorbij de grens van het onbekende, bestaat archeologisch erfgoed vooralsnog alleen in een veel conservatiever, krappere kader.³⁸

Naar aanleiding van de reactie van collega's

En dan zijn er de reacties van collega's. Vooral hun diversiteit valt in eerste instantie op, maar er lijkt sprake van grofweg twee smaken.

Aan de ene kant sorteerde de casus Arboretumlaan een breed palet aan complimenten van archeologen en beleidsambtenaren die de proeftuin toejuichen en de behoefte uitten om binnen de sector ruimer te denken en iets te doorbreken. Los van het feit of zij juridisch gelijk hebben onder de huidige regelgeving, zien zij een scheefheid die in het systeem geslopen is en – durf ik wel te zeggen – de grote broek die de sector aantrekt over haar huidige maatschappelijke meerwaarde. Voor zover zij dat niet al zelf letterlijk zeggen – en zoals ik zelf ook elders betoog³⁹ – stel ik dat de maatschappelijk relevantie van archeologie flink zou toenemen als zij haar eigen academische ideaal wat zou temperen, ten gunste van bredere civiele toegang tot zelf onderzoek doen.

Aan de andere kant zijn er ook kritische reacties. Hieruit spreekt een behoefte aan academische kwaliteit, aan serieus genomen willen worden en vooral misschien wel een grote zorg dat het geven van ruimte, zelfs maar een beetje, aanleiding kan zijn voor verlies van het hele stelsel van bescherming van archeologische waarden. In de projectgroep Sawerkaparinda benoemde iemand meermaals de angst terug te keren naar de jaren 60 en 70, toen grote en belangrijke vindplaatsen onder ruimtelijke ontwikkeling verdwenen zonder dat iemand er nog iets aan kon doen. Daar wil natuurlijk niemand naar terug, ook ik niet.⁴⁰ Die zorgen en behoeften zijn

dan zal, als je maar lang genoeg doorvraagt bij formele instanties, er uiteindelijk altijd één zeggen dat het niet kan op inhoudelijke gronden, juridische gronden, dan wel vanwege Arbo of aansprakelijkheid.

³⁷ Voor meer hierover zie het Straatwaarden onderzoek van de Reinwardt Academie.

³⁸ Zie o.a. de rapportage 'Voor ons kan erfgoed alles zijn' W. Burggraaff, 2022, en de vele andere publicaties van de Rijksdienst en anderen, zie:

<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro>

³⁹ Wijnen, Jobbe. "Pull Tab Archaeology." *Journal of Contemporary Archaeology* 10.2 (2023).

⁴⁰ Misschien te far out voor deze rapportage, maar er is een pleidooi te houden voor dat die kaalslag toen helemaal niets te maken had met de wens van burgers om zich via archeologie te

legitiem en zijn ook zeker iets waar een herziening van de Erfgoedwet rekening mee zal moeten houden in het ruimte maken voor 'archeologie onder Faro'. Echter, ze lijken wel ook wat overdreven: de burger is niet de vijand.

Met de casus Arboretumlaan probeerde ik voorzien van een flinke dosis ironie de uitgangspunten van de AMZ ter discussie te stellen, waarna ik vervolgens als auteur ook mocht doorleven hoe vertegenwoordigers van het systeem fel konden reageren. Ik neem die reacties serieus, want er zit belangrijke informatie in: de lezer zal met mij de conclusie trekken dat ik bij sommigen een zere plek raakte en zij het project als bedreigend hebben ervaren. Ik wil die mensen van harte uitnodigen om juist over dit gevoel van kwetsbaarheid in gesprek te gaan. Als de archeologische sector de wet nodig heeft om zichzelf rechtvaardigen, dan is het gesprek over waarden in de samenleving al verloren.⁴¹ De archeologie heeft daar op termijn zelf het meest in te verliezen.⁴²

Heeft de keizer kleren aan?

Met het project Arboretumlaan wilde ik aantonen dat de keizer geen kleren aan had. Is dat gelukt?

De Inspectie liet zich niet verleiden tot een uitspraak waarmee de keizer onomstotelijk in zijn blootje bleek te staan, maar voor mij heeft dit leerproject bevestigd dat onduidelijk is wat de keizer bedoelt als hij het over zijn kleren heeft. De wettelijke definitie van cultureel erfgoed stelt de archeologische sector in staat de discussie naar zich toe te trekken: de burger hoort de wet te kennen, maar de uitwerking daarvan blijkt niet voorspelbaar. De burger moet dus peentjes zweten als hij een gat in een zandbak graaft en dat een opgraving noemt...

Aan het eind van de casus Arboretumlaan kom ik tot mijn conclusie dat het in ieder geval die definitie van 'cultureel erfgoed' in de Erfgoedwet is, die werk vraagt voor de komende herzieningen van de Erfgoedwet. De vrijstelling in het BEA zou in principe voldoende kunnen zijn, omdat de burger zich hiermee kan organiseren om datgene op te graven waar hij/zij belang in ziet, maar alleen mits het rijk ruimte geeft op lokaal niveau keuzes te maken. Die weging moet eenvoudiger - en zonder terugslag - kunnen uitvallen in het voordeel van de gravende burger, zodat deze de maatschappelijke waarde van archeologie meer kan benutten.

verbinden, maar met de 'functioneel deterministische' grondslag van onze samenleving, waarin alles alleen bestaat voor het genereren van nut of kapitaal en als 'onbezield' wordt gezien. Die ontzieling is daarbij een interventie, geen feitelijkheid. Zie Amitav Gosh's 'The Nutmegs Curse' 2021. Dat dit ook opgaat voor archeologische monumentenzorg bewijst de term 'archaeological resource management' waarin archeologie een 'resource' is, een 'grondstof' waarop men als het ware 'mijnbouw' kan plegen.

⁴¹ Zie ook aandachtspunt gegeven door Van Londen et al. 2021, pagina 44: "Ontwikkel een visie op de maatschappelijke waarde van de archeologie."

⁴² In het huidige politieke klimaat met de gigantische bezuiniging op wetenschap, zou ik kunnen stellen dat dat het al vijf over twaalf is. Het is (ook) de archeologie met Malta niet gelukt de kloof te dichten en nu zitten we met de gebakken peren.

Bronnen

De Erfgoedwet: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2024-01-01>

Het Besluit Erfgoedwet Archeologie: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037866/2024-01-01>

Bot, P. 2009. Vademecum historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur. Nederlands Openluchtmuseum.

Burggraaff, W., 2022. 'Voor ons kan erfgoed alles zijn' Programma Faro. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Fontijn, D., 2019, *Economies of Destruction. How the systematic destruction of valuables created value in Bronze Age Europe, c. 2300-500 BC*. Routledge

Knoop, R. en m. Schwarz, 2017. *Straatwaarden: in het nieuwe speelveld van erfgoedpraktijken*. Reinwardt Academie

Knoop, R., R. Goudriaan, M. Rijnen, A. van der Horst, A. Swami-Persaud, 2020. *Graven naar verbetering. Evaluatie van het nieuwe kwaliteitssysteem archeologie*. SiRM, Utrecht

Leeuwen, Th. A. van, 2023. *The Thinking Foot. A pedestrian study of paving*. Les Éditions du Malentendu. – Jap Sam Books, Prinsenbeek.

Heleen van Londen, H. van, M. van den Dries, S. Landskroon, 2021. *Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief. Verkenning naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie*. Universiteit van Amsterdam

Harman, G., 2018. *Object-oriented ontology: A new theory of everything*. Penguin UK.

Samenwerkingsverband Moluks Erfgoed / M. Kok en J. Wijnen, 2023. *Wyldemerck. Samen zoeken naar barakken in de bossen*. Wageningen.

Sutherland, F., 2024. *Archaeological Can Tab Guide. February 2024 Edition*. Minneapolis, Minnesota, United States

Wijnen, Jobbe, 2018. *Pull Tab Archaeology Typology Poster, Woodstock Edition*. International Centre for Pull Tab Archaeology, Wageningen

Wijnen, Jobbe, 2023. Pull Tab Archaeology. *Journal of Contemporary Archaeology*, 10.2. Equinox Publishing. DOI: 10.1558/jca.25283

Overige gebruikte bronnen zijn vermeld in de voetnoten.

Bijlage 1 Rare dingen (voor de burger) in de uitwerking van het beleid

- De bouwvoor is meestal vrijgegeven, maar als hieruit archeologische vondsten worden opgegraven, claimt de provincie toch het eigendom
- Je mag met een metaaldetector zoeken, maar de vondsten zijn formeel niet van jou, je mag ze alleen zo lang in je kast leggen (<https://www.portable-antiquities.nl>)
- Magneetvissen is generiek verboden, dus ook in een sloot aangelegd in 1995.
- De BEA zegt dat burgers mogen opgraven in gebied dat is vrijgegeven door de gemeente, maar vervolgens moet dat wel verplicht in verenigingsverband en moet die vereniging ook nog eens statutair archeologisch oogmerk hebben als de wet: archeologisch behoud
- Gemeenten missen vaak beleid voor sporen van de moderne tijd. In Friesland geldt 1500 zelfs nog als de bovengrens van wat zij aanbeveelt te onderzoeken, de rest is dus formeel niet interessant genoeg, maar toch mogen burgers niet opgraven.
- Wat op de stort belandt bij opgraving wordt gedeselecteerd, ook als het bijvoorbeeld middeleeuws aardewerk is.
- Een vondst zonder vondskaartje wordt meestal weggegooid
- Het provinciaal vakoverleg archeologie onderhandelt nu al jaren met OCW over metaalvondsten uit de Tweede Wereldoorlog, waardoor een groot deel hiervan bij opgravingsbedrijven tot poeder is vergaan, voor er een besluit kwam.
- De Vliegtuigbergingsdienst Defensie groef jarenlang wrakken uit de oorlog op zonder archeologische verplichtingen. Toen een stel burgers dat deden in het zuiden van het land werden ze veroordeeld op grond overtreding Erfgoedwet.
- Archeologische werkgroep "Expeditie Over de Maas" deed onder leiding van Nils Kerkhoven jarenlang onderzoek naar duizenden vondsten in een terrein dat in alle opzichten nu als wetenschappelijk zeer belangrijk geldt, maar omdat regulier AMZ onderzoek het gebied een lage verwachting had gegeven kon die waarde (lang) niet benut worden omdat was er (lang?) geen geld was voor conservering of opslag.

Bijlage 2 – Dialoog met de Erfgoedinspectie

Oplegbrief

Wageningen 22-08-2024

Geachte heer/mevrouw,

Graag wil ik uitnodigen te reageren op onderstaande archeologische onderzoek zoals gedocumenteerd in het conceptrapport 'Proefsleuf Arboretumlaan 1a' (bijgevoegd). Dit onderzoek heb ik op persoonlijke titel en zonder enige ruggenspraak met anderen uitgevoerd, gevoed door recente praktijkervaringen met archeologieparticipatie en de recente ontwikkelingen rondom de Uitvoeringsagenda Faro van de minister van OCenW.

Ter toelichting merk ik graag het volgende op.

Na ondertekening door de staatssecretaris van het RvE-Kaderverdrag van Faro en de start van het uitvoeringsprogramma daarvan, is de [Trek de aandacht van uw lezer met een veelzeggend citaat uit het document of gebruik deze ruimte om een belangrijk punt te benadrukken. Sleep dit tekstvak als u het ergens anders op de pagina wilt plaatsen.]

vraag actueel geworden op wat voor wijze burgers meer in archeologie zouden kunnen participeren. Ikzelf ben daarbij geïnteresseerd in hoeverre er naast 'deelnemen' ook ruimte is voor 'deelhebben'. Waar deelnemen een passieve en minimale vorm van participatie is, zou deelhebben in mijn visie gaan over mede-eigenaarschap, in de zin van mede sturing geven aan de uitvoering van archeologisch onderzoek als vorm van culturele expressie. Zoals u wellicht bekend is mede-eigenaarschap voor burgers als gevolg van recente regelgeving in ons land op het gebied van de uitvoering van archeologisch onderzoek grotendeels verdampt. Regulering heeft burgerparticipatie vrijwel onmogelijk gemaakt.

Ik ben nieuwsgierig naar uw opvatting over de positie van de zelfstandig archeologisch onderzoekende burger in ons land. Dit omdat ik meen dat 'zelf doen' ook in de archeologie een belangrijke meerwaarde voor de samenleving oplevert. Dat 'zelf doen' geeft immers invulling aan het leerstuk van brede toegang tot erfgoed, die in het Kaderverdrag van Faro wordt beschouwd als een recht. Daartegenover staat de breed gedeelde opvatting dat het Besluit Erfgoedwet en Archeologie voldoende ruimte zou bieden voor burgerinitiatief, waarvoor het publiek hoogstens nog het juiste loket moeten vinden. Met deze casus wil ik peilen hoe groot die ruimte voor het doen van archeologisch burgeronderzoek nu werkelijk is.

De wettelijke beperking op het doen van destructief archeologisch onderzoek heeft in mijn optiek (conceptrapport, voetnoot 21) heel Nederland in feite archeologisch op slot gezet. Een wel heel straffe toepassing van het voorzorgprincipe heeft er immers toe geleid dat werkelijk alles cultureel erfgoed kan zijn, en volgens de Erfgoedwet automatisch beschermd is. Ik denk dat dat niet juist is. Alleen al omdat zo alle zuurstof uit de mogelijkheid van archeologische burgerpraktijk wordt geslagen.

Mijn vragen aan u zijn de volgende.

1. Volgt u mijn lezing van de Erfgoedwet in de praktijk van de archeologie (zie hierboven en voetnoot 21)?
2. Wat zijn in uw optiek de consequenties van de *huidige regelgeving* voor een casus als deze? Mag dit, of mag dit niet, graag met onderbouwing?
3. Hoe verhouden die consequenties zich in uw optiek tot de doelstellingen zoals verwoord in het uitvoeringsagenda Faro deel 1, van de RCE?
(<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten/publicaties/2022/01/01/uitvoeringsagenda-onderweg-naar-faro>)

Van harte leg ik u deel 1 van dit project nu in concept voor. Ik zou graag uw antwoord – of onze dialoog – willen meenemen in deel 2 van het project. Het doel van dit tweede deel is alle verzamelde visie, kansen of knelpunten te bundelen in een publicatie en deze als discussiestuk op tafel te leggen in een van de projectgroepen onder de uitvoeringsagenda Faro, waarin verschillende stakeholders en overheden meedenken (Zie verder <https://faro.cultureelerfgoed.nl/>).

Uitziend naar uw bericht en met vriendelijke groet,

Jobbe Wijnen

Reactie Erfgoedinspectie

Datum 4-10-2024

Beste Jobbe Wijnen,

Hartelijk dank voor het toesturen van het conceptrapport Proefsleuf Arboretumlaan 1a, Wageningen. In de oplegbrief bij het conceptrapport worden drie vragen aan ons voorgelegd waarop ik hieronder in ga.

Vraag 1: Volgt de Inspectie de lezing van de Erfgoedwet in de praktijk van de archeologie (zie oplegbrief en voetnoot 21 uit het conceptrapport)?⁴³

⁴³ Die oorspronkelijk voetnoot 21 luidde: "Een vraag die zich verschuilt onder de uiterlijke vorm van dit opgravingsverslag [Arboretumlaan 1a] is natuurlijk: "Als [we de archeologische] ervaring echt niemand zouden willen onthouden, waarom doet de Erfgoedwet dat dan wel?" Want de rapportage 'Graven naar verbetering' zegt nog eens helder hoe het zit: "De wet gaat uit van een generiek verbod op opgraven. Ontheffingen kunnen worden verleend onder meer op voorwaarde van professionele uitvoering van onderzoek. Het kwaliteitsstelsel is gericht op het borgen daarvan. Het veld zelf vult de norm in." (Knoop et al 2020, p 14 ev). Verder in dit rapport wordt toegelicht hoe specifieke opvattingen over 'kwaliteit' de monumentenzorg sturen, waarbij de focus geheel ligt bij het correct doorlopen van het proces en niet bij wat dat moet bereiken (ibidem hoofdstuk 4).

Het is mijn stelling dat voor elke op zijn of haar leefomgeving betrokken buurtbewoner, die het waagt om met ook maar één vinger naar de archeologie te wijzen, snel duidelijk wordt dat de genoemde 'zelf bepaalde norm van het veld' heeft geleid tot, nee, ik durf te stellen zelfs (onbewust) gericht is op, het uitsluiten van burgerparticipatie in de archeologie. Het systeem doet dit onder andere niet in te gaan op de sociaal maatschappelijke waarden en het sociaal kapitaal van archeologie dat voor een groot deel juist zit in de uitvoering, het doen (Wijnen, 2023). Malta archeologie gaat het om behoud, kenniswinst en na die kenniswinst passief genieten van de burger.

Om te verduidelijken dat de overheid hiermee archeologie als vorm van culturele expressie en groei beknot tot de archeologie - lees: dat wat er overblijft als je archeologie alleen benadert vanuit de BRL-KNA - speelde ik in dit project het spel mee door een onderzoek uit te voeren waarvan ik op basis van mij bekende informatie niet anders kan concluderen dan dat het een archeologisch onderzoek betreft dat de regels van Erfgoedwet en het Besluit Erfgoedwet en Archeologie (BEA) overtreedt: er is opgegraven met de intentie (!) vondsten te doen, tot 80 cm diepte en daarbij zijn ook vondsten geborgen die zouden kunnen kwalificeren als archeologische vondsten onder de wet. Verder was er geen formele vrijstelling van burgemeester en wethouders voor dit onderzoeksgebied (maar ook geen geuit bezwaar na in kennisstelling vooraf) en kent het onderzoeksgebied een hoge archeologische verwachting. Er is niet opgegraven in verenigingsverband en er was geen PvA of PvE dat door de RCE, of gemeente is gestempeld. Kortom, in een letterlijke uitleg van de wet is hier

Als Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed zien we toe op de naleving van de Archiefwet en de Erfgoedwet. Over onze bevindingen vanuit het toezicht rapporteren we aan de minister van OCW. We maken dus zelf geen beleid maar leveren wel inbreng voor beleid.

Dat neemt niet weg dat we zien dat in de praktijk van de archeologie een spanningsveld wordt ervaren tussen de Erfgoedwet en het Verdrag van Faro. De achtergrond van de Erfgoedwet is echter het beschermen van het archeologisch erfgoed omdat dit erfgoed van iedereen is. Het Verdrag van Faro gaat over meedoen met en meebeslissen over archeologisch erfgoed, ook omdat dit erfgoed van iedereen is. Maar als personen zonder enige regelgeving zelf doen en zelf beslissen bij archeologisch erfgoed, dan is er ook geen verplichting om de ontdekte informatie te delen. Dan is dit erfgoed in onze optiek niet meer voor iedereen toegankelijk.

Vraag 2: Wat zijn in optiek van de Inspectie de consequenties van de huidige regelgeving voor een casus als deze? Mag dit, of mag dit niet, graag met onderbouwing?

Het kader voor ons toezicht bij archeologisch erfgoed is de Erfgoedwet. Hierin is geregeld hoe we met erfgoed omgaan, wie welke verantwoordelijkheden daarbij heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Het doel van ons toezicht is bij te dragen aan het behoud en de toegankelijkheid van het archeologisch erfgoed voor alle geïnteresseerden uit de samenleving en de wetenschap, zowel voor huidige als voor toekomstige generaties.

Als we vaststellen dat er onzorgvuldig met archeologisch erfgoed wordt omgegaan, dan hebben we verschillende instrumenten ter beschikking om daar iets aan te doen. Waarbij we steeds kiezen voor een maatregel die past bij de ernst van de situatie.

Voor de Inspectie is het bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed. Op grond van het geringe risico doet de Inspectie daar geen verder onderzoek naar.

Overigens ziet de Inspectie vanuit de huidige regelgeving voldoende ruimte voor vrijwilligers om zowel deel te nemen als deel te hebben aan archeologisch erfgoed.

Vraag3: Hoe verhouden die consequenties zich in optiek van de Inspectie tot de doelstellingen zoals verwoord in het uitvoeringsagenda Faro deel 1, van de RCE?

Zoals in het antwoord bij de eerste vraag al aangegeven houden we als Inspectie toezicht op de Archiefwet en de Erfgoedwet. Het Verdrag van Faro is een 'kaderverdrag' waardoor de bepalingen van het verdrag eerder richtlijnen zijn voor het ontwikkelen van beleid, dan juridische verplichtingen. Daarmee valt het Verdrag van Faro buiten ons toezicht. Deze vraag zou je daarom beter aan één van mijn collega's bij de directie Erfgoed & Kunsten of de RCE kunnen voorleggen.

sprake van een misdrijf. Tegelijkertijd zal -is mijn propositie - geen archeoloog betogen dat het hier uitgevoerde werk niet had mogen plaatsvinden. Mijn voorlopige conclusie die ik nadrukkelijk als een punt van vervolgonderzoek en discussie wil neerleggen (zie nawoord), is dat de wetgever er inderdaad in geslaagd is het brede, diverse of multivocale palet van mogelijke ervaringen van archeologie als vorm van culturele expressie en sociaal-kapitaal te transformeren tot de archeologie met lidwoord, waarmee toegang tot erfgoed wordt verhinderd.

De wet is performatief: buiten de Malta-archeologie, is er inmiddels geen archeologie meer denkbaar, voorstelbaar. Alles wat archeologie is, wordt nu enkel nog beschouwd door de bril van Malta archeologie en die is door het opgravingverbod en certificering - in combinatie met andere regelgeving zoals de Arboretumwet en de hoofdelijke aansprakelijkheid van bestuurders van verenigingen - vrijwel onbereikbaar. Je mag naar Archeon na afloop, of voorzichtig in de put aan het handje van de profs, *and that's it*. Ik stel met dit onderzoek vast dat als een betrokken buurtbewoner iets uitvoert dat *lijkt op archeologie*, maar zich formeel niet zuiver in de kaders laat plaatsen (zie dit rapport en voetnoot 1 op pagina 3), dan rest alleen nog de juridische kwalificatie 'overtreding'. En ondertussen zweren velen dat de uitzonderingen als verwoord in de BEA voldoende ruimte bieden en leggen de oorzaak van het ontbreken van participatie in de archeologie terug bij de burger, die kennelijk niet in staat is de juiste loketten te vinden.

Dit alles staat haaks op de strekking van het Verdrag van Faro, waarvan de minister op dit moment een uitvoeringsprogramma uitrolt. De vraag die ik wil stellen aan eenieder die hart heeft voor de archeologische ervaring is: wat gaan we hier nu aan doen?"

Met vriendelijke groet,
Nathalie Vossen
Senior inspecteur archeologie

Vervolg reactie Erfgoedinspectie op 16-10-2024

Beste Jobbe Wijnen,

Voor ik antwoord geef op je twee vervolgvragen, wil ik aangeven dat het niet mijn voorkeur heeft om via vragen en antwoorden met elkaar te communiceren. Op deze manier hebben we namelijk geen gesprek over dit onderwerp.

Zoals je weet ben ik ervan op de hoogte dat deze casus onderdeel is van het Faro-initiatief *Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie*. In dat kader nemen we als Inspectie graag deel aan de dialoogsessie die onderdeel is van dit initiatief. Hieronder de antwoorden op je vervolgvragen:

1. Is het onderzoek Arboretumlaan 1b in de ogen van de Inspectie een archeologisch onderzoek? Het onderzoek maakte gebruik van in de archeologie gebruikelijke methoden en technieken en zou op grond daarvan een archeologisch onderzoek genoemd kunnen worden. Voor de toepassing van de Erfgoedwet is echter van belang of er sprake was van een opgraving of niet. Er is alleen sprake van een opgraving wanneer er cultureel erfgoed in het geding is.

2. Hoe kan de burger onomstotelijk vooraf vaststellen of er evident sprake is van archeologisch erfgoed?

Onze reactie op dit punt ging over een onderzoek door de Inspectie. Als Inspectie maken we afwegingen waar we wel en geen onderzoek naar doen, waarbij verschillende factoren een rol spelen, onder andere of het om een evidente overtreding van de Erfgoedwet gaat en wat de ernst van de overtreding is. In deze casus zien wij geen aanleiding voor onderzoek. Het opgraafverbod geldt voor iedereen.

Om toch op je tweede vraag in te gaan: Zelden is wet- en regelgeving zodanig ingericht dat iedere burger vooraf onomstotelijk kan vaststellen dat ergens evident sprake van is. Een opgraving kent volgens de Erfgoedwet drie verschillende aspecten, namelijk het opsporen, het onderzoeken en het verwerven. In alle drie gevallen is er alleen sprake van een opgraving, wanneer de handelingen betrekking hebben op cultureel erfgoed. Wat volgens de Erfgoedwet cultureel erfgoed is, is niet scherp omlijnd en bovendien aan verandering onderhevig. Bij onderzoek en verwerving is er al een materiële of immateriële bron geïdentificeerd. De onzekerheid speelt daarom vooral bij het opsporen. Het is dan niet van belang dat de burger onomstotelijk vooraf kan vaststellen of er sprake is (of beter: zal zijn) van archeologisch erfgoed. Van belang voor het begrip opgraving is wat de burger opspoort. De burger handelt vanuit een bepaalde verwachting, hij is ergens naar op zoek.

Ik kijk uit naar de uitnodiging voor de dialoogsessie.

Met vriendelijke groet,
Nathalie Vossen